

İslâm Medeniyeti

MECMUASI

ÜÇ AYLIK

*Dini, İlmî, Edebî
Araştırmalar Mecmuası*

*Cilt : IV, Sayı : 4
Haziran 1980 - Reçep 1400*

SAHİBİ

İSLÂM MEDENİYETİ VAKFI

Adına Başkan

Selçuk ERAYDIN

Yazı İşleri Müdürü

Dr. Câhid BALTACI

NEŞİR HEY'ETİ

Dr. Câhid BALTACI

Selçuk ERAYDIN

Dr. İsmail ERÜNSAL

Dr. Mehmed İBŞİRLİ

Av. Mevlüt UYSAL

Ömer Ziya BELVİRANLI

Hattat-Ressâm

Turan Sevgili

İdâre Yeri

Bozdoğan Kemeri Cemal Yener

Cad. Nr: 132 VEFA/İST

Haberleşme ve Hâvele

PK. 1315 Sirkeci/İSTANBUL

TURKEY

Fiyatı : 100 TL.

Abone Şartları

Yurt İçi : 450 TL.

Yurt Dışı : 900 TL.

İÇİNDEKİLER

Müslüman Türklerde Müsâma-
ha. Ziya KAZICI : 3

Müslümanlarda Hukuk Felse-
fesi Prof. Dr. Muhammed Ha-
mîdullah (Ter. İ. Kâfi Dön-
mez) :19

Dâru'l-hadisler

Dr. Cahid BALTACI : 35

Western Influence upon the
ottoman Institutions the Coun-
cil of State and the Council Ju-
dicial Regulations

Hulusî Yavuz : 41

İstanbul Tekkeleri Silsile-i Me-
şâyihî Tertib eden : Zâkir Şük-
rû Efendi. Neşre Hazırlayan :
Şinasi AKBATU : 51

İstanbul Müftülüğü İlmî Araş-
tırmalar ve İstişâre Hey'eti
Raporları. Sigorta
Hazırlayan :

Abdülaziz BAYINDIR : 97

1928 - 1978 Arası Yeni Harf-
lerle Yayınlanmış Ramazan ve
Oruç'la İlgili Eserler.

İsmail Lütfi ÇAKAN : 109

Neşredilmeyen yazılar iste-
nildiğinde iâde edilir. Mecmua-
nın ismi zikredilmeden iktibas
edilemez.

Müslüman Türklerde Müsamaha

GİRİŞ

Ziya KAZICI

Kelime olarak «görmezliğe gelme, aldırmama, bir kabahatliya karşı şiddet göstermeyip geçivermek» (1) mânalarına gelen «müsamaha»yı hoşgörü ve tolerans diye de ifade edebiliriz. Fikir olmaktan çıkıp fiilen tatbik edildiği zaman, insanlar arasında sevgi ve bağlılık meydana getiren müsamaha (hoşgörü), insan hayatının tanziminde, önemli derecede rolü bulunan dinlerin de hedefleri arasında bulunmaktadır. Bunun için biz, belli başlı dinlerin bu konudaki görüşlerine de kısaca temas etmek istiyoruz. Zira insanoğlu, dininin emirlerini yerine getirmek ve onu hayatında tatbik etmek ister. Bu istek ve arzu kişinin hareketlerine yön veren önemli bir faktördür.

İslâmı kabul etmesiyle, yepyeni bir hayat anlayışına intibak ettiğini gördüğümüz Müslüman Türk dünyası, bağlı bulunduğu bu yeni dinin emirlerine uygun olarak bu duygu ve davranışı benimsemiştir. Denebilir ki onlar, başka dinden hiç kimsenin tatbik edemediği toleransı tatbik etmişlerdir. Zira bu konu onların rehberi bizzat Kur'an'ın emirleri idi.

Biraz önce de belirtildiği gibi, İslâm dünyasının bir parçası olan Müslüman Türklerdeki müsamahanın kaynağından bahs ederken diğer dinlerin bu konudaki görüşlerine de kısaca temas etmemiz gerekir. Zira dinler, harp, hile ve çeşitli haksızlıklara son vermek için Allah tarafından elçileri (peygamber) vâsıtasıyla gönderilmiş birer sistemdirler. Bu sistemlerin anayasaları da kitaplarıdır.

(1) Ş. Sâmi, Kamus-ı Türkî, İstanbul 1317, II, 1333.

YAHUDİLİKTE MÜSAMAHA

İnsanların köleleştirildiği, kızların diri diri toprağa gömüldüğü, kadınlığın hor ve hakir görüldüğü, kuvvetlinin zayıfı ezdiği, müsamaha denen mefhumun tanınmadığı ve esirlerin ilahlara kurban edildiği bir zamanda gelen İslâm (2), insanlığı düştüğü bu bataklıktan kurtarmaya çalışmıştır.

Yahudi toplumunu bu ve benzeri kötü alışkanlıklardan kurtarmak için gönderilen Hıristiyanlık, bir hayli emek sarf etmiştir. Bu dönemde hâkim bulunan Müsevilik, insanlar tarafından asli bünyesinden saptırılmış ve Hz. Musa'nın peygamberi bulunduğu din, tanınmayacak bir hâle gelmişti. Bu yüzden, bugünkü Tevrat'ta barış bir yana, hep vurmak ve öldürmekten söz edilir: «Şimdi git Amelek'i vur, ve vurmak şeylerini tamamen yok et. Ve onları esirgeme; ve erkekten kadın, çocuktan emzikte olana, öküzden koyuna, deveden eşeğe kadar hepsini öldür» (3). «Ve Allah'ın Rabb onları senin önünde ele vereceği, ve sen onları vuracağın zaman, onları tamamen yok edeceksin; onlarla ahd etmeyeceksin ve onlara acımayacaksın» (4). «Bir şehre karşı cenk etmek için onlara yaklaştığın zaman, onu barışıklığa çağıracaksın. Ve vaki olacak ki eğer sana sulh cevabı verirse, ve kapılarını sana açarsa, o vakit vaki olacak ki, içinde bulunan bütün kavm sana angaryacı olacaklar, ve sana kulluk edecekler. Ve eğer seninle müsâlâha etmeyip cenk etmek isterse, o zaman onu muhasara edeceksin. Ve Allah'ın Rabb onu senin eline verdiği zaman, onun her erkeğini kılıçtan geçireceksin. Ancak kadınları ve çocukları ve hayvanları ve her şehirde olan her şeyi, bütün malını kendin için kabul edeceksin. Ve Allah'ın Rabbin sana verdiği düşmanlarının malını yiyeceksin. Bu milletlerin şehirlerinden olmayıp senden çok uzakta bulunan bütün şehirleri böyle yapacaksın. Ancak Allah'ın Rabbin miras olarak sana vermekte olduğu bu kavmlerin şehirlerinde nefes alan kimseyi sağ bırakmayacaksın» (5). «Ve Rabb Yeşua dedi: Onlardan korkma, çünkü onları senin eline verdim. Onlardan kimse senin önünde durmayacaktır. Ve Yeşu ansızın üzerlerine geldi. Çünkü bütün gece Gilgal'dan yukarı çıkmıştı. Ve Rabb onları İsrail'in önünde kırdı, ve Gibeon'da büyük vuruşla vurdu, ve onları Beyt-horon yoluyla kovaladı, ve onları Azeka'ya kadar ve Makkedo'ya

(2) Kur'an: Rum/41.

(3) Tevrat: I. Samuel: 15/3.

(4) Tevrat: Tesniye; 7/2.

(5) Tevrat: Tesniye; 20/10-16.

kadar vurdu. Ne vaki oldu ki, İsrail önünden kaçtıkları zaman, Beyhoron inişinde iken Azeka'ya kadar Rabb onların üzerlerine göklerden büyük taşlar attı, ve öldüler; dolu taşı ile ölenler, İsrail oğullarının kılıçla öldürdüklerinden daha çoktu» (6).

Görüldüğü gibi Tevrat, birçok âyetinde ölüm, kölelik ve angarya gibi hususlardan söz etmektedir. Şehirlerde yaşayan hiç bir canlının varlığına tahammül edemeyecek kadar dini taassubla yetişmiş bir cemiyetin, başka dinden olanlara karşı müsamahakâr davranması beklenemez. Yukarıda verilen Tevrat âyetleri binlerce benzerinden sâdece birkaçıdır. Bu emirleri okuyup hayatında tatbik etmek isteyen bir kimsenin, başkasına karşı takınacağı tavrı tesbit etmek pek zor olmasa gerek. Bunun içindir ki, bu toplumda yeni yeni filizlenmeye başlayan Hıristiyanlığı yok edip ortadan kaldırmak, onlar için kutsal bir vazife idi. Bu anlayış, târih boyunca, Müsevileri kendilerinden olmayanlara karşı çok şiddetli bir şekilde muamele etmeye sevk etmiştir.

HİRİSTİYANLIKTA MÜSAMAHA

Bir taraftan «sevgi ve barış dini» diye propogandası yapılan Hıristiyanlığın bu konudaki emirleri ile katliamdan bahseden âyetlerinin mevcûdiyeti, hıristiyanların bu ikinci şıktaki âyetlere uygun bir şekilde hareket etmelerine mani olmamıştır. Onlar, kutsal kitaplarının şiddet emreden hükümlerine uymayı tercih etmişlerdir. Nitekim, dinlerinin mensuplarınınca Hz. İsa'nın, hata etmez ve Mukaddes Ruh'tan ilham alan halefleri telakki edilen papalar, «Allah'ın bahçesini» iki asır boyunca tahrib eden Haçlı seferlerinin teşkilâtçıları olmuşlardır. İster Asya'da ister Afrika'da olsun müstemlekecilğin tahrikçisi ve hatta baş adamı olmuşlardır. Buraya papaz Las Casas'a göre Avrupalı ilk müstevlilerin yalnız ve yalnız hıristiyan olmayı kabul etmediklerinden dolayı 30 sene içinde 12 milyon Kızılderili yerliyi öldürdükleri bir yer olan Amerika dahil değildir (7).

İspanyollar, 12 milyon Hintliyi yok ederken hareketlerinin Kitab-ı Mukaddes'in onayına uygun olduğunu sanıyorlardı. Onlar, Beni İsrail'in Kenan'a yaptıklarını örnek alıyorlardı. Yine Las Casas «St. Dominik ve Jamaika adalarında 13 Havari'nin şerefine 13 er hintliyi bir-

(6) Tevrat: Yeşu; 10/8-11.

(7) John Davenport, Hz. Muhammed ve Kur'an-ı Kerim, Terc. Ömer Rıza, İstanbul 1928, s. 14, M. Hamidullah «Hem Rahmet ve Hem de Harp Peygambert», Terc. Y.Z. Kavakçı, Diyanet Dergisi, Özel Sayı, s. 90.

den idam eden darağaçlarının kurulduğunu kendim gördüm, köpek-
lere parçalanmak üzere diri diri çocukların atıldığını da gördüm» (8)
demektedir.

Sâdece vaaz ile memur olan hıristiyanlar, kendi dinlerine girme-
yenleri ateş ve kılıçla yok ederken, hareketlerinin dinî olduğuna ina-
nıyorlardı. Adaletin gerçekleşmesi ve saldırının yok olması için gön-
derilen dinlerin tebliğcileri, hep bu yolda çalışmışlardır. Hatta, bu şe-
kildeki bir anlayışın gerçekleşmesi ve adaletin yerleşmesi için, İslâm,
müslümanları, müslümanlarla bile savaşa dâvet eder (9).

Siyasî sebeblerle hıristiyanlığı kabul eden ilk hıristiyan impara-
tor (Konstantin) un, yaptığı haksızlık ve işlediği zulümler, kendisine
ikinci Neron dedirtmeye sebep olmuştur. İsa'nın tanrılaştırıldığı ilk
konferans olan İznik konsili (m. 325) ne başkanlık eden Konstantin,
papazlara, en çok kötülük dolu sonuçlar doğuran nüfuz ve kudreti
bağışlamıştı. Bu olayın sebep olduğu kötülük ve haksızlıkların çok
küçük bir özetini çıkaracak olursak:

Saldırmayan Müslüman ve Türklere karşı 9 Haçlı seferinin so-
nuçları, yakıp yıkma ile katliamlar, bu yüzden, ikiyüz sene içinde
milyonlarca insan yok olmuştu. Ana Paptistler yok edilmiş, Luther
mezhebini kabul edenler de büyük bir kısmı ile yok edilmeye çalışıl-
mıştı. VIII. Henri ile kızı Mari tarafından katliamlar emredilmiş ve
Saint Bartelmi katliamı yapılmıştı... 20 yıl papalar papalarla pis-
koposlar piskoposlarla döğüşmüşlerdir. İnsan zehirlemek ve gizlice
adam öldürmek gibi suçlar, yaygınlık kazanmıştı. Papa XIII. Gregoir,
binlerce kişinin haksız yere öldürüldüğü bir gecenin şerefine bir ma-
dalyonun basılmasını emretmiştir. Madalyonun bir tarafına kendi
resmi, öbür tarafına da tahribkâr kralın resmi yapılmıştı (10). Başka
dinden olanlar bir yana, aynı dinin başka mezhebinden olanlara bile
tahammül edemiyen hıristiyanlar, inançlarından dolayı insanları diri
diri yakmaktan bile çekinmiyorlardı. Zira anlayışlarına göre kitapla-
rının emri böyleydi. Nitekim bugünkü İncil'de şunları okuyoruz: «Lâ-
kin üzerlerine kral olmamı istemeyen o düşmanlarımı buraya geti-
rin ve önümde öldürün» (11). «Yeryüzüne selâmet getirmeye geldim
sanmayın; ben selâmet değil, fakat kılıç getirmeye geldim. Çünkü
ben adamla babasının ve kızla anasının ve gelinle kaynanasının ara-

(8) Davenport, age. s. 138.

(9) Kur'ân: Hücûrat/9.

(10) Davenport, age., s. 140-141.

(11) İncil: Luka; 19/21.

sına ayrılık koymaya geldim» (12). İncil'in emirleri bu kadarla bitmemekle beraber mevzuu daha fazla dağıtmamak için bunlara temas etmiyoruz. Yalnız şu kadarını da söyleyelim ki, hıristiyanlar Tevrat'a da inanmak zorundadırlar. Tevrat da onların kutsal kitaplarından. Tevratın hükümleri onlar için de geçerlidir. Ve bu hükümlerin bir kısmını yukarıda görmüştük. Böylece, günümüzde «sevgi ve barış dini» diye propagandası yapılan hıristiyanlığın gerçek yüzü de ortaya çıkmış demektir.

İSLÂMDA MÜSAMAHA

Dini taassub ve gayretkeşliklerinden dolayı İslâm'a «Kılıç Dini» demekten çekinmeyen bazı müsteşrikler, kendi tarih ve dinlerindeki vahşiyâne davranışları unuttur görünmektedirler. Hiç çekinmeden öyle bir din için bu tabiri kullanmaktadırlar ki bu din, «insanları, Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle dâvet et. Onlarla mücadeleni en güzel (tarik) hangisi ise onunla yap» (13) demektir. Keza bu din «**dinde zorlama yoktur**» (14) prensibini kabul etmiştir. Bunun içindir ki bu din, tarih boyunca zorla müslümanlaştırma gibi bir olaya yer vermemiştir. İntişarından günümüze kadar geçen zaman zarfında başkası da böyle bir olaya şahitlik edecek durumda değildir. Dini gayretkeşlik sonucu ona yakıştırılmak istenen sıfatla uzaktan yakından bir ilgisi yoktur. Nitekim İslâm Peygamberi, on sene içinde Medine'den Arabistan'ın tamamını, gerek Filistin ve gerekse Irak'ın güney kısımlarını tamamen feth etti. Bu, üç milyon kilometre kare etmektedir. On sene içinde on milyon demek, on sene boyunca devamlı olarak her gün ortalama 800 kilometre kare demektir. Bu fetihlerde her ay iki düşman şahıs dahi öldürülmemiştir. Müslümanların kayıpları daha da azdı. Tâberî ve Belazûri'nin Hz. Osman'ın hilafeti hakkındaki kayıtları gösterdiği gibi, Hz. Peygamberin irtihalinden sonra Asya, Avrupa ve Afrika'da Çinden tâ İspanya'nın ortasına kadar aradaki geniş sahaya yayılmak üzere üç kıta'da hakimiyet kurulan Hülafa-i Raşidin devrinde de durum aynı idi. Onların idaresi o kadar seviliyordu ki, Müslümanlar arasında iç harpler eksik olmadığı halde târih, gayr-i müslim tebea aleyhine bir tek isyan kaydı dahi taşımamaktadır (15).

(12) İncil: Matta; 10/34-35, Luka; 12/51-53.

(13) Kur'an: Nahl/125.

(14) Kur'an: Bakara/256.

(15) Hamidullah a.g.e. s. 90.

İslâm, müslümanların feth ettiği topraklarda yaşayan hiç bir kim-
senin zorla dine girmesine müsaade etmez. O, herkesi inanç ve fik-
rinde serbest bırakır. Hak ile bâtılın neler olduğunu, inançlar arasın-
daki orta ve doğru yolun hangisi olduğunu bildirmekle yetinir. Zor-
lama sonunda müslüman olma keyfiyetini islâmi bir hareket olmadı-
ğını beyan etmekten çekinmez. İslâm idaresi altında birçok gayri-
müslimin yaşaması ve inançlarına göre serbestçe ibadet etmesi, böy-
le bir anlayış vâsıtasıyla mümkün olmaktadır. Buna karşılık, asırlar-
ca müslümanlara vatan olmuş olan Endülüs'te bugün, değil müslü-
manlara, bunlardan kalma eserlere bile zor rastlanmaktadır. Müslü-
manları barbar, dinlerini de «Kılıç dini» olarak empozeye çalışanlar,
bunları nasıl izah edebilirler?

Bizzat Hz. Peygamber devrinde sayısızca örnekleri verilen İslâmi
müsamaha, o kadar geniştir ki, insafli ve hıristiyanlık taassubundan
yakasını kurtarabilmiş olan Garp âlimleri bile bu durumu teslim et-
miş ve hayranlıkla bundan bahseder olmuşlardır: «Bir gün bir Müsevi
Muhammed'e gelir, ileri gelen erkândan birinin kendisinin dinî his-
lerini incittiğini ve Muhammed'in Musa'dan üstün bir peygamber ol-
duğuna dair bir ifadede bulunduğunu söyler. Peygamber o zata dö-
nerek der ki: Böyle bir şey söylememeliydin, başkalarının itikadına
saygı göstermek lâzımdır» (16). Kendisine inanmayan bir kimsenin
inancına saygı gösteren bir din ile «lâkin üzerlerine kral olmamı iste-
meyen o düşmanlarımı getirin önümde öldürün» (17) diyen bir dinin
müsamaha anlayışları arasında fark olması normaldir.

Hıristiyan dünyasının son zamanlardaki kısmi müsamahakârlığı
bile İslâm sâyesinde olmuştur. Bu durum, Batı'nın müslümanlarla mü-
nasebetinin bir neticesidir. «Şarkta Dini Seyahat» adlı eserinde bu
konuya değinen Michaud «Hıristiyan milletler adına esef ederim ki,
bunlar dinî müsamahakârlığı müslümanlardan öğrenmeye muhtaç-
tırlar. Kur'an, kuvvetle değil, ikna yolu ile intişar etmiş ve sür'atle
yayılmıştır. Müslümanlar, mağlup ettikleri milletleri kendi dinlerini
muhafazada dâimâ serbest bırakmışlardır. Hıristiyanlar fevc fevc
müslümanlığı kabul etmişler ise bunun sebebini, müslüman fâtihle-
rin yösterdikleri büyük anlayış ve adalette aramak lâzımdır. Hatta
İslâmiyet, müsaadekârlığı yalnız fiilen tatbik etmekle kalmamış, onu

(16) James A. Michner, Readers Digest, Mayıs 1955 ten naklen bk. Ahmet Gürkan,
İslâm Kültürünün Garbı Medenileştirmesi, İst. 1965, s. 128.

(17) İncil: Luka; 19/27.

ilâhi kanunun esası yapmıştır» (18) demekle meseleye açıklık getirmiştir.

Daha önce de belirtildiği gibi İslâm tarihi, başkalarını zorla müslüman yapmak gibi bir olaya sayfalarında yer vermemiştir. Böyle bir şeye teşebbüs eden müslüman hükümdarlar, bizzat zamanlarındaki din adamları tarafından ikaz edilmiş ve hareketlerinin dine uymadığı kendilerine bildirilmiştir. Nitekim Hammer de şöyle bir olaydan bahseder:

«Selim I. in bir emrine karşı Ali Cemali (Şeyhülislâm Zenbilli Ali Cemali Efendi)'nin Osmanlı topraklarındaki hıristiyanları kurtarması şöyle olmuştur: Padişahın, bir gün durup dururken dünyayı fethetmekle, bütün milletlere müslümanlığı kabul ettirmekten hangisinin daha muvafık olacağı sualine, müfti tarafından ikinci şıkkın tercih olunması üzerine hükümdar, topraklarında hıristiyanlığın men'ini ve müslüman olmak istemeyenlerin idamını emr eder. Ümid etmediği bu netice karşısında Ali Cemali Ef. sadriazam Piri Mehmed Paşa ile anlaşarak ve Rûm Patriğinin maiyeti ile birlikte Edirne'de huzura çıkmasını temin etmiştir. Patrik, Fâtih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fetihinde hıristiyanlığa serbesti verdiğini ve hiç bir kimsenin cebren müslüman edilemeyeceği taahhüdünde bulunduğunu ileri sürmüştür. Fakat bu müsaade ve taahhüdü muhtevi ferman, bir yangında yandığından fetihde hazır bulunmuş olan üç ihtiyar yeniçerinin şahadetine müracaat edildikten sonra Selim I emrini geriye almıştır» (19).

Müslümanlar kendi kölelerini bile zorla dinlerine sokamazlar. Müslüman Türklerden bahs ederken Fransız seyyahı Grelot, Türkler arasında efendileri tarafından dinlerinden döndürülmüş kölelere rastlanmadığını belirterek der ki: «Müslümanlar ellerindeki esirlere günde hiç olmazsa üç defa hidayet teklifinde bulunurlarsa da onları zorla İslâma döndürenler hemen hiç yok gibidir» (20).

MÜSLÜMAN TÜRKLERDE MÜSÂMAHA

Toplumların davranış ve hareketleri üzerinde büyük ölçüde etkisi olduğunu bildiğimiz dinler, fertlerin fikir ve düşüncelerinde de büyük bir değişikliğin meydana gelmesini sağlarlar. Müslüman olmadan önceki hareket ve davranışları ile, bu dini kabulden sonraki hareket

(18) Age. naklen bk. Ahmet Gürkan, age. s. 128.

(19) Hammer, Devlet-i Osmanîyye Tarihi, Ata Bey tercümesi, IV, s. 369 dan naklen. M. Câvid Baysun, «Cemali», mad. İslâm Ansiklopedisi, III/87.

(20) Yılmaz Boyunağa, Türk-İslâm Sentezi, İstanbul 1970, s. 101.

ve davranışları arasında büyük farklılıklar bulunan Türklerin, bu şekildeki değişikliği ancak din faktörü ile izah edilebilir.

İslâm medeniyeti içindeki yerlerini aldıkları andan itibaren, hareket ve davranışlarını bu dinin emir ve prensiplerine uydurmaya çalışan Türkler, bu sâyede müsamaha dediğimiz «hoşgörü»nün sahibi oldular. Müslüman Türklerin, İslâmi emirlerden kaynaklanan bu davranışları, onları, başka milletlerin hareketlerine karşı daha soğukkanlı ve toleranslı olmaya sevk etmiştir. Nitekim, dini gayretkeşliğin sonucu olarak ortaya çıkan Haçlı seferlerinden bahsederken Claude Cahen «Haçlı seferlerinden bu yana, Selçukluların dindeki tutumu, Avrupada yanlış bazı yorumlara yol açmıştır. Bu nedenle burada, Selçukluların müslüman olmayanlara ve özellikle hristiyanlara karşı, İslâm dininin önde gelen ve köklü özelliği olan hoşgörüyü hiç değiştirmeyen uygulamış olduklarını belirtmekte yarar görüyorum» (21) diyerek, Haçlıların her türlü kötü hareketlerine karşı, Selçukluların insanca müsamahayı elden bırakmadıklarını belirtmek ister.

Selçukluların, çeşitli din ve mezhep sâliklerine hürriyet bahsettikleri hususunda, müslüman ve hristiyan müellifler birleşmektedirler. Nitekim, hristiyan memleketlerini fethetmiş olmasına rağmen Alp Arslan, onların müellifleri tarafından da âdil, merhametli bir insan olarak tasvir edilir ve aleyhinde hiç bir şey söylenmez. Melikşah hakkında da şu enteresan bilgi verilir: «Kalbi, hristiyanlara karşı şefkatle dolu idi. Geçtiği memleketin halkına baba gibi davrandı, bu sebeble birçok vilâyet 1086 da kendiliğinden onun idaresine girdi. Ermenistan ve Rum memleketleri onun kanunlarını tanıdılar.» Başka bir kaynak da «Melikşah, insanların en mümtazı idi; iyiliği ve şefkati ile meşhur idi. Hristiyanlara karşı adaleti ve hayrı ile tanınmıştı» diyerek, İslâm kaynakları teyid etmektedirler (22).

Bütün İslâm ülkelerinde olduğu gibi Osmanlılarda da, başka din-den olanlara karşı hoşgörü sahibi ve onların hareketlerini müsamaha ile karşılamak, devlet politikasının en önemli özelliği idi. Bu politikaya, devletin kuruluşundan itibaren riayet ediliyordu. Nitekim Gibbons : «Evvəlki Osmanlıları, Bizanslılar ve Balkan yarımadasındaki sâir unsurlarla mukayese ettiğimiz zaman, Osmanlıların daha barışçı olduklarını kabul ve beyan etmemiz icab eder. Geniş bir hristiyan kitlesini tebea edinen Orhan, zorla din değiştirme teşebbüsünde bu-

(21) Claude Cahen, Osmanlılardan önce Anadolu'da Türkler, Terc. Yıldız Moran, İstanbul 1979, s. 60.

(22) Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, İstanbul 1969, s. 249.

İnmayacak kadar akıllı idi» (23) diyerek, bu anlayışın tâ devletin kuruluşundan itibaren var olduğunu belirtmek ister. Orhan Gâzi, başka türlü davranamazdı. Zira bağlı olduğu din ile, babasının tatbi-katı, bundan farklı bir muameleye rıza göstermezlerdi. Aynı müellif, devletin kurucusu olan Osman Gazi için de şunları söyler: «Mütaassıb tâbiri, dini gayret ile müteheyyic olmak ve dinini hayatta en birinci ve evvelki gâye yapmak mânasına alınırsa, Osman mütaassıptı. Fa-kat ne kendisinin ne de doğrudan doğruya haleflerinin tesamühakâr-lığına söz yoktur. Eğer bunlar, hıristiyanlara eza etmeye kalkışmış olsaydı, Rum kilisesi, yeni bir hayat nefhasına mazhar olacak ve Os-man, Osmanlı ırkını meydana getiren yeni mühtedileri kazanamay-a-caktı» (24).

Yahudilerin toptan öldürüldüğü ve engizisyon mahkemelerinin ölüm saçtığı bir devirde Osmanlılar, idaresi altında bulunan çeşitli dinlere bağlı kimseleri barış ve ahenk içinde yaşatıyorlardı. Onların müsamahakârlığı, ister siyaset, ister halis insaniyet duygusu, isterse lakaydi neticesi meydana gelmiş olsun, şu vak aya itiraz edilemez ki Osmanlılar, yeni zaman tarihinde milliyetlerini tesis ederken dini hürriyet umdesini temel taşı olmak üzere vaz' etmiş ilk millettir. Ara-sı kesilmeyen yahudi ta'zibatı ve engizisyona resmen yardım mes'uli-yeti lekesini taşıyan asırlar esnasında hıristiyan ve müslümanlar, Os-manlıların idaresi altında ahenk ve barış içinde yaşıyorlardı. Bu hal, her ne kadar külliyetle değilse de umumiyetle Anadolu Türk Beylik-lerinde de bütün XIV. asır müddetince câri bulunurdu (25). Bu ahenk, galip ve mağlupları o kadar kaynaştırmıştı ki, Müslüman Türklerle Hıristiyan Balkanlılar arasında din ayrılığından başka bir şey kal-mamıştı. Osmanlıların kendi dinlerini terk etmelerine veyahutta de-ğiştirmelerine sebep olacak hiç bir âmil olmadığından, birçok Balkan hıristiyanı kendi arzuları ile ve kolaylıkla İslâm dinini kabule tema-yül ettiler (26). Bu arada, İslâmı kabul etmeyenler bile, Osmanlı ida-resinden o kadar memnundular ki, sözde kendilerini kurtarmaya ge-len Haçlılara hiç iltifat etmediler. Nitekim, N. Jorga, (Geschichte des Osmanischen Reiches, I, 456) bu mevzuda şunları söyler: «**Ne kadar tetkik edersek edelim, Osmanlı İmparatorluğunun idaresine giren bir**

(23) Herbert Adams Gibbons, Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu, Terc. Râğıp Hulusi, İstanbul 1928, s. 58.

(24) Gibbons, age., s. 38.

(25) Gibbons, age., s. 63.

(26) N. Jorga, age. den naklen bk. Şinasi Altundağ, «Osmanlıların ilk Devirlerinde Türk-lerin Kültür ve Sosyal Durumları Hakkında Birkaç Not» DTCFD. (1944), II/4, 524.

şehir veya bir millet içinde, Osmanlı idaresine karşı en ufak bir memnuniyetsizliğe bile raslamıyarak Balkanları kurtarmağa gelen ve ekseriye bütün hıristiyan âleminin vicdanlarına hitab edebilecek bir surette Haçlı seferleri karakterini taşıyan bütün Avrupa milletlerinin iştirak ettikleri o büyük seferlerde bile Osmanlı idaresinde bulunan yerli hıristiyan halkın bunlara katılmak arzusuna göstermediklerini kat'iyetle görüyoruz» (27).

Osmanlılar, yalnız idareleri altında yaşayan milletlerin, dini hürriyet ve serbestisini sağlamakta kalmamış, aynı zamanda Balkanlardaki milletlerin de bunu kazanmalarına yardım etmişlerdi. Şayet Türkler, Rumeliye ayak basıp Balkan Türklüğünü kurmamış ve çeşitli kavimlere vatan olmuş Balkan coğrafyası üstünde hâkim ve efendi millet olarak teşkilât ve idaresini tesis etmemiş bulunsalardı, bugün ne Sırp, ne Sloven, ne Bulgar, ne Romen ne de bir Yunan milleti kalmış olurdu. Zira Ortodoks Balkan Hıristiyanlığı ne çekmişse dindaşları olan Katolik Latinlerden çekmiştir. Öyle ki bu zulüm ve ceberût, Ortodoks mezhebindeki Balkan topluluklarını eritip ortadan kaldırmak yoluna giderken, ancak Türklerin Rumeliye adım atmış olmaları ile Katoliklerin bu imha ve kolonizasyon politikasına son vermiştir. Nitekim 1385 senesinde Osmanlıların Balkanlardaki hâmilik rolü başlar. Büyük Lui (Ludwig I, 1342-1382) devrinde Avrupanın en büyük devletlerinden biri haline gelen Macaristan, Balkanlara göz dikmiş, Vidin Prenslüğünü zaptederek, Katolikliği büyük bir enerji, tazyikle Balkanlara yaymaya başlamıştı. Yani, Balkanlar bu tazyik neticesi Katolik olmaya mahkum olmuştu. Fakat Osmanlıların, Macarları önlemek üzere derhal şimale atılmaları bu tehlikeye bir set çekmiş ve Balkanlarda Ortodoks mezhebinin serbestçe yaşamasını mümkün kılmıştı (28). Uzunçarşılı da bu konuya temas ettikten sonra «görülüyor ki, yeni doğan Osmanlı devletinin sür'atle genişlemesinde, denizi aşarak Balkanları işgalinde yalnız fütuhatin ve devletler arasındaki ihtilâflardan istifadenin ve siyasetteki maharetin değil, aynı zamanda yukarıda gösterilen mânevi sebeplerin de tesirleri vardır. Ancak bu sayededir ki Türkler, Rumelide işgal ettikleri geniş ülkeleri bir avuç kuvvetle elde tutmuşlardır. Ve yine bu sâyede Timur'un sadmesiyle Osmanlı devleti Anadolu'da parçalandığı halde Rumeli'de dimdik durmuştur.

XV. yüzyılın ilk yarısı içinde (II. Murad zamanında) Rumeliyi gezerek Türklerle diğer Balkan Hıristiyanlarının ictimai vaziyetleri

(27) Şinasi Altundağ, age., s. 519.

(28) Şinasi Altundağ, age., s. 520-521.

hakkında bir mukayese yapmış olan ve Türklerin her hususta Balkanlılardan üstün olduklarını gösteren Bertrandon de la Eroquière şunları söylüyor:

«... Büyük bir refah içinde bulunan Türk köylüleri, hıristiyan köylülerin çoğunun aksine olarak hiç bir zaman yalın ayak gezmediler, dizlerine kadar çıkan sarı çizme giyerler. Türkler erken kalkar ve işlerine erken giderler. Sükûnet ve büyük bir gayretle iş görürler; Rumlar, Sırp lar ve Bulgar'ların aksine olarak Türkler, evlerinin kendilerine mahsus olan kısmında ehli hayvan bulundurmazlar. Hiç bir Türk, temizce yıkanmadan evinden çıkmaz. Bir hayvanın yediği yemeği Türk yemez. Bir tavuk kesmek istediği takdirde bile onu bir müddet temiz yiyeceklerle besler. Merhamet sahibi olan Türk, harpte mecburiyet altında insan öldürür. Tabiaten sükûti olmasına ve çalışmakla sertleşmiş bulunmasına rağmen, şiir kabiliyeti yüksek, ilme meyil ve istidadı çoktur» (29).

Müslüman Türkler, fetihleri esnasında isteselerdi hıristiyanlığı tamamen yok edebilirlerdi. Fakat mensubu buldukları din buna müsaade etmez. Bu yüzden Fatih Sultan Mehmed, nasilki daha önce dedeleri, kendi kilise teşkilâtında serbest bırakmak suretiyle Bulgarları rahatsız etmedilerse o da eski dinî gelenekle tanınmış islâmî devlet görüşüne de tamamiyle uygun olarak Ortodoks Rum rûhani sınıfının silsile-i meratibini bütün selâhiyetleri ile tanıdı. Hatta o, hıristiyanlar üzerindeki medenî hukuk alanında kaza hakkını tanımak suretiyle kilisenin nüfuzunu artırdı bile (30). Rum kilisesinin, fetihten sonra nail olduğu imtiyazlardan bahs eden Ankelhart «Rum patrikhanesi fetihten sonra nail olduğu hukuk sâyesinde hakikaten hükümet içinde hükümet idi. Şark Ortodoks mezhebindeki hıristiyanların ırz ve namusu, servet ve sâ mânâ, hürriyet-i şahsiyesi ile hürriyet-i vicdaniyesi hiç bir kontrole tabi olmadan İstanbul kilisesi reisinin elinde idi. Patrik, Ortodoksları nefiy ve hapis cezalarına mahkum ediyordu. Keza vergi de alıyordu. Piskoposları azl edebiliyor, afaroz ve sansür gibi vâsıtaları kullanıyordu» (31).

Müslüman Türklerin dinî müsamahası o kadar geniş ki, başka ülkelerden kendi memleketlerine gelen gayr-i müslim din adamlarına bile her türlü kolaylığı göstermekten çekinmiyorlardı. Nitekim

(29) İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Ankara 1972, I, 185.

(30) C. Brockelmann, İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi, Terc. Neş'et Çağaltay. Ankara 1964, I, 258.

(31) Osman Nuri Ergin, Türkiyede Şehirciliğin Tarihi İnkişafı, İstanbul 1936, s. 94.

Fatih Sultan Mehmed, Bosna'daki Latin papazlarına verdiği ferman-
da: «Ben ki, Sultan Mehmed Han'ım, cümle avam ve havasa mâlûm
ola ki, iş bu darendegân-ı ferman-ı hüme-yun Bosna ruhbanlarına me-
zid-i inayetim zuhûra gelüp buyurdum ki; Mezburlara ve kiliselerine
kimse mâni ve müzahim olmayup ihtiyatsız memleketimde duralar.
Ve kaçup gidenler dahi emn ü emanda olalar. Gelüp bizim hassa
memleketimizde havfsız sâkin olup kiliselerine mütemekkin olalar.
Ve yüce hazretimden ve vezirlerimden ve kullarımdan ve reayalarım-
dan ve cemi-i memleketim halkından kimse mezburlara dahl ve tear-
rüz edüp incitmeyeler. Kendülere ve canlarına ve mallarına ve kilise-
lerine ve dahi yabandan hassa memleketimize âdem gelürler ise ye-
min-i muğallaza ederim ki, yeri göğü yaradan Perverdigâr hakkı için
ve ulu peygamberimiz hakkı için ve kuşandığım kılıç hakkı için bu
yazılanlara hiç bir ferd muhalefet etmeye, mâdemki bunlar benim
emrime mütî ve munkad olalar» (32).

Osmanlılar, idareleri altında bulunan çeşitli zümrelerin iç yapıla-
rına (din, örf, âdet ve gelenek gibi) müdahale etmezlerdi. Bu yüzden
azınlıkların muhtariyeti, her bakımdan en ileri Avrupa ülkesindeki
muhtariyetten daha fazla idi. Kiliseleri bakımlı ve mükemmeldi. Her-
hangi bir sebepten dolayı yıkılan veya bir bölümü çöken kiliselerini
yapmak ve tâmir etmek hakkına daima sâhip bulunuyorlardı. Herkes
kendi dininin icaplarını en ufak bir engelle karşılaşmadan yerine ge-
tirebiliyordu. Şark Ortodoks mezhebindeki hıristiyanların can ve mal
güvenliği emniyet altında idi. Onlar tamamiyle Patrik'e bağlı idiler.
O, piskoposları azledebiliyor, suç işleyen hıristiyanları cezalandırabi-
liyordu. Nitekim 14 c. ahir 1016 (1607) tarihli, İstanbul, Galata, Has-
lar ve Üsküdar kadılarına yazılan bir hükümden bu husus, kesin
bir şekilde anlaşılmaktadır (33).

Osmanlı idaresi, tebası bulunan gayr-ı müslimlerin sadece din
hürriyetini sağlamakla kalmamış, aynı zamanda onların iktisadî ba-
kımdan müreffeh bir seviyede bulunmasını da temine çalışmıştır.

(32) Osman Nuri Ergin, age., s. 93-94.

(33) İstanbul ve Galata ve Haslar ve Üsküdar kadılarına hüküm ki: Mahmiye-i İstan-
bulda patrik olan südde-i saadetime arzihal sunup ruhbanlardan Metrofan ve Simon nâm
zımmiler şakî ve ehl-i fesad olup mücerred celb-i mal için kefare taifesini idlal idüp ve
mukaddema patrik olup mürd olan Refayın? zamanında dahi külli fesada bais olup mez-
bûr zımmiler İstanbulda fitne ve fesaddan halî değillerdir. Şöyleki: Mezbur zımmiler cezire-i
Rodos'a sürgün olmayalar kefare taifesini idlalden hâlî değillerdir deyü il'âm ittüğü pâye-i
ilamı arz olundukta kasaba-ı meşruh üzerine sürgün olunmaları babında ferman-ı âlişanım
sâdir olmuştur.» Başbakanlık Arşivi, Mühimme Defteri, Numara 76, s. 9.

Hatta bu yüzden hıristiyanlar çalışmıyor, alış-veriş yapmıyor diye pazar gününe tesadüf eden semt pazarının gününü cumartesiye getirmekle onların mağdur olmalarını önlemeye gayret sarf etmiştir. Bu konu ile ilgili emri, herhangi bir ilâve yapmadan ve bir yorumda bulunmadan aynen nakletmekle iktifa ediyoruz:

«Kocaeli sancağı mutasarrıfı saadetlü Nuri Paşa hazretleri tarafından varid olan bir kıt'a şukka mefhumundan liva-i mezkûrda vaki Adapazarı kazasının pazarı yevm-i pazara tesadüf edüp ehl-i zimmet taifesinin yevm-i mezkûrda bey' ve şıra vesair kesb ve ticaret mesalâhatı terk etmek âdet-i batıllarından olmak hasebiyle kâffe-i ehl-i kazanın kâr ve kesblerine kesad târi olduğundan pazar-ı mezkûrun cumartesi gününe tahvilini mutazammın 209 (1209) tarihinde emr-i âli verilmiş ise de icra olunmamış olduğuna binaen vech-i meşruh üzere pazar-ı mezkûrun yevm-i mezbûre tahvili niyazında oldukları ve mukaddem sūdûr etmiş olan emr-i âli'nin sureti ihrac ve irsal olunduğu beyaniyle pazar-ı mezburun cumartesine sarf ve tahvili mümkün ise tecdiden bir kıt'a emr-i âli sūdurunun tahrir ve iş'ar ider. Sâdır olan فرمان-ı âlileri mucibince kuyuda lede'l-müracaat ahali-i merkume husus-i mezkuri mukaddema dahi lede'l-istid'a pazar-ı mezkûr müceddeden ikame olunacak olmayup fakat günü tahvil olunacağından başka kimsenin kayd ve berata dahil olmadığından bir vechle mazarratı zühurunun kaydı def' olunmak üzere yine kadîmi vechle kurulmak şartıyla kaza-i mezkûrun pazarı cumartesi gününe sarf ve tahvil için 209 senesi evası-ı zilkâdesinde emr-i şerif verildiği ve hilâfına emr-i ahar verildiğine dair kayd bulunmadığı ve bâc-ı pazar ve bâc-ı araba nefsi-İznikmid mukataası darphane-i âmireden mazbut idüğü ba'de'l-ihrac darphâne-i âmi-re nâzırı izzetlü beyefendi bendelerinden lede'l-isti'lâm istid'a olunduğu vech ile emr-i şerif i'tasında bir gûna mahzur varmıdır, yokmudur keyfiyeti sual ve tahkik olunmak murad olunmuş ise de mahzûr ve adem-i mahzuru bilür bu tarafta erbab-ı vükuftan kimesne bulunamadığından husus-i mezkûrun iktizası tekrar isti'lâm ile sâbıkı üzere emr-i âli itasında mahzur olmadığı halde müşarûnileyhin inhası vechiyle emr-i şerif itası irade-i âliyeye tavakkuf eden mevaddan idüğünü ilam eylediğine mebni muktezası sual olundukta ber minval-i muharrer emr-i şerif itasında bir gûna mahzur varmıdır, kuyuddan mâlum olmayup ancak mukaddem tarihle pazar-ı mezbur cumartesi gününe tahvil

olunmak üzere emr verilmişken yine yevm-i mezkûre tahvil olunmayup pazar günleri kurulması mahzura mebni olmak ihtimalden baid olmadığından iltimas olunduğu üzere emr-i şerif itasına irade buyrulduğu takdirde pazar-ı mezkûr cumartesi gününe tahvilinde bir gûna mazarrat var ise yine kadimî vechle pazar günleri kurulmak ve mahzur olmadığı halde cumartesine tahvil kılınmak şürûtu derc ve tezkir olunarak emri şerif itasında mahzur olmamak lâzım geldiği başmuhasebeden derkenar olunmuştur. Manzur ve malum-ı devletleri buyruldukta derkenar olunduğu vechle emr-i şerif isdarı muvafık-ı re'y-i sâmilere ise emru ferman devletlü sultanım hazretlerininindir.» Derkenar olduğu vechle emr-i şerif. 4 R. Evvel 1232.» (34)

Osmanlı idaresindeki azınlıklar, o kadar geniş bir muhtariyete sahip bulunuyorlardı ki, kendi aralarında vuku bulacak herhangi bir dâvaya yine kendileri bakardı. Fakat şer'î yâni, devletin resmî mahkemesine müracaatla hak talebinde de bulunabilirlerdi. Böyle durumlarda, müslim ile gayr-i müslim arasında bir ayırım yapılmazdı. Halbuki mesela Yunanlılar, bir yerlinin delâleti olmaksızın yabancı ve esirlere bu hakkı vermemişlerdi. Mal ve mülke sâhip olmak hususunda, Müslümanla olmayan arasında ayrılık yoktu. Bu, medeniyet ve insanlık tarihinde eşi az bulunan bir terakkidir. Bu anlayış, Osmanlılara İslâmdan geçmiştir. Yalnız evlenmek hususunda müslümanla müslüman olmayan arasında bir fark vardır. O da bir müslümanın zımmilerden kız alabilmesidir. Buna karşılık bir zımmî, müslüman bir kızla evlenemez. Bunu, İslâmiyet için bir kusur telakki edenler bulunabilir. Bunun sebebi de Türklerin mensup buldukları dinin vicdan hürriyetine riayet bulunabilir. Bunun sebebi de Türklerin mensup buldukları dinin vicdan hürriyetine riayet etmesidir. Yani müslümanlar, aldıkları kızların eski dinlerini muhafazaya müsaade ederler, zira «**Dinde Zorlama Yoktur**» prensibi, İslâmın en çok üzerinde durduğu ve tatbik ettiği bir prensiptir. Fakat azınlıklar, kendi dinlerine girmeyenlerle evlenmezler. Hatta bir Katolik, bir protestanı Katolik yapmadan onunla evlenemez (35).

Müslüman Türk'ün müsamahası, XIX. asrın ilk yarısında Türkiye'yi gezmiş ve «Voyage en Orient» adlı bir eser yazmış olan Gérard de Nerval tarafından da bizzat müşahedeye dayanılarak şöyle anlatılır: «İstanbul tuhaf bir şehir, ihtişam ve sefalet, gözyaşı ve sevinç

(34) Başbakanlık Arşivi, Cevdet (Belediye) Numara 1592.

(35) Osman Nuri Ergin, age., s. 89-90.

her yerdekenden daha sıkı bir idare ve yine her yerdekenden daha fazla bir hürriyet. Türkler, Ermeniler, Rumlar ve Yahudilerin aynı toprakta yaşayan insanlar olarak birbirlerine gösterdikleri tahammül ve müsamahayı, bizde çeşitli vilâyet veya partilere mensup insanlar arasında göremeyiz» (36).

Osmanlı müsamahası, idaresi altında bulunan gayr-i müslim din adamlarını bütün vergilerden muaf tuttuğu (37) gibi, halka ağır gelen vergileri de hafifletme cihetine gitmiştir. Nitekim bu husus, 924 (1518) tarihli Ergani Kanun-nâmesinde şöyle belirtilir «Ve şehir Erminesinden (Ermeniler) dahi bağ haracı deyü 12 bin Karaca akça maktu' alurlar imiş. Amma ol vakit ma'muriyeti artuk imiş, şimdiki halde andan dahi eksük olmağın 9 bir Karaca akça kayd oldu ki, 3 bin Osmanî akçası olur» (38).

Yukarıdan beri verilen vesikalar ve misallerle Müslüman Türklerin, İslâm'dan aldıkları feyz ve anlayış sonucu, tarih boyunca başka dine mensup olanlara karşı gösterdikleri hoşgörünün ne kadar engin olduğunu gördük. Hele iktisadî bakımdan onlara gösterdikleri müsamaha, dünya devletlerinden hiç birine nasib olmamıştır.

[36] Gérard de Nerval, Muhteşem İstanbul, Terc. Refik Özdek, İstanbul 1974, s. 15.

[37] Tafsilat için bk. Ziya Kazıcı, Osmanlılarda Vergi Sistemi, İstanbul 1977, s. 168-69.

[38] Ömer Lütfi Barkan, XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları (Kanunlar), İstanbul 1945, I, 293.

Müslümanlarda Hukuk Felsefesi (*)

Prof. Dr. Muhammed HAMİDULLAH

Tercüme :
İbrahim Kâfi DÖNMEZ

Daha önce yine burada yazma fırsatını bulduğumuz gibi (1), VIII. asır İslâm hukukçuları, hukuk ilminin çok orijinal bir branşını tasarlayıp geliştirdiler. Kendi nazarlarında hukuk ağacının «dalları (furû')»ndan başka bir şey olmayan kanunlardan ve hatt-ı hareket kaideleri manzumesinden ayırdetmek için, bu branşa «hukukun kökleri (usûl)» adını verdiler. Onlar, «Usûl» ilmiyle, mücerred bazı şeyleri, -gerekli değişiklikler yapıldıktan sonra- herhangi bir ülke veya çağın hukuk sistemine uygulanabilen bir metodoloji türünü kasetmekteydiler. Başka konuların yanı sıra bu ilimde, hukuk felsefesi ve hukukun kaynaklarından; teşri' (kanun koyma), istinbât (hüküm çıkarma), tefsir (yorum), nesih (yürürlükten kaldırma) ve ihtilâf halinde te'vil (uzlaştırma) metodlarından bahsedilmektedir.

«Felsefe» denince, eşyanın prensip ve illetleriyle umumî tarzda bilinmesi anlaşılır. Bu bilgiyi hukukla sınırladırsak bile, bir makalenin sınırlarını aşardı. Şu halde, meselenin birkaç yönünü ortaya koymakla yetineceğiz. Bu meseleyi inceleyen müelliflerin sayısı epeyce çok olduğundan, her noktada ittifak beklenmemelidir.

(*) Müellifin, Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul (c. 18, sayı 29-32, yıl 1968, s. 137-152.)'da yayımlanmış olan «La Philosophie juridique chez les Musulmans» başlıklı makalesinden tercüme edilmiştir.

(1) Bkz. «Histoire d'Usul'al-Fıqh chez les Musulmans» («Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul, sayı 9-11, yıl, 1959, s. 77-91. Türkçe tercümesi için bkz. İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, İstanbul, Cilt: II, 1956-1957, s. 1-18 («Usul al-fıqh'ın tarihi»), Tercüme eden: Fuat SEZGİN. (Mütercim)

H u k u k :

Önce, müslüman hukukçulara göre «hukuk» un ne manaya geldiğini belirtmek gerekir. Hemen başlarken hatırlatalım ki, bütün İslâm hukukçuları, bugünkü Batı'nın bu terime verdiği manadan daha geniş bir mana vermede mutâbıktırlar.

Usûl ilminin ilk müelliflerinden -ki biz onlara «usulcüler» diyeceğiz- biri olan Ebû Hanife (v. 767), **hukuku «İnsanın, haklarını ve vazifelerini bilmesidir.»** diye tarif eder. (1) İnsanın, bedeni olduğu kadar ruhi vazifelerinin de bulunduğu gözönüne alınınca, İslâmi hatt-ı hareket kaideleri manzumesi içinde sadece akitler, cezalar v.b. maddi meselelere ait değil, aynı zamanda namaz, oruç, hacc gibi ibadetlere de, kısacası insanın bütün vazifelerine ait kaidelerin mündemiç olması hiç şaşırtıcı değildir. Bu hukuk anlayışı, insanın bütünlüğü fikrine sahip olan ve bedeni ruhtan ayırdetmeyen İslâmi çerçeveye tam manasıyla dahil bulunuyordu.

H u k u k u n k a y n a ğ ı :

Mükellefiyet getiren bir emrin kaynağı durumlara göre değişebilir. Bebek annesine, okul çocuğu öğretmenine itaat gösterir. Yetişkin insan ise sadece güvendiği kimselere, kendi itiyatlarına ve muhittinin umumî kanaatine değil, içinde bulunduğu cemyetin başkanına da itaat eder. Bu durumlarda itaatimizi gerektiren sebepler de tabiiatıyla değişmektedir. Fakat bütün bu durumlar, daha çok sadece son kategori ile, yani devlet başkanının emriyle kendini sınırlayan hukuki araştırmaların çerçevesini teşkil etmezler.

Kur'ân (2), insanın ancak Allah'ın halifesi ve nâibi olduğunu, kâinâtın hükümrânlığının da yalnız Allah'a âid bulunduğunu sık sık tekrarlar. Fakat filozof, İslâm'da iki enteresan vâkıa müşahede ediyor: Öyle ki hem «transcendant (müteâl)» hem «immanent = gâir (insana şahdamarından daha yakın)» olan Allah; bir taraftan, insanlara yine insan nevinden elçiler göndermekte, diğer taraftan ise, Allah'ın bu elçileri, nezd-i ilâhiden verilen vazife ile yetinmemektedirler. Meselâ Hz. Muhammed, Allah'ın kendisine vahyettiğini kavmine tebliğ eder; fakat bir kimse İslâmiyeti kabule hazır olunca, O, iki ta-

(1) Bkz. Sadru's-Şeria, Şerhu't-Tavdih, s. 8.

(2) Kur'ân, 2/30, 6/165, 7/128, 10/14 ve 73, 24/55, 27/62, 35/39, 38/26 ve başka âyetleri.

raflı bir hukuki muamele ile, sadakat ve itaat yemini ile (el-bey'a) mukavele lüzumunu duyar. Misal olarak sadece bir olayı nakledelim: Daha Hicret'ten önce, oniki kişilik Medine'li bir grup, Mekke'ye gider ve İslâm'ı kabul için aşağıdaki tarzda Hz. Muhammed'e yemin verir (1):

«Refahta olduğu kadar sıkıntıda da, sevinçte olduğu kadar üzüntüde de dinlemek ve itaat etmek (ilk şarttır). Ve O (Peygamber) bizden üstün olacaktır. Kumanda kimde ise ona karşı gelmeyeceğiz. Nerede olursak olalım hakikati söyleyeceğiz ve Allah yolunda kimsenin ayıplamasından çekinmeyeceğiz. Hiçbir şeyi Allah'a ortak koşmayacağız, hırsızlık yapmayacağız, zina etmeyeceğiz, çocuklarımızı asla öldürmeyeceğiz, aramızdan kimseye iftirada bulunmayacağız, hiçbir hak işte (Peygamber'e) itaatsizlik göstermeyeceğiz.»

Bu, Hicret'ten önce, daha Hz. Peygamber'in siyasi iktidara sahip olmadığı sırada böyle idi. Hz. Peygamber, Medine'de siyasi iktidarını kullanırken de -gerekli değişikliklerle beraber- aynı şeyi yaptı. Görülüyor ki, ictimâî mukavele, Peygamber'in iktidarı konusunda bile rol oynamaktadır; o halde, vahiy yoluyla doğrudan doğruya ilâhî emir almayan halifelerin iktidarı için haydi haydi önem taşımaktadır.

İlâhî ve beşerî kaynak:

Fakat bu, bütün meseleyi çözmez. Allah'ın elçisi Hz. Peygamber bile, ihtilâfları halletmek için, her zaman bir vahiy almazdı. Bilâkis, akl-ı selimine göre de hareket ederdi. Nazari olarak kabul edilen şudur ki, şayet Peygamber bir hata yapsaydı, Allah, hak yolu ve doğru kâideyi kendisine vahyetmeksizin O'nu hata içinde bırakmayacaktı. Ne olursa olsun, şu husus kayda değer ki, Peygamber'den sadır olan şeylerde dahi beşerî ve ilâhî unsur birbirine karışmaktadır.

Peygamber'in ve kendisinden sonraki halifelerin kararlarına gelince; onlar, bir kanunu yürürlüğe koymak için, bazen kimseye danışmadan hareket ettiler, bazen ise, örfî veya diğer eski bir kâideyi uygulamakla yetindiler. Tamamıyla yeni bir teşri' esnasında bile, bir

(1) Hamidullah, Documents sur la Diplomatie Musulmane à l'Epoque du Prophete et des Khalifes Orthodoxes, Paris, 1935, I, 17: İbn Hişâm v.b.'den naklen.

başkasından, meclis azalarından teklif gelebilirdi ve Devlet başkanının (Peygamber veya halife), bir teklifi kabulü halinde ise, meclis azalarının tavsiyelerinde ittifak veya ihtilâf bulunması önem taşımazdı.

İslâm hukukunun kurucu unsurları:

Bir usulcü, «falan kaideye niçin uyulmaktadır?» sorusuyla karşı karşıya geldiğinde, kaidenin kurucu unsurlarını dikkate alması gerekir; zira insan, farklı otoriteye sahip âmirlerin emirlerine aynı titizlikle itaat etmez.

Bilindiği üzere (1) İslâm hukukunun kaynakları başlıca dörttür:

1 — **İlâhî vahiy**: Kur'ân'ın yanı sıra, Kur'ân'ın tanıdığı daha önceki mukaddes kitapların Kur'ân tarafından neshedilmeyen kısımları. (2)

2 — Allah'ın elçisi ve işlerinde vahye istinad eden kimse olma sıfatıyla **Hz. Muhammed'in davranışları**: Bu «hareket tarzı» (Sünnet), O'nun, bizzat yaptığı fiiller kadar, söylemiş olduğu sözleri ve hatta daha önceki örf hakkında sahabilerine musamaha ettiği durumları ihtiva eder. Peygamber'in bu tasdiki (takrîr) ile, İslâm öncesi yürürlükte bulunan kanun, durumunu kısmen muhafaza etmiş olur.

3 — **Bir asrın hukukçuları arasındaki ittifak**: Birinci derecedeki iki kaynağın sükûtu halinde yapılan anlaşma (icmâ').

4 — Kur'ân ve Sünnet'te açık hüküm bulunamaması halinde, kaide istinbâtı için **hukukçuların ferdi kanaatleri (kıyâs)**.

Bir mümin, tabiatıyla, Allah'ın ve Peygamberinin emrine seve seve seve itaat eder. Peygamber gibi ismet sahibi (günahsız) olmayan hukukçuların reylerine gelince; iki mülâhaza, bu görüşlerin, cemiyyet içindeki otoritesini pekiştirir: Birincisi, onlar, kanunu, Kur'ân ve Sünnet'in mu'talarına (donée) kıyas ile istinbat etmek mükellefiyetindedirler; böylece istinbat edilen kaide, çıkarıldığı asıl kaynağın

(1) Bkz. 1952 yılında İstanbul'da akdedilen Milletlerarası Oryantalistler Kongresi'nin tebliğleri arasında yer alan «Nouvelle étude des sources du droit musulman» isimli makalem. İngilizce tercümesi için bkz. Islamic quarterly, Londra, Aralık 1954, s. 205-211. Türkçe tercümesi için bkz. İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, İstanbul, c. I, 1953, s. 63-67, («İslâm Hukukunun Kaynaklarına dair yeni bir tetkik»), Tercüme eden: Bülent DAVRAN. (Mütercim)

(2) Bkz. es-Serahsi, Usûl, II, 99-105; Fransızca'da, France-Islam dergisi, Paris, No: 10, 1967; ayrıca, Kıtâb-ı Mukaddes'in, İslâm hukukunda şer'î bir kaynak olarak yerini göstermek için, Festschrift Otto Spies'de yer alan Almanca hususî bir tetkikimde bu konudan bahsettim.

içinde kaynaşır. İkincisi, müslümanlar nazarında hukukçunun, sadece derin bir ilim sahibi değil, aynı zamanda dindar ve ahlâken mükemmel olması öncelikle farzolunur. Nitekim Hz. Muhammed'de şöyle bir hadis rivayet edilir: «Ümmetimin âlimleri, İsrailoğulları'nın peygamberleri gibidir.» Hz. Muhammed'in kendisi, peygamberlerin mühürü ve sonucusu olduğundan, «peygamberleri gibi» ifadesi kullanılmıştır.

Şu halde, hukukçular zümresi içinde bulunabilecek farklılıklarla, yani birinin kanaatinin yerine bir başkasının daha makul kanaatinin konabilmesi hususiyetiyle birlikte, hukukçuların kanaatleri ilâhî kanun çinde biraraya gelip bütünleşmektedir.

İlâhî râbîta:

İnsan, kendisini, doğrudan doğruya vahyedilen kaideler kategorisiyle sınırlasa bile, herşey hâllolmuş değildir. Allah, «transcendant (müteâl)» olduğundan, O'nun herhangi bir konuda irade ve emrinin şu veya bu olduğu nasıl bilinecektir? Ancak Peygamber'in şahsına münhasır vahiy mefhumunu kabul eden İslâm'a, «incarnation (Tanrı'nın insan olarak ortaya çıkması)» mefhumu yabancıdır.

Buna karşılık, ilhâm, daha umumî ve tedricî bir mefhumdur. Herhangi basit ve sade bir insan da vicdana sahiptir; nitekim Peygamber şöyle demiştir: «İnsanlar (hukukçular), sana kanunu açıkça ifade etseler bile, sen yine kalbine danış.» (1) Asil ruhlar, şahıslarını, ilâhî irade önünde «yok ederler»; Hz. Peygamber'in bir sözü, bu düşünceyi çok güzel dile getirmektedir: «Allah buyurdu ki: Kulum (insan), ben kendisini sevinceye kadar, nafîle ibadetler vasıtasıyla bana yaklaşmaya devam eder ve ben onu sevdiğim zaman, artık onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı ben olurum.» (2)

İşte bütün bu görünüşlerin, kanununun, tâbî'leri nazarında itibarını güçlendirmede payı vardır.

Vahiyde nesih:

Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar, kavimlerine ilâhî tebliğleri ulaştırmış olan uzun bir peygamberler silsilesi vardır. Allah ezeli ve ebedidir; fakat insan cemiyetinin tekâmülü, Allah'ın da, mümin-

(1) İbn Hanbel, Müsned, IV, 228; ed-Dârimî, Sünen, el-Büyü', No: 2.

(2) el-Buhârî, Sahîh, 81 (rukâk), No: 38.

lerin hatt-ı hareketlerine ait kanunlarında değişiklik yapmasını gerektirir. Demek ki, bizim parlâmentolarımızın teşri'lerinde olduğu gibi, zaman açısından eski ve yeni mefhumu, ilâhî vahiylerde de rol oynamaktadır. Bununla ilâhî sîfata zarar gelmiş olmaz; yapılacak şey, Şâri' tarafından vazedilmiş bulunan en yeni hükümleri uygulamaktan ibarettir. Her yeni kanun, zarurî olarak eski kanunun tamamını yürürlükten kaldırmaz, onda kısmî ilgâlar bulunabilir. Bu kaidede, önceki peygamberler tarafından tebliğ olunan Mukaddes Kitaplar hakkında olduğu kadar, bizzat Kur'ân hakkında da uygulanır. Zira O, 23 yıl zarfında parça parça vahyolunmuştur ve tarihçiler, ilk vahiylerden bazılarının sonradan neshedilip Kur'ân metninden çıkarıldığını sarahatle belirtmektedirler.

Bir kanunun, bizzat kanun vâzı ya da bir üst makam tarafından ilgâ edilebileceği tabiidir. Kur'ân, Allah'ın kelâmı olduğuna göre, Kur'ân âyetlerini, sonraki bir vahiyyle yalnız Allah neshedebilir. Peygamberden sadır olan Sünnet ise, Peygamber veya Allah (Kur'ân) tarafından değiştirilebilir. Hukukçular üçüncü sırada bulunurlar: Onların kanaatleri, Kur'ân ve Sünnet'te zıt bir sarahat bulunduğu takdirde reddedilebilir. Ve dünyanın sonuna kadar hukukçuların sayısı sınırsız olacağından, hukukçu sıfatıyla aralarında eşitlik mevcuttur. Şayet muhtelif hukukçuların kanaatlerinde farklılık mevcutsa, tercih meselesini sokaktaki adam (avâm) için halledecek hukuk mezhepleri vardır. Ve sonra, bir mezhebin kendi içinde kanaatin devamlılığını mümkün kılabilen olan, delillerin sağlamlığı kadar, şahısların şöhret ve itibarıdır.

Tedricî mükellefiyetler:

Kur'ân, hukuki ihtiyaçlar için tetkik olunduğunda müşahede edilir ki, O'nda yer alan emirlerin hepsi aynı ehemmiyette değildir. Bunlardan bir kısmı mecburidir, diğerleri ise, daha ziyade tavsiyelerden ibarettir; şu da belirtilmelidir ki, yasaklanmamış her şeye müsaade edilmiştir.

Bunu açıklamak için, usulcüler, uzun çalışmalar sonucu çok orijinal bir nazariye geliştirmişlerdir. Fransız Diplomat ve Türkolog Kont Léon Ostrorog; Londra Üniversitesinde, bu Üniversitenin yüzüncü yıldönümünü töreninde yaptığı «Roots of Law (hukukun kökleri, usulü'l-fikh) isimli konuşmasında bu nazariyeden bahsederek, batı ilminin

dikkatini bu noktaya çeken şüphesiz ilk kişi olmuştur. (1) Burada, Şer'i kanuna eski bir ahlâki mefhumun, iyi ve kötü mefhumunun uygulanması sözkonusudur. Usûl ile ilgili eserlerinden birinde (2) Gazzâlî tarafından yapılan imaya göre, öyle görünüyor ki, sonraları diğer bütün mezhepler arasında yaygınlaşan bu mefhumu, ilk olarak ifade edenler, Mu'tezile Mezhebine mensup hukukçulardır. Onların ne dediklerini şöylece özetleyebiliriz:

Prensipte herkes mutabık olacaktır ki, iyi olanı yapmak ve kötü olandan sakınmak gerekir. Kur'ân, «Ma'rûf olanı (iyi bileneni) emredin, münker olanı (kötü bilineni) de nehyedin.» diyerek bundan sık sık bahseder. Fakat beşerî fiiller her zaman aynı kolaylıkla tasnif edilemez; izâfilik vardır. İşte, iyi birer matematikçi olan usulcüler, insan fiillerini «husûn» ve «kubûh» prensiplerine göre bölümlemek ve bölümleri de alt bölümlere ayırmak için bir rüzgâr gülü düşündüler: Mutlak iyinin yapılması mecburidir. Mutlak kötü de tam bir yaşağın konusu olacaktır. Fakat, şayet iyi kötüye üstün gelirse, mecburi olmaksızın tavsiye edilmiş olacaktır. Aynı şekilde, kötülük tarafı iyiliğe ağır basarsa, kesinlikle yasaklanmamakla beraber, vazgeçilmesi öğütlenmiş olacaktır. Nihayet, iki durumun eşit olması, fiilin ne iyilik ne de kötülük ihtiva etmemesi halinde ise, karar, tatbikatını zaman-zaman değiştirebilecek olan ferdin takdirine bırakılmış olacaktır.

Fiil ve kaidelerin beş kategori halindeki bu taksimi, pusulanın doğu, batı, kuzey, güney şeklindeki dört yönünü andırır, ki bunlar, kuzey-doğu, kuzey-batı gibi farklı alt bölümlenmeleri mümkün kılar. Bu, yasaklara olduğu kadar vecibelere de uygulanır. Böylece, mecburi olan ile tavsiye edilen arasında -tercümeye çalışmaksızın, ismen saymakla yetineceğim- kategoriler bulunmaktadır: Farz-ı ayn, farz-ı kifâye, vâcip, mendûb, müstehab, sünnet-i müekke, sünnet-i gayri-müekke, nâfile. Aynı şekilde, yasak ile tavsiye edilmeyen arasında, usulcüler; harâm-ı şer'i, haram-ı istinbâti, mekrûh-u tahrîmi, mekrûh-u tenzihi'den bahsederler.

Kanun, daima ahlâka dayanacak, ahlâk da kanunun yardımıyla ayakta tutulmuş olacaktır.

(1) «Angora Reform» isimli eserine bakılabilir. («Ankara Reformu» ismiyle Yusuf Ziya KAVAKÇI tarafından tercüme edilmiş ve 1972 yılında İstanbul'da basılmıştır. -Mütercim-)

(2) el-Gazzâlî, el-Mustasfâ I, 55-56. Bulak nşr. 1322 H.

Bununla birlikte hukukçular, mahkemelerce uygulanan kat'i kaide (fetvâ) ile, itinalı bir müslümanın riayette kusur etmediği «takvâ» yolu arasında bir ayırım yapılması gerektiğini bilirler. Bir taraftan hukukçular, «müslümanın nerede bulunursa bulunsun, İslâmî kaidelerle sorumlu tutulacağı» (1) noktasında ısrar edecekler; diğer taraftan da, mahkemelerin yargı alanlarına ait bir takım sınırlar, bizzat Hz. Peygamber kadar yetkili bir otorite tarafından konulmuş sınırlar mevcut olacaktır. Filhakıka, eş-Şeybânî, Atiye b. Kays el-Kilâbî'den şunu rivayet etmektedir: (2) «Hz. Peygamber şöyle buyurdu: Herkim (bizim ülkemizde) adam öldürüp, zina edip veya hırsızlık yapıp da kaçarsa, bilâhare emân ile dönse bile, kendisini kaçırmaya sevkeden suçtan ötürü hakkında takibat yapılması ve ceza uygulanması gerekecektir. Fakat, düşman ülkesinde adam öldürür, zina eder veya hırsızlık yaparsa ve sonra emân ile gelirse, düşman ülkesinde işlediği suçtan dolayı takibat yapılmış olmayacaktır.»

Husün ve kubühün tâ'yini:

Az önce «iyi» ve «kötü» mefhumlarında izâfilik bulunduğunu söyledik. Bir savaşın sonucu, elbette, gâlip için iyi, mağlûp için ise kötüdür; ve aynı olay, ihtilâf halindeki iki tarafa nisbetle zıt şekillerde tasvir edilmiş olmaktadır. Kasden adam öldürme durumunu ele alalım: Bir eşkiyanın, av hayvanı diye kurbanını hedef alan bir avcının, bir delinin veya gayr-ı mümeyyiz bir çocuğun, meşru olarak nefisini müdafaa eden birinin, mahkeme emrini infaz eden bir cellâdın, istilâ karşısında ülkesini savunan bir askerinin elinden sadır olan öldürme fiilleri arasındaki fark ne kadar çok. Öldürme fiili, bazen ağır, bazen hafif bir şekilde cezalandırılmakta; bazen affedilmekte; bazen, ne övgü, ne de kınamayı gerektirmeyen normal bir vazife olarak mülâhaza edilmekte ve hatta bazen, en büyük övgü ve şereflere lâyık görülmektedir. Aşağı yukarı bütün beşerî hayat, iyiliği ve kötülüğü izâfi olan fiillerden makteşekkildir. Bunun içindir ki, Hz. Peygamber sık sık (3) «Ameller niyetlere göredir.» diye buyurmuştur. Muhtemeldir ki, İslâm «âmentü»sü de, «hayır ve şerrin Allah'dan olduğuna» inanmak gerektiğini ve hangi fiilin hangi şartlarda iyi veya kötü olarak vasıflandırılmasını tayin edebilecek olanın, Şâri'-Allah olacağını söylerken, bu hususa işaret etmektedir.

(1) Ebû Yusuf'un, es-Serahsî tarafından nakledilen ifadesi için bkz. el-Mebsût, X, 95, ve Şerh es-Siyer el-Kebîr, IV, 128 ve 130.

(2) es-Serahsî, Şerh es-Siyer el-Kebîr, IV, 108.

(3) el-Buhârî, es-Sahîh, K. 1, No: 1.

Kur'ân'ın, «iyi»yi ifade için «ma'rûf» terimini, «kötü»yü ifade için de «münker» terimini kullandığını müşahede etmek, çok enteresan, hatta şaşırtıcıdır. Bu duruma göre «ma'rûf», kelimesi kelimesine, herkes tarafından bilinen ve öylece kabul edilen «iyi» manasına gelmektedir; «münker» ise, münâsîp olmadığı herkes tarafından kötü bilinen ve öylece telâkki edilen şeydir. Burada şaşırtıcı olan, keyfiligin mevcut görülmemesidir. Kur'ân, emrettiği her şeyin gerçeğe uygunluğunun, akıl tarafından, düşünen kafa tarafından kabul edileceği kanaatini verir görünmektedir. Hakikaten, Gazzâli, Veliyyullah ed-Dehlevî ve diğerleir, İslâm hukukunun bütün sahalardaki kaidelerinin varlık sebebini ve felsefesini izah için, hacimli eserler bırakmışlardır.

Hukukun inkişâfı:

Daha önce işaret edildiği üzere, İslâm hukukunun kaynakları arasında, Kur'ân ve Hz. Peygamber'in davranış tarzı (Sünnet) temel unsurlardır ve değişmezler; hukukçuların reyleri de, bu iki asli kaynak üzerine kurulduğundan, onlara dahil edilir. Fakat bundan, İslâm hukukunun, kapalı, sırf kendine dönük ve yabancı ile her türlü irtibatı safdışı eden bir şey olduğu sonucunu çıkarmamak gerekir. Zira, Kur'ân, kesinlikle yasak olmayan herşeyin mübah olduğunu defalarca tekrarlar. Yasaklar, ancak muayyen fiilleri hedef alırlar ve sükût edilen hususlar sınıra tabii değildir. O halde, kanunun lâfzına veya ruhuna aykırı düşmeyen her âdet, her uygulama ve her yeni teklif, İslâm hukuku içine alınmaya ve kabul edilmeye elverişlidir. ki ya da çok taraflı antlaşmalar, mütekâbiliyet esaslı ve umûmun menfaati (maslahat-ı âmme) kâidesi, İslâm'da aynı şekilde makbul kaynaklardır. Öyleyse, kapı daima inkişâfa açık kalmaktadır.

Ve yine, eski olan kanun hakkında, fosilleşmiş ve değişme kabiliyeti bulunmayan bir şey diye düşünmemek gerekir. Uçsuz bucaksız İslâm hukuku külliyyâtı içinde, doğrudan doğruya Kur'ân ve Sünnet menşeli kaideler, sayılacak kadar azdır; bütün geriye kalanlar, hukukçuların istinbâtıdır; şu halde, fertler arasındaki farklılıklara rağmen, beşerî kanaat, ilk zamanlardan beri musamaha ile karşılanmaktadır.

Aynı şekilde, Kur'ân ve Sünnet'ten neşet eden kaideler de her zaman eşit ehemmiyeti haiz değildirler: Bazıları mecburîdir, bazıları ise ruhsat verir. Bu noktayı birkaç misalle müşahhaslaştıralım: «Poligami (taaddüd-i zevcât - çok karınlık)» ye, Kur'ân'da bazı şartlar

altında müsaade edilmiştir; savaş esirlerinin köle haline getirilmesi de böyledir. Fakat ne ilki, ne de diğeri mecburî olmadığından; şayet bir müslüman, «monogam (tek karılı)» kalmayı tercih eder veya hiç bir köleye sahip olmak istemezse, asla herhangi bir günah işlemiş olmaz. Bilâkis, «monogami (tek karılılık)» ve kölelerin serbest bırakılması Kur'ân tarafından tavsiye edilmiştir. Kur'ân'a göre (9/60), Devlet bütçesinin, kölelere hürriyet sağlamaya ayrılmış bir bölüme daima sahip olması gerekir. «Poligami»ye gelince, bu, sadece kadının rızası ile var olabilir. Evlilik, kadının rızasının erkeğin rızası kadar ehemmiyet taşıdığı iki taraflı bir akittir. Ve kadın, evlilik boyunca erkeğin «monogam» kalmasına dair hukukî geçerli bir istekte bulunabilir; şayet nişanlı erkeğin, daha bu sırada başka bir karısı varsa, nişanlı kadın böyle «poligam» bir evliliği reddedebilir. Böylece, Kur'ân'ın verdiği ruhsat tatbik edilmeyip, istisnâî haller için saklanır; Kur'ân'ın hükmü de hiçbir şekilde değişikliğe uğratılmış olmaz.

Hukukçuların reylerine bir misal verelim: Talep edilmemiş ve kullanılmamış bir hak, bu sebepten ötürü zayi olmuyordu. Fakat, Osmanlı İmparatorluğu, borç davalarında zamanaşımı sınırı koyma ihtiyacını duyunca, ulemanın en sünnileri, Mecelle'yi kaleme alanlar, buna bir çare buldular ve dediler ki: Hiç şüphesiz hak, kudsi ve sonsuzdur, fakat çok eski şeylere ait davaları (*) istimâ' yetkisi bundan böyle Sultân'a aittir; mahkemeler, kendilerini meşgul eden bu davaları reddedeceklerdir. (1)

Hukukçular eşittirler. Binaenaleyh, az önce belirttiğimiz gibi, hukukçuların bir kısmı diğerlerinin görüşünü reddetmeye yetkilidirler. Hatta, büyük usulcü Pezdevî'ye göre (2), bir asrın bütün hukukçularının icmâ'sı bile kabul edilmeyip, bunun yerine sonraki başka bir icmâ'nın konması mümkündür. Tabiatıyla, yeni bir icmâ' hasıl olması için, önce, ferden hareket eden bir hukukçunun şahsen eski icmâ'ya muhalefet etmesi gerekir, ki böylece ardından diğerleri onun görüşüne katılırlar.

Bu arada belirtebilirim ki, vaktiyle hakkında farklı kanaatlerin bulunduğu kaidelerin bazıları üzerinde çağımızda mutabık kalma imkânının bulunup bulunmadığını araştırmak maksadıyla, seneler-

(*) Bu süre prensip olarak onbeş senedir. İstisnâlar ve mürûr-i zamanın diğer hükümleri için bkz. MECELLE, Madde : 1660 v.d. (Mütercim)

(1) es-Serahsî, Halife Ömer'in tatbikatında da buna dair izler bulur. (Şerh es-Siyer el-Kebîr, IV, 213).

(2) Pezdevî'nin Usûlü ve Abdülaziz el-Buhârî tarafından yapılan şerhi Keşfu'l-Esrâr, III, 261-262.

den İberî, Hanefî, Şâfiî, Şii v.b. değişik hukuk mezheplerinin görüşlerini mukayese etmek ve bunlardan herbirinin delillerini tanımak için müslümanlar nezdinde çalışmalar yapılmıştır.

Teşri' faaliyetiinin bağımsızlığı:

Öyle görünüyor ki, İslâm hukuk tarihinin şâyân-ı dikkat bir mu'tâsına (donée), şimdiye kadar gereken dikkat gösterilmemiştir. İslâm'da, sadece kazâ (yargı) değil, aynı şekilde teşri' otoriteleri de, tâ eskidenberî idare ve yürütme otoritelerinden bağımsız kalmışlardır. Hz. Peygamber'in vefatından İberî, hükümet, sırf idâri meselelerin dışında, teşriî imbiyazları asla kendine hâs telâkki etmemiştir. Mahkeme kadıları kadar, hususî hukukçuların da bu yönde pek çok yargıları olmuştur. Bu vâkıanın ehemmiyeti ve büyük neticesi üzerinde ısrarla durulması zâid olmayacaktır. Bu noktada hem kuvvet, hem zaaf bulunmaktadır. Kuvvet vardır, zira, teşri', politikanın fazilet-sizliklerinden ve zalim hükümdarların şahsî arzularından masun kalmıştır. Zaaf vardır; zira, herne kadar bu hal ve şartlar, sınırsız hukukî kanaat hürriyeti sebebiyle, hukukun inkişâfına cömert yardımlarda bulunduysa da, gayr-ı makûl görüşleri elemek için müessir vasıtalar mevcut değildir.

Hukukî mevzuların tasnifi:

Bilindiği üzere, Roma hukukunda kaideler, şahıslara, mallara ve davalara (usûl) nisbetinle bölümlere ayrılır. Bu bölümlenme, dâni ve ibadetleri bir yana bırakır. İslâm hukuku, daha ihatalı olmak ve insan hayatının tamamını bir bütün olarak ele almak istediği için, müslüman hukukçular, hukuk mevzularına ait başka bir tasnifi tercih etmişlerdir. Onlar, önce «ibâdât»tan (insanın Allah ile ilişkileri), sonra «müâmelât»tan (insanların kendi aralarındaki ilişkiler) ve nihayet «zevâcîr»den (vazgeçirici yollar) veya diğer adıyla «ukûbât»tan (cezalar) bahsederler. Bazı müellifler, dördüncü ve sonuncu bir grup meydana getirmek üzere, ikinci grubun bazı bölümlerini ayrıca ele alırlar, ki bunlar miras ve vasiyetle bağış gibi ölüm sonrasına ait şeylerdir.

Bu duruma sadece sathî bir nazar atfetmekle yetinen kişi, bazı sürprizlerle karşılaşabilir. Hakikaten, müslüman hukukçuların hepsi, ibadetler başlığı altında vergi sisteminden bahsederler. Yine, tam bir eser kaleme almak isteyen bu hukukçular, anayasa kaidelerini aynı

başlık altında ele alırlar. Bunun sebebi, İslâm'ın, manevî ile dünyeviyi birbirinden ayırmaması ve her ikisini bir bütün içinde toplamasıdır. O halde, devlet başkanının, aynı zamanda en büyük din adamı olması hiç şaşırtıcı değildir. Filhakıka, İslâmî terminolojide «imâm» kelimesi, camide cemaate namaz kıldıran kişiyi ifade ettiği gibi, aynı zamanda halife (hükümdar) manasına da gelir. Cemaatle namazın sözkonusu olduğu yerde, imâmın vasıfları belirtilmeden geçilemez. Vergi kaidelerinin burada yer almasının sebebine gelince; Hz. Peygamber'in meşhur bir hadisine göre, İslâm binası beş unsuru ihtiva eder: Çatı Allah'ın birliğine imandan meydana gelmiştir; dört direk ise, namaz, oruç, hacc ve zekât (1) (İslâm hükümetine ödenen vergiler) vazifeleridir. İnsanın, Allah'a, bedeniyle olduğu kadar mallarıyla da kulluk etmesi gerektiğini göstermek, hukukçular için zor olmamıştı; namaz, oruç ve hacc nasıl birer bedeni ibadet ise, başkasının iyiliği için vergi ödemek de mallarımız vasıtasıyla yaptığımız bir ibadet (malî ibadet) tir.

Milletlerarası hukuk kaidelerinin, ukûbât (cezalar) bölümüne dahil edilmiş olmasını da hayretle karşılamamak gerekir. Diğer hukuk sistemlerinin zıddına, İslâm'da milletlerarası hukuk, politikaya ve devlet başkanının keyfî tasarrufuna bağlı değildir; aksine, ülke hukukunun bir parçasını meydana getirir ki bu hukuka göre, ecnebî, savaş zamanında bile, mahkemelerce verilmiş haklara sahiptir. Bize ulaşmış İslâm hukuk müdevvenâtının en eskisi, Zeyd b. Ali'nin (M. 737) «Kitâbu'l-Mecmû'»udur, ki 1919 yılında Milano'da Griffini tarafından neşredilmiştir. Bu ilk devre ait eserde dahi, yabancı devletlerle harp ve sulh kaidelerini açıklamak için, milletlerarası hukuk hakkında uzun bir bölüm yer almaktadır; Zeyd, bu kısma «siyer» adını vermiş ve onu ceza hukuku bölümleri arasına koymuştur. Kendisinden sonra da daima böyle olup gelmiştir. Müellif, bu tasnifinde gayet mantıkî düşünmüştür, şöyle ki: Yol kesici eşkiyanın ve hırsızların zararlarını önlemek için, asayiş kuvvetlerinin kısmî seferberliği zarurî olduğuna göre, -yağma ve adam öldürmelere sebep olan- düşman istilâsı da daha geniş bir seferberliği gerektirir.

(1) Zekât, asla iyiliksever insanların takdirine bırakılmış bir sadaka değildir. Tarifesi ve tahsil devreleri belli bir vergidir. Nisâb miktarına sahip olan hiç kimse bundan muâf değildir ve hükümet, vermek istemeyenleri cezalandırmak için kuvvet kullanır. Zirâat mahsul-leri, ticâret malları, maden işletmeleri, otlaklardaki hayvan sürüleri ve biriktirilmiş paralar, zekât vergisinin başlıca mevzularıdır. Ayrıca, Peygamber ve Halifeler dervinde başkaca bir vergi yoktu, bütün vergiler «zekât» diye adlandırılıyordu; burada bahis konusu olan, pekâlâ vergidir.

Müeyyideler:

Şair Ekber Allahâbâdi, derin bir psikolojik gerçeği anlatmak için nükteli bir ifade kullanmış ve şöyle demiştir: «Allah'ın hükümranlığı, ölümün varlığıyla daha iyi anlaşılır.»

Müeyyideler, kişinin hatt-ı hareket kaidelerine riayet etmesi için, insanlık tarihinin her asrında hakikaten büyük rol oynamışlardır. Asrımızda, batıda, ülke kanununun müeyyidesini birinci derecede, asayiş kuvvetlerinin, polisin zoru meydana getirmektedir. Fakat, biz-zat kanunun, bir kısım fertleri bütün sorumluluklardan muâf tutması halinde ne yapılacaktır? İngilizler «King can do no wrong» (Kral hiç hata etmez) demişlerdir. «Corps diplomatique» azâları, elçi olarak gönderildikleri ülkenin yargılama yetkisi dışındadırlar. (*) Savaş zamanlarında, hukuki esnekliklerin (suspension) başka misallerine de raslanır.

Buna karşılık İslâm hukuku, maddi müeyyidelerle yetinmemiş, aynı zamanda maddi müeyyideye eklenen ve onu iyice güçlendiren manevi ve vicdani müeyyide kullanmıştır. Hakikaten, müslüman, öldükten sonra dirileceğine ve dini olmayan işleri kadar, ibadetlerinden ve dini inançlarından, hasılı dünyadaki bütün fiillerinden ötürü Allah'ın huzurunda nihâi olarak hesaba çekileceğine inanır. Şayet bir kişi, yaptığını saklamayı ve hükümet görevlisini aldatmayı başarır veya hükümet, kişiyi görevini yerine getirmeye zorlama hususunda iktidarsızlık içindeyse, bu durumda, insanın hukuka aykırı fiili cezasız kalmaktadır, ama her şey bitmiş değildir; zira -müslümanın inandığı gibi- Allah, yakında onu muhakeme edecektir, o zaman kişi, yaptığını Allah'tan gizleyemeyecek, O'nu aldatamayacak ve O'ndan kaçamayacaktır.

İslâm akâidinin temelindeki bu dini inanç, hakikaten, maddi müeyyideden daha güçlü bir müeyyide rolü oynar; o derecede ki, müslüman, görevini -hükümet görevlisi hukuken bunu bilmese veya ihkak-

(*) Bir Devlet ülkesinde sürekli görevle bulunan yabancı Devletlerin diplomasi temsilcilerinin bütününe, diplomasi dilinde, «Corps diplomatique» adı verilir.

Diplomatik temsilci, ceza soruşturma ve kovuşturmaları bakımından, ülke Devletinin (yanına gönderilen Devlet) yargı yetkisinin sınırları dışında kalır. Şu kadar var ki, bu kesin yargı muafliğından (kazâ muâfıyeti), diplomatik temsilcinin işlediği suçlardan dolayı hiçbir şekilde yargılanmayacağı ve cezalandırılmayacağı sonucu çıkarılmamalıdır. Temsilcinin, kendi Devletinin kanunlarına göre ve kendi Devletinin mahkemeleri önünde yargılanması mümkündür. Yargı muaflığı, temsilciyi, yalnız görevle bulunduğu yabancı Devlet mahkemelerinin yargı yetkisinden kurtarır. Daha fazla bilgi için bkz. ÇELİK, Edip F., Milletlerarası Hukuk, İstanbul, 1969, 1/431, 446 v.d. (Mütercim)

hak için başkasını zorlama gücüne sahip bulunmasa bile gönüllü olarak yapmaya yöneltmiştir.

Şayet bir müslüman, hiçkimse kendisini zorlamaksızın namazını kılar, orucunu tutarsa, vergilerini de İslâmî hükümete aynı saygı ve titizlikle öder. Bu şöylece açıklanabilir:

Ruh ve bedenî birleştirme ve insanda içindeki hiçbirşeyin diğeri aleyhine üstün olmadığı bir bütün meydana getirme gayesi ile Hz. Peygamber, İslâm'ın dört temel direğinden biri olan vergi ödeme vazifesini; namaz kılma, Ramazan ayında oruç tutma ve Mekke'deki Beytullah'ı hacetme görevlerinin arasına dahil etti. Kur'an'ın, her iki görevi bir solukta birleştiren şu cümleyi yirmiden fazla tekrar etmesi bir tesadüften ibaret değildir: «Namazı kılınız ve zekâtı veriniz.»

Bu görevin ehemmiyetini zihne daha iyi bir şekilde nakşetmek için vergiye verilen isim bile mandârdır. Filhakkı Kur'an, müslümanlar tarafından kendî hükümetlerine ödenen vergiler için üç tane müterâdif (synonyme) kelime kullanır: Zekât, sadaka, ve hakk; bunları herhangi bir kişiye verilen ferdi sadakadan ayırdederken, bunu da («infâk fi sebilillâh - Allah yolunda harcama» v.s. adını vererek) durmadan teşvik edecektir.

«Zekât» kelimesi, tam-tamına büyüme veya temizleme manalarına gelir. Bu, muhtemelen, artan mallardan bir kısmını ihtiyaç sahiplerine vermek suretiyle, bunları temizlemek gerektiği manasını taşımaktadır. Teşkilatlanma, cemiyetin temelinde olduğundan, hakkaniyetle üleştirilebilmesi için bu vergiyi cemiyetin merkezi organına vermek gerekir.

«Sadaka» kelimesinin de iki manası vardır: Bildiğimiz sadaka kadar, sadâkat (doğruluk) manasına da gelir. O halde, Allah'a bağlılığın, Allah'a karşı samimiyetin tasdikinin sıdkını isbat için, «Allah'ın vechi (rızası) için» Allah adına sadaka vermek gerekmektedir.

Nihayet, «hakk» kelimesi de, hem hak, hem de hakikat demektir. Şu halde, vergi, bir başkasının, mallarımızı ağır sorumluluklara katan hakkıdır; onun ifa edilmesi, bizim Allah'a hakikaten ve samimiyetle bağlı olduğumuzu isbatlar.

Psikolojik olarak, ilâhî menşeli bir vazife, insanların iradelerinden, zor kullanabilme dışında başkaca bir haklılığa sahip olmayan, ekseriya zalim olan âmirlerimizin iradesinden neşet eden vazifelere nazaran, daha çok ifa edilme şansına sahiptir. Bu arada şuna da temas etmek istiyorum: Kur'an, devlet gelirlerinin tahsis olunacağı yer-

leri sarahatle ve tafsilâtiyla tanzim etmiş, bütçenin esaslarını vazetmiştir; gelirler, asla devlet başkanının mülkü değildir. (Daha fazla tafsilât için şu makaleme bakılabilir: «Budgeting and Taxation in the Time of the Holy Prophet - Hz. Peygamber Devrinde Bütçe ve Vergi», Journal of Pakistan Historical Society, Karachi, 1955, t. III/i, p. 1-11)

Netice ve gâye:

Roma'da kanun, vaktiyle «fas» diye adlandırılır ve gayr-ı dinî işlerden başka, dinî kaideleri de biraraya toplardı; kral, aynı zamanda başrahip idi. Ancak bilâhare ve tedricî bir surette manevî görevler siyasi görevlerden ayrıldı; aşîkâr sebeplerden ötürü krallar, dünyevî işlerin idaresi ile yetindiler ve böylece «jus» doğdu.

Bu ayırım biraz sun'î görünmektedir; zira insanın bedenini ruhandan ayırmak mümkün değildir. Hatta, insanın bu iki tarafının idarecileri arasında uyum olmazsa, birinin diğerine zarar verme tehlikesi vardır. Bir çatışma esnasında, şayet ruhanî reis daha güçlü ise ve rakibine üstün gelirse, cemiyetin maddî hayatı büyük sıkıntıya düşecektir; aksine, cismanî şef karşılaşmayı kazanacak olursa, bu durumda da manevî hayat zarara uğrayacaktır. Her iki sorumluluk, aynı yetkiden neşet ederse, uyumlu bir dengeyi ve sürekli bir irtibatı sağlamak daha kolay olacaktır. Burada mesele olan, iş bölümü hususu değildir; asıl mesele, iki hayat sahasının icracularının irtibat noksanı ve kaidelerin menşelerinin tam manasıyla ayırımıdır.

Kur'ân (2/200), materyalist hayat anlayışını mahkûm eder ve der ki: «İnsanlardan bir kısmı şöyle der: 'Rabbimiz. Bize (kısmetimizi) dünyada ver'; onların âhirette nasibî yoktur.» Sırf manevî hayat görüşünü mahkûm etme konusunda da, Kur'ân'ın ifadeleri daha az tımtıraklı değildir. Meselâ şöyle der (7/32): «De ki: 'Allah'ın, kulları için yarattığı zinet ve iyi (helâl) rızıkları yasaklayan kimdir?' Ve ilâve et: 'Onlar, u hayatta iken dirilecekleri güne halisâne inananlar içindir.' «Başka bir yerde (28/77) şu ifadeyi kullanır»... «ve dünyadan da nasibini unutmama...». Hakikaten, Kur'ân'a göre, bir bütün hayat görüşü aranmalıdır (2/201-202): «Ve şöyle diyen insanlar vardır: 'Rabbimiz. Bize dünyada da, âhirette de güzel olanı ver ve bizi Cehennem azâbından koru.' İşte onlar için kazandıkları şeylerden nasib vardır. Allah'ın hesabı süratlidir.»

Şu halde, Muhibullah el-Bihâri'ye ait Müsellemü's-Sübût adlı usûl eserinin (1, 10), «İslâm hukukunun, âhiret huzurunu sağlama gayesini ihmal edemeyeceğini» kesinlikle ifade etmesini hayretle karşılamalıyız.

Şurada söylenenler, usûl ile ilgili eserlerin, İslâm hukuk felsefesine ait bahislerinde raslanan birkaç mu'tâ (dennée) dan ibarettir. Orijinallikten hiç de mahrum olmayan bu literatür, daha yakından tetkik edilmeye lâyıktır. Hernekadar Mutezililerin fıkıh konusunda hiçbir eseri ve hiçbir kanun kodu yoksa da; bu tetkikler esnasında, Hanefi, Şâfiî, Şii, Mâlikî v.b. mezheplerinin kanun kodları sahasında sahip oldukları nisbette, Mutezililerin de Usûlü'lîFıkıh konusundaki eserleriyle karşılaşılacaktır. Meselâ, Fransız Damas Enstitüsü, kısa süre önce bunlardan birisini iki cilt halinde neşretmiştir. Yine, Dublin Chester Beatty Kütüphanesinde, es-Saymerî tarafından kaleme alınmış olan ve İslâm'da çeşitli usulcû mezhepler arasında karşılaştırmalı bir tetkik niteliği taşıyan el yazma bir eser mevcuttur. (*)

(*) AL-ŞAIMARİ, Abû Abd Allâh al-Husein b. Alî b. Muhammed (436/1045), Mesâ'il al-khilâf fî usûl al-fıqh, Dublin Chester Beatty Library, No: 3757. Bkz. ARTHUR J. ARBERRY, A Handlist Of The Arabic Manuscripts, Dublin, 1959, IV/2-3. (Mütercim)

DÂRÜ'L - HADÎSLER

Dr. Câhid BALTACI

«Hadese» sülâsi kökünden ve «tahdis» masdarından bir isim olan «Hadis», kelime olarak eskinin ziddi, yeni ve haber vermek manalarını ifade eder. Kur'ân-ı Kerim'de muhtelif sigalarda otuzaltı âyet-i kerîmede geçmektedir. (1) Bunlardan onyedî âyette «söz», altı âyette «haber», dört âyette «Kur'ân-ı Kerim» dört âyette «yeni», üç âyette «rüyâ», bir âyette «masal» ve bir âyette de «ihdâs etmek, yaratmak» manalarında kullanılmıştır.

İstılahta Hz. Muhammed (S.A.V.) in söz, fiil ve takrirlerine hadis denilmiştir. (2) Bazan bu manada hadis yerine «Sünnet, Haber» veya «Eser» de denilmiştir. Kur'ân-ı kerimle Hz. Peygamberin hadislerini birbirine karıştırmamak için de Kur'an'a «Kelâmullah» veya «Kelâm-ı kadim» denilmiştir. Bunlar yerine «Hadisullâh» denilmemiştir. (3) Aslında «Hadis» ve «Sünnet» birbirinin mürâdifi olup Hz. Muhammed'in akvâl, ef'âl ve takâriridir. Kezâ «Haber» ve «Eser» de birbirinin mürâdifi olup gerek merfû', gerek mevkuf ve gerekse maktû' yani gerek peygamberimizden ve gerekse ondan başkasından rivâyet olunanlara denir ki sahâbe ve tâbiine nisbet olunan başkasından rivâyet olunanlara denir ki sahâbe ve tâbiine nisbet olunan rivâ-

(1) II/76; IV/42, 78, 87, 140; VI/68; VII/185; XII/6, 21, 101, 111; XVIII/6, 70; XX/9, 113; I/2; XXIII/44; XXVI/5; XXXI/6; XXXIII/53; XXXIV/19; XXXIX/23; XLV/6; LI/24; LII/34; LIII/59; LVI/81; LXV/1; LXVI/3; LXVIII/44; LXXVII/50; LXXXV/17; LXXXVIII/1; XCIII/11; XCIX/4.

(2) Zeynü'd-dîn Ahmed b. Ahmed b. Abdî'l-Latîfi'z-Zebîdî, Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i sarîh Tercemesi (mtr. Ahmed Naîm), Ank. 1961, I, 6.

(3) Suhl's-Sâlih, Hadis İlimleri ve Hadis İstîlâhları (mtr. M. Yaşar Kandemir), Ank. 1973, s. 2.

yetleri de içine alır. Bu takdirde haber de eser de hadis ve sünnetten eamdir. (4) İlm-i rivâyet, ilm-i ahbâr ve ilm-i âsâr da denilen hadis ilmi ise Hz. Muhammed'in akvâl ve ef'âlini bildiren bir ilimdir. Akvâlin içinde takârir de dâhildir. (5)

Hadisler, Kur'an-ı Kerim âyetleriyle karışmamasına olanca dikkat gösterilerek daha Hz. Peygamberin sağlığında toplanarak yazılmaya başlanmıştır. Abdullah b. Amr b. Â (v. 65) in bin hadisi muhtevi (6) «Sahife-i sâdıka» sı (7), Ebû Hureyre (v. 58) nin Hammam b. münebbih (v. 101) yoluyla gelen sahifesi (8) bunlardan meşhur olanlardır.

Hulefâ-i râşidin devrinde de hadislerin Kur'an-ı Kerim âyetleriyle karışması endişesinden dolayı hadislerin yazılı olarak tedvini râğbet bulmamıştır. Hatta Hz. Ebû Bekir'in önceleri topladığı hadisleri sonradan yaktığı (9), Hz. Ömer'in sahâbe ile uzun bir istişâreden sonra hadislerin yazılması arzusundan vazgeçtiği (10) bilâhare ise Hz. Ebû Bekir'in ve Hz. Ömer'in hadis yazdıkları ve başkalarını da buna teşvik ettikleri (11) bilinmektedir.

Tâbi'in devrinde de yaşlı tâbi'ilerin hadislerin yazılmasına asrı saâdet ve hulefâ-i râşidin devirlerindeki endişelerle taraftar olmadıkları görülmektedir. Ancak hicri 1. asrın sonlarına doğru ortayaş tâbi'ilerin birçoğu hadislerin yazılmasında bir mahzur görmediler. Hatta Ömer b. Abdül-aziz (v. 101), âlimlerin zevâliyle ilmin yok olmasından korkarak hadislerin toplanmasına resmen emir vermişti. (12) O, Medine vâlisi Ebû Bekir b. Muhammed b. Hazm'a şöyle yazmıştı: «Rasûlullah (s.a.v.) in hadislerini, sünnetlerini, 'Amre'in rivâyetlerini araştıır ve yaz. Zirâ ben ilmin yok olup âlimlerin de tükenmesinden korkuyorum.» (13)

(4) Tecrid-i Sarîh Tercemesi, 1, 7.

(5) Kâtip Çelebi ilm-i hadisi, Hz. Peygamberin kavilleri, fiilleri ve ahvâlinin bilindiği ilimdir diye tarif etmiştir. Bk Keşfu'z-zunûn, İst. 1971, I, 635. Takrir, ahvâl içinde mütâlaa edilmiş olmalıdır.

(6) İbnu'l-esîr, Ustû'l-gabe fi ma'rifeti's-sahâbe, Kahîre, 1286, III, 233.

(7) Hatîbu'l-Bağdâdi, Takyidu'l-ilm, nşr. Dr. Yusuf el-'Aş, Dımaşk, 1949, s. 84; M. Mustafa Azmî, Studies in early hadith Leterature, Beirut, 1968, s. 43.

(8) İbn Hacër, Tehzîbu't-tehzîb, Haydarabad, 1327, XII, 265; İbn Sa'd, Tabakâtu'l-Kübrâ:, Dâru's-sadr tab'ı, V, 396; Muhammed Hamîdullah, Sahifetu Hammam b. Münebbih, Dımaşk, 1953.

(10) Kezâ, s. 50.

(11) Hakîm, Müstedrek, Haydarabad, 1334, I, 106.

(12) Takyidu'l-ilm, s. 45.

(13) İbn Sa'd, Tabakâtu'l-kübrâ, II/2, s. 134.

Hicri II. asrın başında, ettibâu't-tâbi'in devrinde ise artık sünnete âid müstakil, müsned adı verilen eserler meydana getirilmeye başlanmıştır. Bunların ilk te'lif edileni Ebû Dâvud et-Tayâlisi (v. 204) nin eseri (14) ile Ahmed b. Hanbel (v. 241) in müsnedidir. Daha sonra da sahîhler meydana gelmiştir.

Hadislerin makbul olabilmesi için hem nakledilen metnin hem de nakledenlerin itimâda şâyân olmaları şarttır. Bu iki hususun araştırılması ise, hadîs ilimlerini Ulûmü'l-hadîs) doğurmuştur. Bunlar, kemmiyyet bakımından yüzleri aşmaktadır. Nitekim el-hâzımî (v. 584), bu mevzûda şöyle demektedir: «Hadîs ilminin yüz kadar çeşidi vardır; bunların her biri başlıbaşına birer ilimdir. Hadîs tâlibi, bütün ömrünü bunları öğrenmeye tahsis etse yine de tamamını öğrenemez.» (15) İbnu's-salâh ise: «Bu ilimler altmışbeş çeşide inhisâr etmez; onları sayılamayacak kadar bölümlere ayırmak mümkündür» (16) demektedir. Ancak hadîs ilimleri, ötedenberi rivâyetü'l-hadîs ilmi (ilmü'l-hadîs rivâye) ve dirâyetü'l-hadîs ilmi (ilmü'l-hadîs dirâye) olmak üzere iki bölüm hâlinde incelenmiştir. Birinci bölüm, Hz. Peygamber'e, sahâbeye ve tâbi'ine nisbet edilen kavil, fiil, takrir ve sıfatlardan meydana gelen naklin hassâs ve i'tina ile nakli üzerinde durulan bir ilimdir. (17) İkinci bölüm ise, râvî ve merviyi makbul olup olmama bakımından inceleyen bir ilimdir. (18) Bu ilme, usûl-i hadîs ilmi de denilmiştir. Ulûmü'l-hadîs de denilen bu ilimler isim olarak başlıca şunlardır:

- 1 — Cerh ve ta'dil ilmi (İlmu'l-cerh ve't ta'dil).
- 2 — Hadîs râvileri ilmi (İlmu ricâli'l-hadîs).
- 3 — Muhtelefu'l-hadîs ilmi (İlmu muhtelefu'l-hadîs).
- 4 — İlelû'l-hadîs ilmi (İlmu'ileli'l-hadîs)
- 5 — Garîbu'l-hadîs ilmi (İlmu garîbi'l-hadîs).
- 6 — Nâsih ve mensûh ilmi (İlmu nâsihi'l-hadîs ve mensûhuhû).
- 7 — Hadîs şerhi ilmi (İlmu şerhi'l-hadîs).
- 8 — Hz. Peygamberin sözlerini te'vil ilmi (İlmu te'vili akvâli'n-nebi)

Gerek rivâyete müteallik ilimler ve gerekse dirâyete âid ilimlerin çokluğu bunların tahsil edileceği husûsî müesseselerin doğmasına se-

(14) Subhî's-Sâlih, Hadîs ilimleri ve hadîs istilahları, s. 38.

(15) Suyûtî, Tedbîru'r-râvî şerhu takrîbi'n-nevevî, Mısır, 1307, s. 9.

(16) Ebû Amr b. salâh, 'Ulûmu'l-hadîs, Halep, 1931, s. 19-20.

(17) Muhammed Abdü'l-azîm ez-Zerkânî, el-Menhelû'l-hadîs fi ulûmi'l-hadîs, Kahire, 1947, s. 35.

(18) Suyûtî, Tedbîru'r-râvî şerhu takrîbi'n-Nevevî, s. 3-4.

bep olmuştur. Bu irfan müesseselerine «Dâru'l-hadis» denilmektedir. Hadis ilimlerinin doğduğu ilk devirlerde ise henüz dâru'l-hadisler kurulmamış ve hadis tahsili câmilerde ve dışarıda «Mecâlis» denilen halkalarda yapıldı. Hicri III. asırda İsmâil Buhârî (v. 256) Basra'da, İmam Şâfi'i Kâhire'de Tolon-oğlu Câmiinde hadis öğretilirdi. Hicri IV. asırda Ebû Ali Hüseyini (v. 393/1003) Nişâbur'da açmış olduğu hadis müessesesinde aşağı yukarı bin talebe okutuyordu. Daha sonra İbnu'l-fâruk (406/1015), Ebû'l-Kâsım Kuşeyri (v. 465/1072) ve Rük-nü'd-din İsfahânî (v. 418/1207) yeni hadis müesseseleri açmışlardı. Fâtımiler Mısır ve Şamda Şi'iliği yaymak için açtıkları dâru'l-ilimlere karşı ilk sünni dâru'l-ilm Abbâsi halifelerinden Hâkim Biemrillâh (v. 422/1031) tarafından 400/1009'da Kâhire'de açılmış ve iki Mâlikî müderristen biri fıkıh diğeri hadis okutmuştu. (19).

İslâm dünyasında ilk defa Sûriye Atabeklerinden Nüreddin Mahmud Zengî (v. 569), hicri VI. asırda Şam'da Nûriyye Dâru'l-hadisi'ni te'sis edince medreselere yeni bir ihtisas medresesi ilâve edilmiş oldu. Nüreddin, bu dâru'l-hadisin müderrisliğine ilk olarak İbn Asâkir'i getirdi. (20) Daha sonra İsmâil Ali Hudayrî (v. 603/1206) nin müderrislik yaptığı Musul Dâru'l-hadisi te'sis edildi. (21) Eyyûbî sultanlarından el-Melikü'l-Kâmil Nâsiruddîn 622/1225'te Kâhire'de Medresetü'l-kâmiliyye'yi inşâ ettirdi ve müderrisliğinde Ebû'l-hattâb b. Dihye'yi getirdi. Bunun inşasından dört yıl sonra 626/1228-29'da el-Melikü'l-Eşref Şam'da Eşrefiyye Medresesini te'sis etti ve müderrisliğine Ebû Amr b. es-Sâlih'i getirdi. İmam Nevevî de burada müderrislik yaptı. Daha sonra Şam'da Emeviyye Câmiinde Seyfüddin Mahmud b. Ürve (v. 620) ye nisbet edilen Dâru'l-hadis-i Urviyye açıldı.

Anadolu muhitinde de müteaddit Dâru'l-hadisler te'sis edilmiştir. Bunların ilki Konya'da Anadolu Selçukluları vezirlerinden Sâhip Atâ diye şöhret bulan Fahreddin Atâ ve b. Hüseyin (v. 687/1288) tarafından «İnce Minâre Dâru'l-hadisi» adıyla inşâ edilmiştir. İlhanlılar zamanında vezir Şemseddin Cüveynî Sivas'ta 670/1271-12 tarihinde Çifte Minâre Dâru'l-hadisi'ni te'sis etmiştir ki günümüze kadar gelen bu eser, bir san'at âbidesidir. (22)

Osmanlılar devri, diğer medreseler mevzuunda olduğu gibi dâru'l-hadislerde de yayılma ve gelişmenin olduğu bir devirdir. Bu devrin ilk dâru'l-hadisi I. Murad zamanında Çandarlı Hayreddin Paşa

(19) Fuad Zezgin, Dâru'l-hadis, The Encyclopedia of Islam, Leiden, 1961, II, 125-126.

(20) Makrizî, Kitabu'l-hitat ve'l-âsâr, Kâhire, 1270, I, 375.

(21) Tayyib Okçu, Bazı hadis meseleleri üzerine tetkikler, Ankara, 1959, s. 106.

(22) Câhid Baltacı, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, İst. 1976 s. 12.

(v. 857/1453) tarafından İznik'te inşa edilmiştir. Yine I. Murad zamanında pâdişâh tarafından bugün Yugoslavya'da kalan İştîp şehrinde başka bir dâru'l-hadis inşa edilmişti. II. Murad zamanında ise pâdişâh tarafından Edirne'nin ilk dâru'l-hadisi 833/1435 tarihinde inşa ettirilmişti. II. Murad devrinde 890/1485'te Amasya'da Abdâh Paşa dâru'l-hadisi Yavuz Selim zamanında yine Amasya'da 933/1526-27'de Osman Çelebi Dâru'l-hadisi, Kanûnî Sultan Süleyman devrinde pâdişâh tarafından İstanbul'da 964/1556-57'de Süleymâniye Dâru'l-hadisi, hanımı Haseki Sultan tarafından Haseki Sultan Dâru'l-hadisi, Sofu Mehmed Paşa Dâru'l-hadisi, 949/1542-43'te Papas-oğlu Mustafa Çelebi Dâru'l-hadisi, 961/1553-54'te Mahmud Ağa Dâru'l-hadisi, 948/1541-42'de Defterdâr Nazlı Mahmud Çelebi Dâru'l-hadisi, Bâbu's-seâde Agası Mahmud Ağa (v. 961) nın Demirkapı'daki dâru'l-hadisi, Mudurnulu Mehmed Efendi'nin İstanbul'da Sinan Ağa Camii yanındaki dâru'l-hadisi, Eyyub'da Defterdâr Mahmud Çelebi Dâru'l-hadisi inşa edilmiştir. II. Selim zamanında Pâdişâh tarafından 976/982/1568-1575 tarihleri arasında Edirne'de Selimiye Dâru'l-hadisi, Birgi'de Hoca Ataullah Efendi tarafından Birgivi Mehmed Efendi için bir dâru'l-hadis, III. Murad devrinde 987/1579-1580'de Üsküdar'da Nurbânû Sultan tarafından Atik Vâlide Dâru'l-hadisi, Cafer Paşa tarafından İstanbul'da 990/1582'de Cafer Ağa Dâru'l-hadisi, Habeşi Mehmed Ağa tarafından 993/1585'te Mehmed Ağa Dâru'l-hadisi, III. Mehmed devrinde pâdişâh tarafından Vefa'da Hâkâniyye Dâru'l-hadisi, Şeyhu'l-islâm Zekeriyâ Efendi tarafından Çarşamba'da Ankaravi Dâru'l-hadisi, vezir-i a'zam Sinan Paşa tarafından 1001/1592-93'te Çemberlitaş'ta Sinan Paşa Dâru'l-hadisi inşa edilmiştir. Yine bu asırda Akhisar'da (Prusaç) Hasan Kâfi Akhisârî Dâru'l-hadisi te'sis edilmiştir.

XVI. asırdan sonra da Osmanlı câmiasında birçok dâru'l-hadisler de te'sis edilmiştir. 1027/1617-18'de tamamlanan Sultan Ahmed Dâru'l-hadisi, İstanbul'da Ferhad Paşa Dâru'l-hadisi, Şehzâdebaşında Mi'mâr Kasım Ağa Dâru'l-hadisi, Sinan Ağa Mahallesinde Şerife-zâde Mehmed Efendi Dâru'l-hadisi, Beşiktaş'ta Nâzım Hasan Ağa Dâru'l-hadisi, Yavuz Selim'de Kehhâli Süleyman Efendi Dâru'l-hadisi, Çarşamba'da İsmail Efendi Dâru'l-hadisi, Eyyub'da Hacı Beşir Ağa Dâru'l-hadisi, Çarşıkapı'da Kemânkeş Mustafa Paşa Dâru'l-hadisi, Parmakkapı'da Kara Mustafa Paşa Dâru'l-hadisi, III. Ahmed'in vezir-i a'zâmı Damad İbrâhim Paşa'nın Şehzâde başındaki dâru'l-hadisi, Büyük Langa'da Reisül-küttâb el-Hâc Mustafa Efendi Dâru'l-hadisi, Kadı Çeşme'de Kıbrıslı Hacı Abdullah Efendi Dâru'l-hadisi, Saraçhâne'de Amca Hüseyin Paşa Dâru'l-hadisi, Çarşıkapı'da Çorlulu Ali Pa-

şa Dâru'l-hadisi, Baba Hasan İlmî Mahallesi'nde Hüseyin Efendi Dâru'l-hadisi, Karagümrük'te Rakım Efendi Dâru'l-hadisi, Üsküdar'da Çinili Câmii Dâru'l-hadisi, Küçük Ayasofya'da Mirzebân Şâh Sultan Dâru'l-hadisi, Sütlüce'de Mehmed Ağa Dâru'l-hadisi, İstanbul'da Osman Efendi Dâru'l-hadisi, Fazıl Efendi Dâru'l-hadisi, 1073/te inşâ edilen Bosnavî İsâ Efendi Dâru'l-hadisi, Haydar'da Baba Mahmud Efendi Dâru'l-hadisi, Çivi-zâde Mustafa Efendi Dâru'l-hadisi, Şehzâde başında Hasan Ağa Dâru'l-hadisi, 1067/ de inşâ edilen Sinan Ağa Dâru'l-hadisi, yine aynı tarihte inşâ edilen Edirneli Çelebi Dâru'l-hadisi, İzzet Mehmed Efendi Dâru'l-hadisi, İstanbul Çarşamba'da Ömer Hulûsi Efendi Dâru'l-hadisi, Sinan Çavuş Dâru'l hadisi bunların bir kısmıdır.

Osmanlıların sonuna kadar Osmanlı ülkesinde müteaddit dâru'l-hadislerin açıldığı şüphesizdir. Bu müesseselerin husûsiyetleri bakımından bazı dâru'l-hadislerin müstakil binası olmaksızın câmi ve mescidler içinde açıldıklarını da düşünürsek dâru'l-hadisler tarihinde en yüksek rakamın Osmanlılar devrinde gerçekleşmiş olduğunu rahatça söyleyebiliriz. Evliya Çelebi de gezdiği şehirlerin câmilerinden bahsederken içerisinde hadis okutulmayan camileri ayrıca belirtme ihtiyacını duyar.

Osmanlılar döneminde dâru'l-hadislerin diğer medreseler gibi pâyelere ayrıldığı ve bu pâyelere göre müderrisler tayin edildiği görülmektedir. Süleymâniye Dâru'l-hadisi'nin te'sisinden sonra bütün medreselerin en yüksek pâyesi Süleymâniye Dâru'l-hadisi olmuş ve bu durum medreselerin kapatılmasına kadar gelmiştir.

Osmanlılar devrinde dâru'l-hadislerde Sahih-i Buhâri, Sahih-i Müslim (23) ve Meşârik (24) gibi hadis kitaplarının okutulduğu ve hadis hâfızları yetiştirildiği bilinmektedir. Dâru'l-hadislerdeki eğitim ve öğretim sistemi üzerine yapılacak bir araştırma bize bu müesseseleri daha iyi tanıttacaktır.

(23) Süleymaniye Vakfıyesi, Ank. 1962, s. 81.

(24) Evliyâ Çelebi, Seyâhâtname, İst. 1314. 1, 319.

WESTERN INFLUENCE UPON THE OTTOMAN INSTITUTIONS :
THE COUNCIL OF STATE AND THE COUNCIL JUDICIAL
REGULATIONS

By Hulûsi YAVUZ

I

Ö Z E T

Osmanlı Devleti'nde batılılaşma hareketleri, 1854 Kırım Harbi'nden sonra daha da hızlanmıştır. Bilhassa 1856 Islahat Fermanı'ndan sonra, Fransız ve İngiliz elçilerinin tazyiki ile zecri bir hal almıştır. Bu zorlama, bizzat bu son fermanın hazırlanışında aleni olarak yapıldığı gibi, batılı fikir ve hayat tarzının, bir İslâm cemiyeti olan Osmanlı ülkesine çeşitli kanallarla sızması sûretiyle de olmuştur. Bugünkü adliye teşkilâtının esasını teşkil eden Divân-ı Ahkâm-ı Adliyye ile bugün Danıştay denilen Şûrâ-yı Devlet'in kuruluşu işte böyle tesirlerle olmuştur. Bunlarda belli/başlı üç tesir vardır:

a) Fransız tesiri, b) Sadriâzam Âli Paşa'nın Girit isyânını bastırıp geldikten sonra hazırladığı lâyiha, c) Genç Osmanlıların fâaliyetleri. Aşağıdaki araştırmada batıdan müteessir olan bu üç tesir üzerinde durulmuştur.

Since the Crimean War in 1854, the influence of the west was more obviously felt in Turkey. Consequent upon which the social and the political life of the country was encouraged to follow the western model. The Muslim Ottoman State together with the institutions of it were obliged to be reformed. In fact the main reason for the initial stages of westernization were that Turkey had a common border

with Europe and the western ideal could easily be penetrated into the country through mass media, books, students who had studied in the capitals of Europe and some influential statesmen who had been fascinated by the western way of life as well as western civilization. Therefore, one of the main indications of the western influence had emerged on the establishment of the Council of Judicial Regulations and the Council of State.

Ahmed Cevdet Paşa (1822-1895)¹, an open-minded 'âlim and a distinguished Ottoman historian, was an architect of many educational, legal and to some extent administrative reforms. His fame stands on his works, in particular, it was the work of Ahmed Cevdet Paşa made after 1868 which made him an immortal figure in Turkish legal history. During the reign of Sultan (Abdu'l-'Aziz (1861-1876) improvements and modifications of the judicial organization were based on the Paşa's ideas². The office which made him responsible for all the legal modernization was that of the Presidency of the Council of Judicial Regulations **Divân-ı Ahkâm-ı 'Adliyye**), which was set up together with the Council of State, on 11 Zi'l-ka'de 1284/5 March 1868. Then, the old Supreme Council of Judicial Ordinances, which had been joined by the **Tanzimât** Council in 1861, was replaced by these two new bodies the Council of Judicial Regulations and the Council of State. Cevdet Paşa was given the task of making regulations and establishing other institutions of the Council of Judicial Regulations. It became a supreme court of appeal and cassation. Mithat Paşa, too, took charge of establishing the Council of State³.

It is believed that the foundation of these two top Government offices was stimulated by the following three factors: a) French influence, b) the memorandum of 'Âli Paşa sent back from Crete late in 1867 while he was restoring order in the agitated island, and his impressions there, c) and the advent of the Young Ottomans⁴.

Since the Crimean War, France had maintained a watch over the Porte, and wished the Ottoman Government to carry out internal reforms. France had a traditional connection with the Ottomans in reforming Turkey's military institutions. It was with French assistance

(1) Further on his life and works see, H. Yavuz, «Ahmed Cevdet Paşa and the Ulema of his time», **İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, VII: 3-4 (1979), pp. 177-198.

(2) E. Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, Ankara 1954, VII, p. 165.

(3) Cevdet, **Tezâkir**, IV, p. 84; Ebul'ula Mardin, **Medeni Hukuk Cephesinden Ahmed Cevdet Paşa**, İstanbul 1946, p. 58; A. Haydar Mithat, **Mithat Paşa, Hayat-ı Siyâsiyyal Tabşıra-ı İbret**, İstanbul 1325/1907, p. 61; A. Mithat, **Üss-i İnkılap**, I, p. 107.

(4) E. Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, VII, p. 145.

that the first attempts were made in training and reconstructing the Ottoman army in the time of Mahmûd I (d. 1754), Mustafa III (d. 1774), and Selim III (d. 1808). Moreover, France contributed more military supplies to Turkey during the Crimean War than the other members of the allies. In 1867, therefore, she tried to interfere with the reforms in return for her aid in the war⁵. In a note, dated 22 February 1867, the French government alleged that, at least, nineteen articles of the Hatt-ı Humâyûn of 1856 had failed in the face of the inertia of the Turkish Government⁶.

The French note urged the fulfilment of the *Hat*. Among other things that it singled out were: the question of admitting Christians to offices of the State; the participation of all in military service as a means to achieve equality and a sense of public spirit; the organization of public instruction which requires secondary and mixed schools, and schools for the training of teachers; the foundation of a university open to both Muslim and Christians, in which was taught not only medicine, but also other sciences, history, management, and law. Further, the French memorandum suggested the extension of the administrative and judiciary system already introduced in some provinces as a result of the new organization of the *vilâyet*s in 1866. This system, it continued, which did honour to the Turkish Government and deserved to be encouraged, rested on an increasingly complete separation of the judiciary and the administrative commands, and on the creation of mixed civil tribunals, made up of equal members of Muslims and non-Muslims, judging lawsuits between Muslims and non-Muslims. It was necessary to examine whether the method of election adopted for the formation of those civil tribunals was liable at that time, and at least in the future, to give good choices, and if the position which would henceforth be made for the Christian judges, was of a kind to place them equal to their task. Moreover, the development of the institution of the Tribunals of Commerce was to be considered. The drawing up of a new code of commerce more complete than that which existed then, was essential. It would be necessary to introduce in it all the articles of the French Civil Code applicable to commercial matters. The French memorandum continued

(5) Engelhardt, *Türkiye ve Tanzimat: Devlet-i 'Osmaniyyenin Tarih-i Islâhâtı*. transl. Ali Reşad, Istanbul 1328/1910, p. 222; cf. Mahmûd Celâlû'd-Dîn, *Mir'ât-ı Hakikât*, (Istanbul 1326/1908), pp. 28ff.

(6) See, Note sur le Hatt-ı Houmayoun de 1856, en date de Paris, le 22 février 1867 (17 chéval 1283), in Le Baron I. de Testa, *Recueil des traités de la Porte Ottomane*, Paris 1892, vii. pp. 418-422.

that those who drew up the Ottoman code, in fact, limited themselves to copying certain provisions of their code of commerce, without thinking that the general principles of the contents were in the Civil Code, from which they had to be extracted in order to make them figure in the Code of Commerce in their proper contexts. 7

On the other hand, Monsieur Nicholas - Prosper Bourée, the French ambassador to the Porte, was a close friend of 'Âli Paşa, the Grand Vizier of the time. He has been inculcating in 'Âli Paşa the idea of strengthening the Ottoman administration by the liberal institutions, that is, a council, similar to those of the French and Austrian **Conseil d'État**, in which there could be representatives of both Muslim and Christian communities 8.

The second factor influencing the replacement of the Council of Judicial Ordinances (**Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı 'Adliyye**) by the new Council of State and the Council of Judicial Regulations, was 'Âli Paşa's own ideas which he pronounced in his memorandum. He sent several communications from Crete when he was settling the affairs of the Island from October 2, 1867 onwards. Of these, the one which was dated 3 **Şa'bân** 1284/30 November 1867, is famous and conveys what he had in mind. He was, evidently, influenced by the speech of Napoleon III, who spoke in the French Parliament, about the urgent need for better conditions of the Christians in Turkey 9.

The first half of 'Âli's memorandum described the internationally isolated and internally dangerous condition of the Empire. 'Âli Paşa started by referring to the world's political changes which put the Empire into a desperate situation. France, he said, began to interfere with our every single issue as if there was no treaty between us. «Every nation has a right to elect its own governor and government whenever it wishes. One nation cannot oblige the other to obey its own sovereignty» France was reported to have said. By uttering this, ('Âli added, France wanted to agitate people in the world, notably the Christian minorities in Turkey. England, too, he continued, abstained from the cases which were not harmful to its economic interests, and in particular, it did not oppose nationalism because England itself is a free country; therefore we can no longer hope England to help us in any way. Apart from that, the Grand Vizier remarked that Russia

(7) I. de Testa, **Recueil des traités de la Porte Ottomane**, vii. p. 420.

(8) Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, vii. p. 145.

(9) Mahmûd Celâlu'd-Dîn, **Mir'ât-ı Hakikât**, i. p. 30.

has had interests in Turkish territories since the time of Peter the
own ends. Even when it attempted to achieve its goal fifteen years
ago Western Powers stood against it, and eventually the Treaty of
Paris was signed in 1856. The rest of the memorandum of 'Ali Paşa,
which conveys the circumstances of its time, can be summed up as
follows:

«The Ottoman State was left alone. In order to resist
the external peril and internal difficulties it has been dest-
roying its most productively essential population, and
spending certain revenue for defence. Consequently, the
State has been left with no money to spend on development,
and no time to think about the best regulations for the be-
nefit of the country. Neither the people nor the public trea-
sury can endure this burden any more. It is no longer
possible to keep more than ten million Christians as Otto-
man subjects who are filled with aspirations to become
independent. So, there is no time for half measures. Wit-
hout caring about any minor losses at the expense of the
country, it is even more than a farz (obligatory duty) to-
day, to put an end to the external danger and to rescue
the State of Muhammed and the people of Islam, from a
whirlpool of annihilation into which they are urged to fall.
It is more than likely that the Empire will have to face in-
ternal riots and international upheaval if the measures are
not taken in time. A whirlwind has appeared on the hor-
izon, that is, the integrity of the Empire is in danger due
to external intervention and domestic revolt, so some car-
go must be jettisoned to save the ship.

In this age, Europe spreads abroad the ideas of liberty,
equality, and the opportunity for everyone to be able to
obtain employment and rank, regardless of race and sect.
This is the case in Europe; there is no word of Catholics,
Protestants, Jews and atheists, all are forgotten when one
applies to office. These European ideas have had much af-
fect on our Christian subjects most of whom are educated
in Europe and Greece, and so better fitted for office than
ony one else. And such educated people are increasing.
«We do not have equal rights with Muslims in legal mat-

ters, because we are not Muslim. We are forsaken, and left with certain jobs and duties although we, too, are citizens and subjects of the same State», some of the Christians were reported to have said. Therefore, it is going to be impossible to rule them if the State does not take measures to stop the foreign influence on its subjects, by improving their conditions. As their education is advancing step by step, they always hope for more support from the Powers. So, their conditions should be good as those of whom they envy in Europe. The only means to achieve this is to give them equal opportunities in jobs, ranks, and legal matters. Then they would no longer pay attention to the siren call of foreign propagandists, and instead would regard themselves not as held in subjection by a Muslim state, but as subjects of a monarch who protects all equally.

Finally, there is no alternative other than employing Christians in governmental affairs, but with the condition that they have to be able to write and read Turkish about which, neither themselves nor the Powers would say anything. And again, there is no choice other than doing it, because we cannot treat the Christians as if it were two hundred years ago. Besides, we could not resist the two hundred million population of the Christian Powers who stand as the protector of the non-Muslim minorities. Here, we have to change our attitudes towards them, otherwise we would lose the Ottoman Empire. In that case our nation and religion would have no owner.

One of the important reasons for the Christians' irritation is the absence of suitable schools, and their children go to Greece and Russia where anti-Turkish feelings are inculcated. It is, therefore, an essential duty upon the State to teach the people. The only safeguard against the agitators is the fusion of all the subjects, Muslim and non-Muslim in the same schools.

Another complaint is about our law-courts. So, a new civil code, such as Egypt was inaugurating on the Western model, should be drawn up in order to hear mixed cases in the mixed tribunals. This would not contravene the Şeri'at.

Lastly, the only solution of the Empire is the fusion of all its subjects in all except religious matters» 10.

It is obvious that (Âli Paşa was forced by the pressure of events to write the words quoted above. Here, he did not mention the Council of State and the Council of Judicial Regulations, at all. But he seems, at least, to be willing to approve of such organizations. It is, however, true that their establishment became a reality as soon as he returned to Istanbul on 29 February 1868. On March 5, 1868, less than a week after his arrival, the order was issued to replace the old Supreme Council with the said two bodies 11.

As far as the civil code is concerned, the significance of his memorandum will remain as one of the reasons behind the codification of the Şeri'at, that is the compilation of the Mecelle by a committee headed by Ahmed Cevdet Paşa from 1868 onwards.

Lastly, there was a growing feeling amongst the intellectuals that the reign of 'Abdu'l-Aziz and the administration of 'Âli and Fuad were extremely autocratic. A third reason for the establishment of the Council of State and the Council of Judicial Regulations was the New Ottoman Society which came to be known in public in 1867. Initially it was a secret society founded by a half a dozen young men in June 1865. Then it was called the Patriotic Alliance (İttifâk-ı Hamiyyet). In Europe this group of people was known as *Jeune Turquie*. The original members of the Patriotic Alliance, were Mehmed Bey (1843-1874), Reşâd Bey (later paşa) (1844-1901), Nûri Bey (1844-1906), Âyetullah Bey (1846-1878), Nâmık Kemâl (1840-1888), Refik Bey (d. 1865).

Mehmed Bey, who has been called the «spirit and chief» of the Patriotic Alliance, had received his education in Paris and had returned after being equipped with the ideas of

(10) Hayru'd-Dîn, *Vesâik-i Târihiyye ve Siyâsiyye*, (Istanbul 1326/1908), vol. 5. pp. 72-81; A. Fuad Türkgeldi, *Rical-i Muhimme-i Siyâsiyye*, pp. 118-127. The original of the memorandum may be found in BA, Yıldız archives, K33/Z, 73/1507. M. Celâlu'd-Dîn, *Mir'ât-ı Hakikât*, i. p. 30, and M. Kemal İnal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrîâzamlar*, İstanbul 1969, p. 320/5, give a summary of it. A.D. Mordtmann published a German translation in the *Augsburger Allgemeine Zeitung* of 18 Sempember 1876, and reprinted in his *Stambul und das moderne Turkenthum* (Leipzig, reprinted in his 75-88 : R. Davison, *Reform in the Ottoman Empire 1856-1876*, Princeton 1963, p. 87, n21.

(11) M. Kemal İnal, *Son Sadrîâzamlar*, p. 320/6; Davison, p. 240.

constitution and popular representation. He belonged to an important family whose members had served faith and state. Both Nûri and Reşad had learned some French. They first met Mehmet in the Government offices. It was Mehmed from whom they had learned political notions, while they were working in the Translation Bureau of the Supreme Council of Judicial Ordinances. Reportedly, Nûri was the founder of the Patriotic Alliance, and consequently came to be known as its president. The fourth member, Âyetullah Bey, later to be a newspaper editor, came from a wealthy and well-educated family of statesmen. The **konak** of his father, Suphi Paşa, was a centre of men of learning from amongst Eastern and Western scholars alike. It was unthinkable that an authority on any subject should go through Istanbul without visiting Suphi Paşa. The **konak** was a kind of academy of science. Âyetullah Bey, therefore, had an opportunity to acquire a solid Western as well as Eastern culture. He learned French in his youth. It was Âyetullah who drew up the statutes of the organization on the model of the Carbonari Society, the secret society which in the beginning of the nineteenth century had fought against the restoration in France and Italy 12.

The fifth of the traditional six was Nâmık Kemâl, who gained greatestt prominence amongst the members. He was also a Translation Bureau employee, and the editor of **Tasvîr-i Efkâr**. He was born in the town of Tekirdağ in December 1840. For a few months, in his youth, he studied at the **Rüşdiyes** of Beyazıt and Vâlide. These were new types of modernized middle schools that had been established during the **Tanzimât**. Most of his time between the ages of ten and sixteen years was spent in extensive travel throughout the country. He accompanied his grandfather 'Abdu'l-lâtif Paşa to the border town of Kars, and followed him later to Sofia during which time he developed his patriotic feelings. By the year of 1857 Kemâl came

(12) Şerif Mardin, **The Genesis of Young Ottoman Thought**, Princeton 1962, p. 21; Ebuziya Tevfik, **Yeni Osmanlılar Tarihi**, (Istanbul 1973), pp. 83-84. Further on Mehmed, see, E. Tevfik, *ibid.*, p. 79 and *passim*; M.K. İnal, **Son Asır Türk Şairleri**, İstanbul 1969-1970, pp. 945-950; Ş. Mardin, *op. cit.*, p. 12; Mithat Cemal Kuntay, **Namık Kemal, Devrinin İnsanları ve olayları**, i. (Istanbul 1944), pp. 357ff., 414-424; Abdu'r-Rahman Şeref, **Tarih Musahabe-leri**, İstanbul 1340/1921, pp. 173-175. On Reşad, see, E. Tevfik, *op. cit.*, pp. 78-79; M. C. Kuntay, *op. cit.*, i. 381-389; İ. Alaettin Fövsa, **Türk Meşhurları, Ansiklopedisi**, (Istanbul 1947?), p. 320. On Nuri, see, E. Tevfik, *ibid.*, p. 87; İ. A. Gövsa, *op. cit.*, p. 288; M.K. İnal, *op. cit.*, p. 1243f.; M. C. Kuntay, *ibid.*, p. 389f. On Ayetullah, see, E. Tevfik, *ibid.*, p. 83f.; İ. A. Gövsa, *ibid.*, p. 55; M.K. İnal, **Son Sadrazamlar**, pp. 142-144. See also, Tarık Zafer Tunaya, **Türkiyede Siyasi Partiler, 1859-1952**, İstanbul 1952, pp. 91-96; Kaya Bilgegil, **Ziya Paşa Üzerinde Bir Araştırma**, (Erzurum 1970), pp. 79ff.

to Istanbul and entered the Translation Bureau where he met most of his New Ottoman friends. He studied **Hadis, Fıkıh, Tefsir**, mysticism, Arabic and Persian literature under the great scholars of his time. At the age of nineteen he completed his religious education. In 1864 he became the editor of **Tasvir-i Efkâr** when its publisher and editor Şinasi Efendi (1824-1871) left Istanbul for Paris. The office of the paper, ever since, became the meeting place of the Patriotic Alliance members 13. While living in exile in Paris and London, Kemâl continued to study law and economics 14. In London he wrote about the constitutional regime, and the social and economic problems of the Empire 15. All his writings appeared in **Hürriyet** from June 29, 1868 onwards in London, and in **İbret**, the latter being published in Istanbul. The sixth member of the group was Refik Bey, the owner of the short-lived periodical **Mir'ât** (Mirror), founded in 1863. He, too, learned some French and worked in the Translation Bureau. He played less of a role in the group than his colleagues because he died in 1865.

The immediate aim of the group was to get rid of absolutism and promote constitutionalism. The original purpose of the Patriotic Alliance, apparently, had not been changed until they were forced to flee to Europe in 1867. Then, the name of the Patriotic Alliance was changed into the New Ottomans (**Yeni Osmanlılar**), or Young Ottomans. The membership had increased to 240 within the last two years. The constitutional regime was not the sole aim for all of them. They were a loose group of individualistic intellectuals who had some common interest in the situation of the Empire in the second phase of the **Tanzimât**.

First of all they were opposed to the tight grip of Âli and Fuad Paşas on the Ottoman administration. Âli was in particular their ma-

[13] It seems likely that the editorial offices of the newspapers of the times had been one of the places to get together. M. Kemal İnal, **Son Asır Türk Şairleri**, p. 1019, quotes Cevdet Paşa's «Ma'ruzat», in that part which today has been lost, that the New Ottomans used to meet in the editorial office of **Ceride-i Havadis**. Cf. Ş. Mardin, **The Genesis**, p. 127; Davison, **Reform**, p. 188, n60.

[14] M. C. Kuntay, **Namık Kemal**, i. pp321, 537; Ö. Faruk Akün, **İslâm Ansiklopedisi**, Art. «Namık Kemal».

[15] A Good deal of excerpts of Kemal as well as his friend Ziya Bey, can be seen in İhsan Sungu, «Tanzimat ve Yeni Osmanlılar», in **Tanzimat I**, İstanbul 1940, pp. 777-857. «This article (of Sungu) raised considerable interest among Turkish scholars because it purported to refute a myth, that of the Young Ottomans as advocates of thorough Westernization. Sungu showed, by lengthy excerpts from the **Hürriyet**, that in fact this mouthpiece of the Young of government, and that religion was given an undeniably major role in the schemes of reforms»: Ş. Mardin, **The Genesis**, p. 287.

in target. The hatred against him was certainly reinforced by the personal grievences of some of them 16. The second, and strongest bond amongst them was a passionate resentment of the European interference in the affairs of the Empire since the Crimean War 17. This interference started when Russia provoked the Christian subjects to rebel especially in the Balkans, in order to regain the loss of credibility she suffered in the War, and recently attempted the same in Crete and Serbia. Âli Paşa, again, became Grand Vizier on 6 Şevvâl 1283/11 February 1867. It was his fifth Grand Vizierate. Crete was still seething with rebellion, and Belgrade alerted to free itself from Turkish soldiers. Eventually, the city was evacuated three days later. Bloodshed continued in Crete 18. The «Eastern Question» was again on the scene of international politics. In *Tasvir-i Efkâr*, Kemâl began to comment on current problems criticising foreign intervention in the Cretan affair 19. The Cretan revolution kept the Porte busy for a long time. Expeditionary forces were sent to the island, but they met with little success. At last, in the winter of 1867-1868, Âli Paşa himself went to Crete. The inability of the Porte to deal with the Cretan insurrection caused bitter criticism among many people in the capital 20. Besides, there was a general resentment at European interference in the affairs of the Empire. The new Ottomans' opposition to 'Âli stemmed in part from that sort of interference. 'Âli, according to them, «as foreign minister or grand vizier was forced on many occasions to yield to the pressure of the great powers and to deal with rebellion by conciliation as well as by repression» 21. 'Âli, therefore, «was mercilessly castigated as kaiser, despot, tyrant, grafter, inefficient, weak, and destroyer of the faith of believers in the might of the Padishah and Caliph» 22.

(16) R. H. Davison, *Reform*, p. 175.

(17) Davison, *loc. cit.*

(18) On the conditions at the time of 'Ali's last term in the office concerning Russian agitation, see, M. K. İnal, *Sadrızamlar*, pp. 21-23.

(19) In February and March of 1867 during the time of crisis the Government was very annoyed with two newspapers. One of these was *Tasvir-i Efkâr*, edited by N. Kemal; the other was the *Muhbir* whose chief editorial writer A. Suavi, had begun to cooperate with the Patriotic Alliance some time after its foundation: Ş. Mardin, 25.

(20) Mardin, *The Genesis*, p. 25.

(21) R. H. Davison, *Reform*, p. 175; cf. Bilgegil, *Ziya Paşa*, pp. 81-83; M. C. Kuntay, *Namık Kemal*, i. pp. 157ff. A retrospective account on the events between 1839-1867 which laid the foundation of the New Ottomans, see, Ş. Mardin, *op. cit.*, p. 14f.; A. Hamdi Tanpınar, *Ondokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1942, pp. 154-160.

(22) R. H. Davison, *Reform*, p. 219. Ali's personal opponents were not only the New Ottomans, but Reşid and Cevdet Paşas were also included. On the reasons, see, M. C. Kuntay, *op. cit.*, i. pp. 157-166.

İSTANBUL TEKKELERİ

Silsile-i Meşâyihi

I

TERTİB EDEN: ZAKİR ŞÜKRÜ EFENDİ.

Neşre hazırlayan: Şinasi Akıbatu

ÖNSÖZ

Neşrettiğimiz bu «**Silsile-i Meşâyihi**» fotokopi sûreti ile yapılan ikinci sûretten yeni harflere çevrilmiştir. Aslını göremedik. Aslı Karagümrük'deki Nüreddin Cerrâhî Asitânesi'nde mahfuz olup tekkenin son şeyhi Fahreddin Efendi tarafından istinsah ettirilmiştir. Tertib eden belli değildir.

Üzerinde çalıştığımız bu nüshayı, yâhud daha doğru bir ifade ile fotokopyi tetkik edince tedâî ile diğer bir **İstanbul Tekkeleri Silsile-i Meşâyihi**'ni derhâl hatırladık. Hatırlanan bu diğer Silsile, İstanbul Belediye Kütübhânesi'nde bulunan ve "Zâkır Şükrü Efendi, **İstanbul Tekkeleri Silsile-i Meşâyihi**" diye bilinen Şeyhler esâmisidir. (Belediye Yazmaları: K 75)

Bu **Silsile-i Meşâyihi** Belediye Kütübhânesi'ne Orhan Durusoy'dan evvelki müdir Şemseddin Bey zamanında teberrü edilmiştir. Fakat teberrü eden zat tarafından bir şart koşulmuştur. Bu şarta göre, eser dâimâ Kütübhâne müdürlerinin emrinde ve nezâretinde bulunacak ve okuyucuya verilmeyecek. Kütübhâne'ye gelen müdürler de teberrü edenin şartına uyarak «**Silsile-i Meşâyihi**» i okuyuculara vermekte adamına göre müşkilâtın asgârisini veya âzamîsini çıkarmakta beis görmemişlerdir.

Rahmetli Orhan Durusoy'un Belediye Kütübhânesi'ndeki müdürlüğü devresinde biz bu eseri birkaç kere onun odasında okuduk. Ayrıca şu husûsu da tebârüz ettirelim ki bu yazmadan sûret çıkarmak, istinsah yapmak da sûret-i kat'iyede memnû idi. Bugün de vaziyet değişmiş değildir. Bu şartlar altında yine de biz **Silsile-i Meşâyihi**'den birkaç tekkenin şeyhlerini aynen istinsah etmiş idik. İyi ki istinsah etmişiz...

Bu istinsah, senelerce sonra iki nüshanın mukayesesinde bize faydalı oldu. Yazdığı-
mız tekkeler şunlardı: «Saâdiyye'den Fındıkzâde Tekkesi» ve «Şâbâniye'den Aksaray ci-
vârındaki «Sofular Tekkesi.»

Varak numaraları dâhil her iki nüshadaki tekke silsileleri aynen intibak etti. Yalnız
tekke adedinde bir fark husûle geldi. Belediye Kütübhanesindeki asıl nüshada tekke adedi
10 ilâ 15 kadar fazladır. Bu fark istinsah sırasında mı yoksa bilâhare yapılan fotokopi ame-
liyesinde mi meydana gelmiştir? Tetkike imkân olmadığını yukarıda arzettik. Şurasını da
hatırlatalım ki biz Cerrâhî Asitânesi nüshasını da elverişsiz şartlar içinde tetkik ettik.
Yazdığımız kopya okunaksız ve silik bir sûret idi.

Pertavsız kullanılarak okumaya çalıştık. Gönül arzû ederdî ki eserin yeni harflere çevi-
rişi Belediye Kütübhanesindeki orijinal'den yapılsın... Maamâfih Cerrâhî Asitânesi nüshası
da dikkatli ve iyi bir müstensih tarafından yapılmıştır. Tanzim ve tertib mükemmeldir. Yazı
okunaklı ve güzeldir. Ne çâre ki kopyanın kopyası oluşu yüzünden silik çıkan yerler zor
okunuyordu.

Bu **Silsile-i Meşâyih**'i tertib eden zâtın kim olduğu meselesine gelince... Maalesef bu
zât-ı muhterem hakkındaki bilgimiz son derece mahdut ve mefkuddur. Cemâleddin Server
Revnaoğlu'na göre kendisi Kocamustafapaşa'lıdır. İptilâ derecesinde bir tekke müdâvimi-
dir. Mütâreke senelerinde ihattâ Cumhûriyet devri nihâyetinde hayatda bulunduğunu tahmin
ettiğimiz Şükrü Efendi'nin ne zaman vefat ettiğini ve nerede medfun olduğunu da bilmi-
yoruz. Merhum Şükrü Efendi, İstanbul Tekkeleri Târîhî'ne misilsiz bir hizmetde bulunmuş-
tur. Alfâh gani gani rahmet eylesin.

İstanbul Tekkelerinin elimizdeki bu **Silsile-i Meşâyih**i şübhesiz dörtbaşı mâmur bir
eser değildir. Bütün İstanbul tekkelerini ihtivâ etmediği gibi şeyhler, bazı tekkeler de nok-
sandır. Vefat tâhrlerinde tutarsızlıklar müşâhede olunmaktadır. Bununla berâber bu vâdi-
de ilk teşebbüs ve yegâne rehberdir.

Silsile'nin tetkikinden, eserin Sultan İkinci Abdülhamid devrinde kaleme alındığı ve
sene-be-sene tebeddüller vâki' olduğça da yürütüldüğü anlaşılıyor. Yazmayı istinsah ettik-
ten sonra, Zâkir Şükrü Efendi'nin İstanbul Kütübhanelerinde başka eserleri var mıdır diye
bir araştırma yaptık. Gördük iki, İstanbul dergâhlarının şeyhlerini silsile hâlinde gösteren
yegâne eser budur. Buna mukâbil tarikatlerin Pîrân Silsilelerini idâre eden ve ekserisi
Hazret-i Ali'ye kadar dayanan ve bir kısmı şecere şeklinde tanzim edilen muhtelif yazma-
lar mevcuddur. Hattâ bunların bazıları kısmen de olsa neşredilmiştir. Buna misâl olarak
Sâdik Vicdâni Bey'in **Tomâr-ı Turûk-ı Aliyye**'sini gösterebiliriz.

Bu mâhiyetteki eserleri tetkik ederken Üsküdar'da Hacı Selim Ağa Kütübhanesinde
Aziz Mahmud Hüdâyi Dergâhından gelen kitablardan bir yazma nazar-ı dikkatimizi celbetti.
Kitabın numarası 1098 ofub fihrîste şu şekilde kaydedilmiştir: «**Silsilenâme-i Sûfiyye**. va-
rak 41. Müellif Hattı. Yazan : Mehmed Şükrü Efendi. Sene Hicrî 1291.» Eserin içinde ise
tertib eden zâtın ismi daha sarîh bir şekilde kaydedilmiştir. «**Silsilenâme-i Sâdât-ı Sûfiyye**:
es-Seyyid Tabibzâde Mâliyye Kâtilblerinden Mehmed Şükrî. 28 Rebiülevvel 1291.» Ayrıca
bu eserin Hüdâyi Kütübhanesine vakfettiği zaman da kitabına şu kaydı yazmıştır: «Tabib-
zâde Derviş Mehmed Şükrü İbn-i İsmail 22 Zilkade 1334 (1915)». Bizim kanaatimizce muh-
temelen bu Tabibzâde Mehmed Şükrü Efendi, eserini neşrettiğimiz Zâkir Şükrü Efendi'dir.
Eserini daha önce tertib etmiş ve sonradan 1915 senesinde Aziz Mahmud Hüdâyi Dergâhı
Kütübhanesi'ne vakfetmiştir. Kitab bilâhare Cumhûriyet devrinde Atılamataşı'ndaki Hacı
Selim Ağa Kütübhanesine gelmiştir. Bu eser, Tekke esasına göre değil de yukarıda da
bahsettiğimiz şekilde Pîrân-ı tarik şeklinde ve şecere hâlinde tertib olunmuştur. Yalnız

şecerenin dalları biraz şaşkırtıcı olduğundan, silsileleri tâkib çok dikkate mütevakki'dir. Süleymâniye Kütübhanesinde de mikrofilmi vardır. Kütübhanesindeki nüsha ile bu nüshanın hattı karşılaştırılırsa her iki eserin de müellifi aynı mıdır meselesi ancak o zaman kesbi kat'iyet edecektir.

Cerrâhî Asitânesi Nüshası'nı da temin etmek ayrıca bir mesele oldu. Bu nüsha fotokopi süretiyle İstanbul'da epey yayılmıştır. Bir Silsile-i Meşâyih'e uzun zamandır teşne olan tekke meraklıları ve ehl-i tettebbû bu fotokopilere bittabi alâka göstermişlerdir.

Belediye Kütübhanesindeki orijinal nüshaya nazaran esâmideki tekkelerin sırasında bazı değişiklikler olmuştur. Tekke noksanlığının birinci istinsahdan değil de fotokopilerin alınışı sırasında husûle gelen karışıklıktan meydana geldiğini tahmin ediyoruz. Şeyh Fahrreddin Efendi'nin nezdindeki istinsahda eserin aslına ne derece sâdık kalındığını şimdilik söylemek imkânsızdır.

Şurası da açıklıyalım ki yazmanın tarafımızdan yapılan istinsâhında, daha doğru bir ifâde ile lâtin harflerine çevrilisinde, eski müstensih an'anesine uyarak bazı düzeltmelere tevessül ettik. Müphem olan tekkelerin mevkiilerini mümkün mertebe sarıhlaştırdık. Okuyamadığımız veya okunuşunda tereddüt ettiğimiz yerlerin yanına birer istifham işareti koyduk.

Şinasi AKBATU
4 Haziran 1980
Feneryolu

DERÜN-İ İSLÂMBOL'DAKİ HÂNİKAHLARIN SİLSİLE-İ
MEŞÂYİHİDİR

1. KOCAMUSTAFAPAŞA HÂNİKAHI

Kocamustafapaşa Hânîkâhı.

- 1) eş-Şeyh Mehmed Akserâyî Cemâleddin-i Halveti, el-mâruf Çelebi Halife. Lâkabı Hamideddin, künyesi Ebuifüyûzat, mahlası Cemâli. Mahall-i tevellüdü, Aksaray. Hazret-i Ebûbekir-i Sıddîk Râdıyallâhü anhu ve kâddesallâhü sırrehü neslindedir. Vefâtı: 899. Müddet-i meşihati 9 senedir.
- 2) Halifesi ve dâmâdı: eş-Şeyh Pîr Yusûf-ı Sünbül Sinaneddin Efendi Kuddisesırruhû. Vefâtı: 926, Müddet-i meşihati: 24 sene. Kocamustafa Câmiiindeki türbesinde medfundur.
- 3) eş-Şeyh Merkez Muslihüddin Mûsâ Efendi. Halife-i Hazret-i Sünbül Kuddise Sırruhû. Rihlet: 959. Müddet-i Meşihati: 23 Sene. Bâb-ı Cedid Hâricindeki Zâviyesinde medfundur.
- 4) eş-Şeyh Ebû Yûsuf Zeynelislâm Yâkub Efendi el-Germiyânî. Hazret-i Sünbül civârındaki müstakîl türbede medfundur. Vefâtı: 979. Müddet-i meşihati: 20.
- 5) eş-Şeyh Yusuf Sinan Efendi. b. Şeyh Yâkub Efendi. Şeyhülharem-i Nebevî olmuştur. 985 de Medine'ye hicret etti. 987 de vefat etti. Medine'de medfundur. Müddet-i meşihati 6 senedir.
- 6) eş-Şeyh Neomeddin Hasan Efendi. Yemenî. Kuddise sırruhu'l-âli. Vefâtı: 1019. Müddet-i meşihati 34 sene.
- 7) eş-Şeyh Adli Hasan Efendi-i İştîbi, Kuddise Sırruhû. Vefâtı: 917. Müddet-i meşihati: 7 sene.
- 8) eş-Şeyh Seyyid Mehemed'ül-Eyyûbi. Vefâtı: 1038. Meşihat müddeti: 12 sene.
- 9) eş-Şeyh Seyyid Kerâmeddin Efendi. b. Şeyh Yemenî Hasan Efendi. Yâkub Efendi yanında medfundur. Vefâtı: 1051. Meşihati: 12 Sene.

- 10) eş-Şeyh es-Seyid Mehmed Alâeddin Efendi. b. Şeyh Yemeni Hasan Efendi. Adli Efendi yanında medfundur. Vefâtı: 1091. Müddet-i meşihati: 40 sene.
- 11) eş-Şeyh es-Seyid Mehmed Nüreddin Efendi. b. eş-Şeyh Alâeddin Efendi. Vefâtı: 1160. Müddet-i meşihati: 69 Sene. Türbe-i mahsûsada medfundur.
- 12) eş-Şeyh es-Seyid Yusuf Kutbeddin Efendi. b. es-Seyid Şeyh Nüreddin Efendi. Vefâtı: 1170. Müddet-i meşihati: 10 Sene. Pederi türbesinde medfundur.
- 13) eş-Şeyh es-Seyyid alâeddin Efendi-i sâni. b. Şeyh Mehmed b. Şeyh Alâeddin. Vefâtı: 16 Safer 1171. Yâkub Efendi türbesi kurbunda, açıktaki pederi yanında medfundur. Meşihat müddeti: 40 gündür.
- 14) eş-Şeyh el-Hâc es-Seyyid Mehmed Hâşim Efendi. b. Şeyh Feyzullah Efendi. Vefâtı: Şevval 1199. Müddet-i meşihat: 29 Sene. Türbe-i mahsûsasında medfundur.
- 15) eş-Şeyh es-Seyyid Mehmed Hâşim Efendi. b. Şeyh Mehmed Hâşim Efendi. Vefâtı: 6 Safer 1231. Müddet-i meşihati: 32 sene. Pederi yanında medfundur.
- 16) eş-Şeyh es-Seyyid Mehmed Hâşim Efendi. b. Şeyh Mehmed Hâşim b. şeyh Mehmed Hâşim. Vefâtı: Gurre-i Şâban 1231. Müddet-i meşihati: 6 Ay. Pederi yanında medfundur.
- 17) eş-Şeyh el-Hâc Hâfız Mehmed Emin Efendi. Vefâtı: 1237. Müddet-i meşihati: 6 Sene. Şeyh Hâşim Efendi yanında medfundur.
- 18) eş-Şeyh es-Seyyid Mehmed Râzi Efendi. b. eş-Şeyh Mehmed Hamdi Efendi. Vefâtı: 11 Cemâziyülevvel 1268. Müddet-i meşihati: 21 sene. Hâşim Efendi türbesinde medfundur.
- 19) eş-Şeyh es-Seyyid Mehmed Rızâeddin Efendi. b. Şeyh Mehmed Râzi Efendi. Vefâtı: 5 Rebtiülevvel 1309. Müddet-i meşihati: 31 sene.
- 20) eş-Şeyh es-Seyyid Mehmed Kutbeddin Efendi. b. Şeyh Mehmed Rızâeddin Efendi. Velâdeti: 1279. Vefâtı: 11 Safer 1332.
- 21) Şeyh Râzi Efendi. (hâlâ)

2. BALAT TEKKESİ

Balat Tekkesi Şeyhleri. Bâni Zâviye Ferruh Kethüda. Kethüdây-ı Semiz Ali Pâşâ-yı Cedid, Vezîr-i Sultan Süleyman Hân, Târih-i Binâ-yı Tekke: 970

- 1) eş-Şeyh Sinan Çelebi b. şeyh Yâkub Efendi. 979 târihinde Kocamustafapaşa Tekkesine nakletmiştir 987 de Medine'de vefat etmiştir. Orada medfundur.

- 2) eş-Şeyh Hasan Adli Efendi. 1019 târihinde Kocamustafapaşa Tekkesine nakletmiştir. Vefâtı: 1026 târihindedir. Asitâne'de medfundur.
- 3) eş-Şeyh es-Seyyid Mehmed Efendi. Eyyûbi. 1026 da Kocamustafapaşa'ya nakletmiştir. 1038 de vefat etmiştir.
- 4) Devezâde eş-Şeyh Mehmed b. Muslihiddin Kasbamonî. Vefâtı: 1074. Kocamustafapaşa'da Şeyh Efendi'nin odası önünde medfundur.
- 5) eş-Şeyh es-Seyyid Hasan Nûri Efendi. b. Seyyid Mehmed Efendi. 21 Muharrem 1100 târihinde Pazartesi gecesi vefat etti. Bâb-ı Ensâri hâricinde Bektaş Efendi türbesi civârında medfundur.
- 6) eş-Şeyh es-Seyyid Mehmed Vahyi Efendi. b. Şeyh Seyyid Hasan Nûri Efendi. 21 Cemâziyülahir 1130 Pazar günü vefat etti. Pederi yanında medfundur. Selâtin şeyhi oldukta oğlu Feyzullah Efendi'ye kasr-ı yed etmiştir.
- 7) eş-Şeyh es-Seyyid Feyzullah Efendi b. Şeyh Mehmed Vahyi Efendi. Vefâtı: 1142. Pederleri yanında medfundur.
- 8) eş-Şeyh es-Seyyid Mehmed Hâşim Efendi. b. Şeyh Seyyid Feyzullah. 1171 de Kocamustafapaşa tekkesine nakletmiştir. 1199 da oradaki meşihatı esnâsında ölmüştür. Orada müstakil türbede medfundur.
- 9) eş-Şeyh es-Seyyid Mustafa Râzi Efendi. Valideleri Şerife Safiye Hâtun binti Merhûm Şeyh es-Seyyid Mehmed Vahyi Efendi. Vefâtı: 13 Muharrem 1198. Salı gecesi. Hasan Nûri Efendi'nin kabri üzerine defnolunmuştur.
- 10) eş-Şeyh es-Seyyid Hamdi Efendi b. eş-Şeyh es-Seyyid Mustafa Râzi Efendi. Daha sonra ordû-yı Hümâyûn'a şeyh olup Şumnu köylerinden Çalıkavak nam mahâlde medfundur. Vefâtı: 1226.
- 11) eş-Şeyh es-Seyyid Mehmed Râzi Efendi b. Şeyh Seyyid Mehmed Hamdi Efendi. 1237 de naklen Kocamustafapaşa'ya şeyh olmuştur. Vefâtı: 11 Cemâziyülevvel 1268.
- 12) eş-Şeyh es-Seyyid Abdülkerim Hilmi Efendi b. pişkadem-i Kocamustafapaşa eş-Şeyh es-Seyyid Abdülhâlik Efendi. Kasr-ı yed: 1237. Fevt: 1248.
- 13) es-Şeyh es-Seyyid Mehmed Hâşim Çelebi b. Şeyh Abdülkerim Hilmi. Vefâtı: 11 Ramâzan 1258.
- 14) eş-Şeyh es-Seyyid Mehmed Şükrullah Efendi b. Şeyh Abdülkerim Hilmi. Vefâtı: 25 Rebiülâhir 1293.
- 15) Mahdûmu Mehmed Nûridin Çelebi. Vefâtı: 15 Rebiülâhir 1293.

- 16) eş-Şeyh Hâfız Mehmed Şâkir Efendi. Ser-tarik-i Hânıkah-ı Kocamustafapaşa. Vefâtı: 1296.
- 17) El-Hâc Kemâl Efendi.

3. MERKEZ EFENDİ TEKKEİ

Merkez Efendi Hazretleri'nin Tekkesinin Şeyhlerini Beyân Eder

- 1) eş-Şeyh Merkez Muslihiddin Mûsâ Efendi. Rihleti: 959. Türbe-i mahsûsasında medfundur.
- 2) Dâmâdı Şeyh Ahmed Muslihiddin Efendi. Rihleti: 984. Merkez Efendi Türbesinde medfundur.
- 3) Finike'li Şeyh Abdî Efendi. Vefat târihi: 1000. Tekke kapusu ittisâlindeki türbe-i mahsûsada medfundur.
- 4) eş-Şeyh Mustafa Efendi b. Şeyh Abdî Efendi. Vefatı: 1008. Pederi yanında medfundur.
- 5) eş-Şeyh Velîyüddin Dede Efendi. Vefatı: 1023.
- 6) eş-Şeyh es-Seyyid el-Hâc Abdullah Efendi. Vefatı: 1069.
- 7) eş-Şeyh es-Seyyid Nesimi Efendi. Vefatı: 1095.
- 8) eş-Şeyh es-Seyyid Ahmed Efendi. Vefatı: 1128.
- 9) eş-Şeyh es-Seyyid Mehmed Nûri Efendi. Vefatı: 1160. Halife-i Şeyh Mehmed Fahri.
- 10) eş-Şeyh es-Seyyid Mehmed Nûrullah Efendi. Halife-i Suyolcuâde Şeyh Abdullah el-Sünbûli. Türbe-i Merkez'de medfundur. Vefatı: 1197.
- 11) eş-Şeyh es-Seyyid Mustafa Efendi b. Şeyh Mehmed Nûrullah Efendi. Vefatı: 1201. Türbe-i Merkez'de pederi yanında medfundur.
- 12) eş-Şeyh es-Seyyid Ahmed Mes'ud Efendi b. Şeyh Mehmed Nûrullah Efendi. Müddet-i meşihati: 39 sene. Vefatı: 13 Zilhicce 1230 Cumartesi. Türbe-i Merkez'de birâderi yanında medfundur.
- 13) eş-Şeyh Ahmed Efendi. Vefatı: 1252. Türbe-i Merkez'de Şeyh Mes'ud Efendi yanında medfundur.
- 14) Vekil Şeyh İsmail Efendi. Halife-i Şeyh Ahmed Efendi. Vefatı: 1256. Tekke'de post..... önünde medfundur.
- 15) Vekil Şeyh Hüseyin Efendi. Vefatı: 21 Ramazan 1279. Türbe-i Merkez ittisâlinde parmaklık içinde medfundur.
- 16) Vekil, Mimar Mektebi Hocası Şeyh Hâfız Mehmed Emin Efendi. Vefatı: 1290.
- 17) eş-Şeyh es-Seyyid Nûreddin Efendi b. Şeyh Ahmed Efendi. Vefatı: 1298. Halife-i Şeyh Yunus Hillmi el-Sünbûli.

- 18) eş-Şeyh Ahmed Mes'ud Efendi. b. Şeyh Nûrullah Efendi. Vefatı: 6 Rebiülevvel 1332.
- 19) Şeyh Zekâî Efendi.
- 20) Şeyh Nûrullah (Kılıç) Efendi. Vefatı: 1397. (9 Ağustos 1977).

4. HİMMET-ZÂDE TEKKESİ

Yenibağçe Kurbinde Himmet-zâde Tekkesi Şeyhleri (Bânîi Tekke: Defterdar İbrâhim Ef.)

- 1) eş-Şeyh el-Hâc Himmet Efendi el-Bayramî, Bolevi. Vefatı: 16 Safer 1095.
- 2) eş-Şeyh Abdullah Efendi b. Şeyh Himmet Efendi. Vefatı: 26 Şevval 1122.
- 3) eş-Şeyh es-Seyyid Abdüssamed Efendi b. Şeyh Abdullah Efendi. Vefatı: 1150.
- 4) eş-Şeyh es-Seyyid Mehmed Nûriddin Efendi. İbn-i Şeyh Abdüssamed Efendi. Vefatı: 1180
- 5) eş-Şeyh es-Seyyid Behâeddin Efendi b. Şeyh Mehmed Nûriddin Efendi. Velâdeti: 1144. Vefatı: 1220.
- 6) eş-Şeyh es-Seyyid Mehmed Mecdeddin Efendi b. Şeyh Mehmed Nûreddin Efendi. Vefatı: 1215.
- 7) eş-Şeyh es-Seyyid Mehmed Muhiddin Efendi b. Şeyh Mecdeddin Efendi. Vefatı: 1259.
- 8) eş-Şeyh es-Seyyid Kerâmüddin Efendi b. Şeyh Muhiddin Efendi. Füc'eten vefatı: Zilhicce 1273. Perşembe. (Arefe günü)
- 9) eş-Şeyh es-Seyyid Abdülhay Efendi b. Şeyh Bahâeddin Efendi. Vefatı: 1275. Doğumu: 1193.
- 10) eş-Şeyh es-Seyyid Mehmed Mecdeddin Efendi b. Şeyh Muhiddin Efendi. Vefatı: 1289.
- 11) eş-Şeyh es-Seyyid Abdüşşekür Mahfi Efendi b. Şeyh Abdülhay Efendi. Velâdeti: 1257 Vefatı: 17 Ramazan 1303.
- 12) eş-Şeyh es-Seyyid Mehmed Hüsâmeddin Efendi b. Şeyh Abdülhay Efendi. Velâdeti: 1256. Vefatı: 1335. Safer.

5. HÂCEGİ TEKKESİ

Târik-i Nûreddin'den Hâcegî Tekkesi Şeyhleri. FATİH.

- 1) Vâzı-ı meşihat eş-Şeyh Mehmed Hüsâmeddin Efendi Halife-i Pir-i Nûreddin-i Cerrâhî. Nûreddin Asitânesi'ne nakil: 1158. Vefatı: 1169.

- 2) eş-Şeyh Sündük Hâfız Seyyid Ahmed Efendi. Vefâtı: 1165.
- 3) Sertarik eş-Şeyh Mehmed Saâdeddin Efendi. Halife-i Sertarik-zâde. Vefâtı: 1179.
- 4) eş-Şeyh Ahmed Ârif Efendi b. Şeyh Mehmed Saâdeddin. Vefâtı: 1189.
- 5) eş-Şeyh Mustafa Efendi. Bedestâni. Halife-i Saâdeddin Efendi. Vefâtı: 7 Receb 1207.
- 6) Âsım Mehmed Said Efendi b. Şeyh Mustafa Efendi. Vefâtı: 1214.
- 7) Balmumcu Şeyh Mustafa Nakşibendi. Vefâtı: 1214.
- 8) eş-Şeyh Hasan Hamdi Efendi. Vefâtı: 11 Zilkaade 1248.
- 9) eş-Şeyh Abdüllâtif Fazlı Efendi. Vefâtı: 5 Cemâziyülâhîr 1303.
- 10) eş-Şeyh Muhterem Efendi. Hâlâ. Abdüllâtif Efendinin 1275 de meşihatden ayrılması üzerine Şeyh olmuş ve 22 Cemâziyülâhîr 1319 târihinde vefat etmiştir.
- 11) Şeyh Ali Efendi.
- 12) Şeyh Kemâl Efendi.

6. ÇIRAKÇI TEKKESİ

Sultan Selim Câmii Kurbunda Çırakçı Tekkesi Şeyhleri

- Bâni: Saçlı Şeyh Mustafa Efendi. Halveti. Halife-i Şeyh Süleyman Veliyüddin. Vefâtı: 1173.
- Bâni-i sâni: eş-Şeyh es-Seyyid Hüseyin Lebibî Efendi. el-Rüfâi. Halife-i Şeyh İsmâil Hilmi Efendi. Vefat Târihi: 1227.

7. ÖMER HULUSİ TEKKESİ

Fâtih Kurbunda Otlukçu Yokuşunda Şeyhülislâm Samânizâde Ömer Hulusî el-Nakşibendi Tekkesi Şeyhleri

- 1) Silistireli eş-Şeyh es-Seyyid Mustafa Efendi Halife-i Şeyh Ahmed Hüdâverdi. Terk-i meşâhat: 1236.
- 2) Ebûltevfik eş-Şeyh es-Seyyid İbrâhîm Sırrî. el-Nakşibendi el-Kâdiri Vefâtı: 1252.

8. MİRAHUR TEKKESİ

Mirahur Tekkesi Şeyhleri - YEDİKULE

- 1) eş-Şeyh İbrâhîm Menteşevi. Halveti. Rihleti: 913. Tekkede medfundur.
- 2) eş-Şeyh Nefâyisi Hasan Efendi. Vefâtı: 1015.

- 3) eş-Şeyh Mehmed Efendi. Halife-i Karabaş.
- 4) eş-Şeyh Mehmed Efendi. Halife-i Hüseyin Efendi.
- 5) eş-Şeyh Resül Efendi b. Mehmed Efendi.
- 6) eş-Şeyh Abdülhalim Efendi b. Resül Efendi. Vefatı: 1154. Tekkede medfundur.
- 7) eş-Şeyh Mustafa Efendi b. Şeyh Mahmüd-ı Tavil. Vefatı: 22 Cemâziyülevvel 1173. Tekkede medfundur.
- 8) eş-Şeyh Mehmed Efendi b. Tavil Mahmüd Efendi.
- 9) eş-Şeyh Mustafa Efendi. Ammâni.
- 10) eş-Şeyh Mehmed Efendi birâder-i Ammâni. Vefatı: 15 Receb 1184. Tekkede medfundur.
- 11) eş-Şeyh Mehmed Emin Efendi b. Mehmed Efendi. Vefatı: 1186.
- 12) eş-Şeyh İbrâhim Efendi. Gülşeni. Vefatı: 1208.
- 13) eş-Şeyh Hâfız İsmail Hakkı Efendi. Şeyh-i Tekke-i Fındıklı. Vefatı: 1234
- 14) eş-Şeyh Yunus Hilmi Efendi. Halife-i Hâfız Efendi. Sonra kendisine halefi Said Efendi Vekâlet etmiş ve kendisi Fındıklı Tekkesine Şeyh olmuştur. Orada vefatı: 27 Receb 1279.
- 15) Vekil Şeyh Mehmed Said Efendi. Vefatı: 16 Muharrem 1253 Tekkede medfundur.
- 16) Şeyh Hâfız Mehmed Nazif Efendi. Halife-i Yunus Efendi. Doğumu: 1234. Kasr-ı yed-i Şeyh Yunus Efendi: 1257. Vefatı: 17 Safer 1312.
- 17) eş-Şeyh Hasan Necmeddin Efendi b. Şeyh Nazif Efendi. Velâdeti: 1277. Vefatı: 4 Muharrem 1324.
- 18) eş-Şeyh Mehmed Vahyi Efendi b. Şeyh Nazif Efendi.

9. ORDU ŞEYHİ TEKKESİ

Saraçhânebaşı Cıvârında Çelebi Mehmed Ağa Hamamı Kurbunda Halvetiyeden Ordu Şeyhi Tekkesi Meşâyihi.

- 1) Şeyh el-Hâc Hâfız Mustafa Efendi. Ordu Şeyhi nâmıyla meşhurdur. Cerrâhi. Halife-i Sertarik-zâde. Vefatı: 1208. Tekke'deki türbe de medfundur.
- 2) Şeyh Mehmed Sâdık Efendi b. Ordu Şeyhi Hâfız Mustafa Efendi. Bir iş için Mora'ya gitmiş ve orada vefat etmiştir.
- 3) Şeyh Mehmed Nüreddin Efendi b. Şeyh Sâdık Efendi. Vefatı: 1245. Tekkedeki türbe'de medfundur.
- 4) Şeyh el-Hâc Ahmed Yesâri Efendi. Mâcuncu İmamı-zâde. Vefatı: 18 Safer 1292. Tekkedeki Türbede medfundur.
- 5) Yesâri-zâde Ali Behâeddin Efendi küçük olduğundan yerine vekil şeyh dâmadı Mehmed Muhterem Efendi. Tevellüdü: Şâban 1264. Vefatı: 22 Cemâziyülâhir 1309.

10. KEFELİ TEKKESİ

Kefeli Tekkesi Şeyhleri - Der-kurb-i Dıraman

- 1) eş-Şeyh İbrâhim Tal'atî Efendi, Halife-i Şeyh Mustafa Hikmet Efendi el-Nakşibendi, Vefatı: 1230.
- 2) eş-Şeyh Süleyman Keşfi Efendi el-Nakşibendi halife-i Şeyh İbrâhim Tal'atî Efendi, 17 Receb 1266 da vefat etmiştir. Edirnekapusu hâricinde Şeyh Mustafa Hikmet Efendi yanında medfundur.
- 3) eş-Şeyh El-Hâc Mehmed Râşid Efendi el-Nakşibendi, Kefeli Mektebi Hocası, Vefatı: Şaban 1283.
- 4) Mehmed Keşfi Efendi.
- 5) Şeyh Şâir Ali Rızâ Vasfi Efendi b. Şeyh Râşid Efendi, Doğumu: 1267, Vefatı: 27 Cemâziyül-evvel 1328.
- 6) Ali Safvet Efendi.
- 7) Edhem Efendi.

11. ÇENE-ZÂDE TEKKESİ

Çene-zâde Tekkesi Şeyhleri - Der-kurb-i Hırkaîşerif

- 1) Bâni: Çene-zâde Şeyh Zıyâeddin Mehmed Efendi, El-kaadiri, Vefatı: 1188, Tekke'de medfundur.
- 2) eş-Şeyh Seyyid Ahmed Efendi, b. Çenezâde, Vefatı: 5 Muharrem 1193, Tekkede medfundur.
- 3) Kanlıca'lı eş-Şeyh Sâdık Efendi, Vefatı: 1250.
- 4) Bâni-i Sâni: Müneccim eş-Şeyh Mehmed Fikri Efendi, El-kaadiri, Halife-i Şeyh Sâdık Efendi, Vefatı: Gurre-i Muharrem 1263, Tekkede medfundur.
- 5) eş-Şeyh Mehmed Sâlim Efendi, İbn-i Şeyh Mehmed Fikri Efendi, Vefatı: 1276, 9 Receb, Tekkede medfundur.
- 6) eş-Şeyh Mehmed Sâlih Aşki Efendi b. Şeyh Mehmed Fikri Efendi, Vefatı: 2 Cemâziyülevvel 1317.

12. MEHMED PAŞA TEKKESİ

Mehmed Paşa Tekkesi Şeyhleri — Kadırğa

- 1) eş-Şeyh Kurt Mehmed Efendi, Pirdâş-ı Nüreddinzâde, Vefatı: 996
- 2) eş-Şeyh es-Seyyid Abdülkerim Efendi, İştîbî Vefatı: 1015.
- 3) eş-Şeyh Mehmed Efendi Büyükkadızâde, Halife-i Şeyh İştîbî, Vefatı: 1040.
- 4) eş-Şeyh es-Seyyid Mustafa Efendi, b. İştîbî, Vefatı: 1055.

- 5) eş-Şeyh es-Seyyid Ahmed Efendi b. Seyyid Mustafa Efendi. Vefâtı: 1070.
- 6) eş-Şeyh Mustafa Efendi b. Kadızâde. Vefatı: 1097.
- 7) eş-Şeyh Abdülhay Efendi. Celveti. 1103 de Hüdai Asitânesine nakil. Vefatı. 1117.
- 8) eş-Şeyh Mânêvi Mustafa Efendi b. Karabaş Şeyh Aliyültavil. Vefatı: Receb 1114. Üsküdar'da Hazret-i Nasûhi Tekkesinde medfundur.
- 9) Şeyh Mehmed Efendi. Elkırımı. Vefatı: 1115.
- 10) eş-Şeyh Mustafa Efendi. Erzincâni. Celveti. Hüdai Asitânesine. Vefatı: 1123.
- 11) Mekki Şeyh Ahmed Efendi. 1128 de kendini asarak intihar etti.
- 12) eş-Şeyh İbrâhîm Efendi. Vefatı: 1142.
- 13) eş-Şeyh Mehmed Efendi. Dâmâd-ı Şeyh İbrâhîm Efendi. Vefatı: 1176.
- 14) eş-Şeyh Yahyâ Efendi b. Şeyh Mehmed Efendi. Vefatı: 1186.
- 15) es-Şeyh es-Seyyid Veliyüddin Efendi b. Şeyh Yahyâ Efendi. Vefatı: 1217.
- 16) eş-Şeyh es-Seyyid Hüseyin b. Şeyh Yahyâ Efendi. Halife-i Şeyh Mustafa Zekâyî-i Üsküdâri. Vefatı: 10 Muharrem 1236.
- 17) eş-Şeyh El-Hâc Mustafa Hulûsi Efendi b. eş-Şeyh es-Seyyid Hüseyin Efendi. Doğumu: 1220. Vefatı: 17 Receb 1299 Pazar Günü.
- 18) eş-Şeyh El-Hâc Mehmed Hayrullah Efendi b. eş-Şeyh El-Hâc Mustafa Hulûsi. Vefatı: 8 Zilhicce 1299.
- 19) eş-Şeyh El-Hâc Mehmed Atâ Efendi b. Şeyh Mustafa Hulûsi. Vefatı: Zilhicce 1308.

13. ABDAL YAKUB DEDE TEKKE Sİ

Davud Paşa Câmii Kurbunda Abdal Yâkub Dede Nâm-ı diğeri

Hekimbaşı Nuh Efendi Zâde Sadriâzam Ali Paşa Tekkesi Şeyhleri.

- 1) Bâni-i Zâviye-i Şerif eş-Şeyh Abdâl Yâkub Dede. Vefatı: 10. Türbe'de medfundur.
- 2) eş-Şeyh Üveys Dede. Halife-i Şeyh Abdâl Yâkub Dede.
- 3) eş-Şeyh Enfi İbrâhîm Vehbi Efendi. El-Halveti. Halife-i Cihangiri Şeyh Hasan Efendi. Vefatı: 1122. Türbe'de Abdâl Yâkub'un yanında medfundur.
- 4) eş-Şeyh Mehmed Rızâ Efendi. El-Kaadiri. b. Şeyh İbrahim Vehbi Efendi. Vefatı: 1163. Türbe'de pederi yanında medfundur.
- 5) eş-Şeyh İbrâhîm Edhem Efendi. El-Kaadiri. b. Şeyh Mehmed Rızâ Efendi. Vefatı: 22 Cemâziyühahir 1206 Cuma. Türbede pederi yanında medfundur.

- 6) Vekil Şeyh Abdülkaadir Efendi. Halife-i Enfizâde Şeyh Mehmed Rizâ. Vefatı: 1223.
- 7) eş-Şeyh Mehmed Nüreddin Efendi. El-Kaadiri. b. Şeyh İbrâhim Efendi. Doğumu: 1200. Vefatı: 3 Cemâziyülevvel 1272. Türbede pederi yanında medfundur.
- 8) Dâmadı eş-Şeyh Saadeddin İsmail b. merhum türbedâr-ı Hazret-i Sünbül Şeyh Hamdullah Efendi. Velâdeti: 1245. (Veya 1241), Vefatı: 16 Rebiülevvel 1331 Pazar.

14. ŞEYH SEYYİD RESMÎ TEKKESİ

Edirnekapusu Civârında Sarmaşıkd'a Kaadiriye'den Şeyh Seyyid Resmî Tekkesinin Şeyhleri.

- 1) Bâni: eş-Şeyh es-Seyyid Mustafa Resmî Ahi Efendi. El-Kaadiri. İbn-i eş-Şeyh es-Seyyid Mehmed Efendi. Halife-i Şeyh Mustafa Kerimi. Vefatı: 1208.
- 2) eş-Şeyh es-Seyyid Mehmed Said Efendi ibn-i Şeyh Seyyid Mehmed Efendi. Vefatı: Gurre-i Muharrem 1226.
- 3) eş-Şeyh es-Seyyid Abdülkaadir Efendi İbn-i Şeyh Mehmed Said Efendi. Vefatı: 1277.

15. AYDIN-ZÂDE TEKKESİ

Aydinzâde Tekkesi Şeyhleri

- 1) eş-Şeyh Kutub Ahmed Efendi. Vefatı: 1075.
- 2) Aydınzâde eş-Şeyh Mehmed Efendi El-Kaadiri. Meşihatının kaldırılması: 1095.
- 3) eş-Şeyh Ünsî Hasan Efendi El-Halveti Halife-i Karabaş eş-Şeyh Ali Efendi. Vefatı: 10 Safer 1136. Müşârünileyh Tekke'de Taş Türbede Medfundur.
- 4) Timarhâ necizâde eş-Şeyh Mehmed Garîb Efendi Halife-i Ünsî Hasan Efendi. Vefatı: 1155 Tekkede medfundur.
- 5) eş-Şeyh es-Seyyid Muhiddin Efendi İbn-i Köstendilli Şeyh Ali Efendi. Vefatı: 1174. Tekke'de medfundur.
- 6) eş-Şeyh El-Hâc Mehmed Rüşdi Efendi. Vefatı: 21 Receb 1203. Tekkede medfundur.
- 7) eş-Şeyh El-Hâc es-Seyyid Ali Efendi. Vefatı: 1210. Tekke'de medfundur.
- 8) eş-Şeyh El-Hâc Sun'ullah Efendi. Vefatı: 3 Cemâziyülâhîr 1228. Tekke'de medfundur.

- 9) Oğlu Mehmed Esrar Efendi. Vefatı: 1259. Tekke'de medfundur.
- 10) eř-Şeyh es-Seyyid Hilmi Efendi. El-Halveti. Vefatı: 18 Receb 1282. Edirnekapusu dışında medfun. Nüreddin Şeyhi Abdülâziz Efendi Halifesidir.
- 11) eř-Şeyh Mehmed Fehmi Efendi-i Hayâli ibn-i Şeyh Esrar Efendi. Vefatı: 21 Cemâziyülâhir 1312.
- 12) eř-Şeyh Bedreddin İzzi Efendi. Halife-i Şeyh Osman Şemsi-i Üs-küdâri. Vefatı: 1339.

16. TAHİR AĞA TEKKESİ

FâtiĖ Câmii Civârında Vâki' Tâhir AĞa Tekkesi Şeyhleri.

(TâriĖ-i Binây-ı Tekke: 1134)

- 1) eř-Şeyh Mehmed Sâbir Efendi El-Nakşibendi. Vefatı: 1178.
- 2) eř-Şeyh Abdullah Salâhaddin Efendi El-Uşşâki. Halife-i Eğrikapulu Şeyh Mehmed Cemâli. Velâdeti: 1130. Vefatı: 29 MuĖarrem 1197. Sâhib-i te'lifât-ı kesiret-ül-lâtife.
- 3) eř-Şeyh Mehmed Ziyâeddin Efendi ibn-i Şeyh Salâhi Efendi. Velâdeti: 1169. Vefatı: 11 Safer 1234.
- 4) eř-Şeyh es-Seyyid Mehmed Tevfik Efendi ibn-i Şeyh Ziyâeddin. Vefatı: 13 Rebiülâhir 1259.
- 5) eř-Şeyh İbrâhim Hayrâni Efendi. Halife-i eř-Şeyh Ali Behçet Efendi. Vefatı: 1260.
- 6) eř-Şeyh Mehmed Feyzullah Efendi ibn-i Şeyh İbrâhim Hayrâni Efendi. Vefatı: 1286.
- 7) eř-Şeyh El-Hâc Ali Behçet Efendi ibn-i Şeyh Mehmed Feyzullah Efendi. Vefatı:

17. ŞEYH HAMZA EFENDİ TEKKESİ

Şeyh Hamzâ Efendi Tekkesi Şeyhleri Derkurb-i Nişancı-i Cedid (FâtiĖ)

- 1) eř-Şeyh Hamza Efendi El-Bolavi El-Halveti Halife-i Hazret-i Şeyh Şemsi-i Abdülâhad Nûri. Vefatı: 1111.
- 2) eř-Şeyh Abdullah Efendi ibn-i Şeyh Hamzâ Efendi. Vefatı: 1125.
- 3) eř-Şeyh Mehmed Zeynelâbidin ibn-i Şeyh Abdullah Efendi. Vefatı: 1150.
- 4) Vâiz eř-Şeyh Mehmed Sâdik Efendi ibn-i Şeyh Mehmed Zeynelâbidin Efendi. Vefatı: 21 Cemâziyülâhir 1206.
- 5) eř-Şeyh Abdülgani Efendi. El-Hâlveti. İbn-i Şeyh Mehmed Zeynel-

- âbidin Efendi, Vefatı: 7 Safer 1237. (Tekke bu zâte kadar Halvetiyye'nin Sivâsikolundan olub bundan sonra Cerrâhi olmuştur.)
- 6) Dâmadı eş-Şeyh Mehmed Hâşim Efendi. Nüreddin Şeyhi Mehmed Arif Dede Efendi'nin Halifesidir. Vefatı: 1250.
 - 7) Kaynı eş-Şeyh Mehmed Sâdık Efendi. Halife-i Şeyh Abdülâziz Efendi. Şeyh-i Asitâne-i Nüreddin.

18. UŞŞAKİ TEKKESİ

Yenibağçe Kurbinde Keçeciler'de Uşşakî Tekkesi Şeyhleri

- 1) Bâni-i Tekke Şeyh Mahmûd Bedreddin Efendi El-Halveti El-Uşşakî Halife-i Mehmed Cemâli. Vefatı: 1197. Tekkedeki Türbe'de medfundur.
- 4) Mehmed Sâlih Efendi ibn-i Sırrâc Mahmud.
- 5) Bâni-i Sâni eş-Şeyh es-Seyyid Mehmed Sıdki Efendi El-Edirnevi Uşşakî. Vefatı: 27 Rebiülevvel 1272.
- 6) eş-Şeyh Mehmed Saîd Efendi El-Uşşakî ibn-i Şeyh Mehmed Sıdki Efendi. Vefatı: 13 Rebiülâhır 1274.
- 7) eş-Şeyh El-Hâc Hasan Hilmi Efendi El-Edirnevi. Hâlâ. Vefatı: Safer 1306.
- 8) eş-Şeyh Hâfız İsmâil Rûmî Efendi. Vefatı: 23 Zilhicce 1316.

19. HULVÎ EFENDİ TEKKESİ

Hulvî Efendi Tekkesi Şeyhleri Der Şehremîni.

(Târih-i Binây-ı Tekke) 1035.

- 1) eş-Şeyh Mahmud Hulvî Efendi Sünbülî ve Gülşeni. Velâdeti: 982. Vefatı: 1064.
- 2) eş-Şeyh Sinan Efendi ibn-i Şeyh Arab Şerif Mehmed Efendi Eş-Şehir Ümmî Sinanzâde. Vefatı: 107.. 1109
- 3) eş-Şeyh Ali Efendi Eşşehir Şir-ü Gani Dede. Vefatı: 1126.
- 4) eş-Şeyh Ahmed Efendi ibn-i Şeyh Ali Dede Efendi. Vefatı: 1185.
- 5) eş-Şeyh Halil Efendi. Uşşakî. Hafid-i Şeyh Ali Dede. Vefatı: 1196.
- 6) eş-Şeyh Hasan Efendi ibn-i Şeyh Mustafa Efendi. Ümmî Sinanzâde. Halveti. Meşihatden ferâğı. 1203.
- 7) eş-Şeyh es-Seyyid Mehmed Sırrî Efendi ibn-i Şeyh Seyyid Mehmed Efendi Şeyh-i Kaadiriñâne. 27 Safer 1211 de meşihatden ferâgat etmiştir.
- 8) eş-Şeyh Mustafa Hulvî Efendi-i Gülşeni. Vefatı: 1215.
- 9) Tabancacı Şeyh Mehmed Arif Efendi El-Rûfai. Tevcih-i meşihat: 1227. Vefatı: 1238 de Hac'da.

- 10) eş-Şeyh Ahmed Efendi. El-Rüfai. İbn-i Şeyh Mehmed Arif Efendi. Vefatı: 1 Rebiülevvel 1256.
- 11) eş-Şeyh Abdülkadir Alvan Efendi İbn-i Şeyh Arif Efendi. Vefatı: 2 Ramazan 1260
- 12) eş-Şeyh Mehmed Arif Efendi İbn-i Şeyh Ahmed Efendi. Vefatı: 22 Zilkaade 1319.

20. REMLİ TEKKESİ

Şehremininde Remli Tekkesi Şeyhleri

- 1) Bâni Şeyh Mehmed Sırrî Elremli El-kaadiri Halife-i Şeyh Süleyman Efendi. Vefatı: 1142.
- 2) eş-Şeyh Abdülfettâh El-Kaadiri İbn-i Remli Şeyh Mehmed Sırrî. Vefatı: 1157.
- 3) Karakullukçu eş-Şeyh Mustafa Efendi Elkaadiri. Vefatı: 1189.
- 4) Kolancı Şeyh İbrâhim Sa'bri Efendi. Tekke-i Abdüsselâm'a nakil: 1206.
- 5) Çelebizâde eş-Şeyh Mehmed Said Bey El-Rüfai. Kasr-ı yed etmiştir. Vefatı: 12..
- 6) Kolancı Şeyh Ali Efendi El-Sa'dî. Halife-i Şeyh İbrâhim Sa'bri. Vefatı: 1255.
- 7) eş-Şeyh İbrahim Edhem Efendi El-Kaadiri İbn-i Kolancı Şeyh Ali Efendi. Vefatı: 3 Zilhicce 1294.
- 8) Şeyh Mehmed Rızâ Efendi dâmâd-ı Şeyh Edhem Efendi. Vefatı: 29 Zilhicce 1327.

21. ŞEYH HALİL NİZAMİ TEKKESİ

Edirnekapusu Civârında Acıçeşme Kurbinde Sertarîkzâde Halifesi Tarîk-i Halvetiye-i Nüreddin'den Şeyh Halil Nizâmî Hazretlerinin Hânîkahı Şeyhleri

- 1) İptidâ Bânîi Zâviye-i Şerife Halife-i Sertarîkzâde eş-Şeyh es-Seyyid Halil Nizâmeddin Ef. Vefatı: 1189.
- 2) eş-Şeyh Mustafa Şevki Efendi Halife-i Şeyh Halil Nizâmî Efendi. Vefatı: 1207.
- 3) eş-Şeyh Mustafa Aşki Efendi Halife-i Şeyh Halil Nizâmî Vefatı: 1209.
- 4) eş-Şeyh El-Hâc Mustafa Efendi. Halife-i Şeyh Nizâmî Efendi. 1216 da Nüreddin Asitânesine nakletmiştir. Şeyh Makarnacı namıyla mârufdur.

- 5) Sertarîk-i Asitâne-i pîr-i Nûreddin eş-Şeyh Mehmed Sâlih Efendi Halife-i Şeyh Mustafa Şâkir Efendi Şeyh-i Livâ-i Şerif. Vefatı: 1245.
- 6) Futacı eş-Şeyh es-Seyyid Halil Aşki Efendi Halife-i Şeyh Abdülâziz Efendi Şeyh-i Asitâne-i Pir. Vefatı: 1275.
- 7) eş-Şeyh es-Seyyid Osman Efendi Kayseriyeli Halife-i Şeyh Abdülâziz Efendi ve dâmâd-ı Şeyh Halil Efendi. Kasr-ı yed: 1280.
- 8) Taşçı eş-Şeyh es-Seyyid İsmail Aşki, Halife-i Şeyh Yahyâ Gaalip Efendi. Vefatı: 16 Recep 1310.

22. GÜLŞENİ TEKKESİ

Balat Kurbinde Mollaaşki'de Gülşeni Tekkesi Şeyhleri

- 1) Bâni: Gürcü Şeyh Ali Efendi Halife-i Şeyh Hasan Sezâi Kuddise Sirruh. Vefatı: 1187. Tekke'deki türbede medfundur.
- 2) eş-Şeyh Hasan Hüsnü Efendi ibn-i Gürcü Şeyh Ali Efendi. Vefat: 1226. Tekkede Türbede medfundur.
- 3) eş-Şeyh Hâfız Mustafa Efendi Halife-i Şeyh Hasan Hüsnü Efendi. Vefatı:
- 4) Şeyh Hâfız Ali Rızâ Efendi Halife-i Şeyh Hâfız Mustafa Efendi. Vefatı: 8 Receb 1262. Tekkede türbede medfundur.
- 5) Çubukçuzâde Şeyh Ahmed Muhtar Efendi Halife-i Şeyh Ali Rızâ Efendi. Vefatı: 20 Receb 1272. Yevm Pazar. Tekkedeki Türbede Medfundur.
- 6) eş-Şeyh Osman Nûri Efendi Halife-i Şeyh Ali Rızâ Efendi: Vefatı: 15 Cemâziyülevvel 1303. Yevm: Cuma.
- 7) eş-Şeyh Sezai Efendi ibn Şeyh Osman Nûri Efendi.

23. MEHMED AĞA TEKKESİ

Çarşamba Pazârında Vâki' Mehmed Ağa Tekkesi Şeyhleri.

Binây-ı Zâviye: 993

- 1) Yayabaşızâde eş-Şeyh Hızır Efendi ibn-i İlyas ibn-i Abdülsevab (?). Şehid: 1005.
- 2) Vişnezâde Şeyh Mehmed Efendi. Vefatı: 1010.
- 3) Bezcizâde eş-Şeyh Mehmed Muhiddin Efendi. Vefatı: Ramazan 1020.
- 4) eş-Şeyh Yusuf Salâhaddin Efendi. Vefatı: 1032.
- 5) eş-Şeyh Abdülmecid-i Sivâsi Şeyhi Efendi. (?) Vefatı: 1049.
- 6) eş-Şeyh Mehmed Efendi ibn-i Yusuf Efendi.

- 7) eş-Şeyh Abdülahad Nûri Efendi, Halife-i Şeyh Abdülmecid-i Sıvâsî-i Halvetî. Vefatı: 1061.
- 8) eş-Şeyh Mustafa Çelebi ibn-i Abdülahad Nûri. Vefatı: 1102.
- 9) eş-Şeyh Hüseyin Efendi Esircizâde, Halife-i Şeyh Abdülahad Nûri. Vefatı: 9 Şevval 1105.
- 10) eş-Şeyh Yahyâ Efendi ibn-i Hüseyin Efendi. Vefatı: 1153.
- 11) Çelebi Şeyh Mehmed Efendi ibn-i Şeyh Yahya Efendi, Dâmad-ı Himmetzâde Şeyh Abdüssamed Efendi. Vefatı: 1165.
- 12) eş-Şeyh es-Seyyid Mehmed Yahyâ Efendi, İbn-i Şeyh Mehmed Efendi. Vefatı: 1223.
- 13) eş-Şeyh es-Seyyid Ali Efendi ibn-i Şeyh Yahyâ Efendi. Vefatı: 4 Şâban 1272, Yevm Çarşamba.
- 14) eş-Şeyh (İsmi Yazılmamıştır.)
- 15) Şeyh Abdürrahman Efendi, Elkaadiri. Vefatı: 1285.
- 16) eş-Şeyh El-Hâc Râşid Efendi. Vefatı: 1302.
- 17) eş-Şeyh Ömer Necmeddin Efendi. Vefatı: 6 Zilhicce 1320.

24. ÇAKIRAĞA TEKKESİ

Edirnekapusu Kurbinde Salmatomruk Civârında Sâdiyeden
Çakır Ağa Tekkesi Şeyhleri.

- 1) eş-Şeyh es-Seyyid Edhem Sabri Efendi, Halife-i Şeyh Mehmed Sıdkî El-Sâdi El-Meşhûr İbe-Ejder, Vefatı: 1243, Tekkeye defnedilmiştir.
- 2) eş-Şeyh El-Hâc Ahmed Sabri Efendi Halife-i Şeyh Ejder Efendi, 1255 senesinde Medine'de vefat etmiştir.
- 3) eş-Şeyh Eyüb Hulûsî Efendi, Halife-i Şeyh Ahmed Sabri, Vefatı: 11 Şevval 1287, Tekkede medfundur.
- 4) eş-Şeyh El-Hac Ali Haydar Efendi, Halife-i Şeyh Eyüb Hulûsî, Vefatı: 1301.
- 5) eş-Şeyh Hasan Efendi, Halife-i Şeyh Eyüb Hulûsî Efendi, Vefatı: 18 Şevval 1308.

25. SİRKECİ TEKKESİ

Ayakapusu Kurbinde Sirkeci Tekkesi Şeyhleri
Târih-i Binây-ı Tekke 972

- 1) eş-Şeyh Yorgani Emir Mehmed Nûrullah ibn-i Seyyid Mehmed Câfer Cürçânî, Vefatı: 977, Tekkede türbe-i mahsûsasında medfundur.
- 2) eş-Şeyh Emir İsmâil Efendi ibn-i Şeyh Yorgani Mehmed Nûrullah Vefatı: 1020.

- 3) eş-Şeyh Emir Mustafa Efendi İbn-i Şeyh İsmail Efendi. Vefatı: 10. (Aynen)
- 4)
- 5)
- 6) eş-Şeyh Ahmed Vahdi El-halveti El-şemsi. Vefatı: 1114
- 7) eş-Şeyh es-Seyyid Mehmed Emin Efendi İbn-i Şeyh Seyyid Ahmed Vahdi. Vefatı: 1170.
- 8) eş-Şeyh Seyyid İsmail Said Efendi İbn-i Şeyh Ahmed Vahdi Efendi. Vefatı: 1194.
- 9) eş-Şeyh es-Seyyid Abdülhay Efendi İbn-i Şeyh Mehmed Emin Efendi. Vefatı: 23 Rebiülâhîr 1211. Pazartesi günü.
- 10) Tarık-i Halvetiye-i Nüreddin'den Morevi Şeyh Mehmed Efendi Halifesi eş-Şeyh es-Seyyid Ahmed Efendi. İbn-i Şeyh İsmail Efendi. Vefatı: 1225.
- 11) eş-Şeyh es-Seyyid Mehmed Hasib Efendi İbn-i Şeyh Seyyid Abdülhay Efendi. Vefatı: 124.. (?)
- 12) eş-Şeyh es-Seyyid İsmail Efendi İbn Şeyh Mehmed Hasib Efendi. Vefatı: 1256.
- 13) eş-Şeyh es-Seyyid Abdülhay Efendi İbn-i Şeyh İsmail Efendi. Vefatı: Rebiülâhîr 1302.

26. MURAD MOLLA TEKKESİ

Çarşamba'da Murad Molla Tekkesi Şeyhleri
Târih-i Binây-ı Tekke: 1183

- 1) eş-Şeyh Ebu'l-Eşrak El-Hâc es-Seyyid Mustafa Ahıskavi El-Nakşibendi El-Mâruf Beyzâde. Vefatı: 1200.
- 2) eş-Şeyh El-Hâc es-Seyyid Abdülhalim Ahıskavi. Halife-i Beyzâde Efendi. Vefatı: 11 Zilkaade 1230.
- 3) eş-Şeyh El-Hâc Hâfız es-Seyyid Mehmed Murad Efendi İbn-i Şeyh Seyyid Abdülhalim Efendi. Sultan Ahmed Hân Câmi-i Vâizi. Vefatı: 27 Ramazan 1264.
- 4) eş-Şeyh Mehmed Arif Efendi İbn-i Şeyh Mehmed Murad Efendi. Hâlâ. Doğumu: 1233. Vefatı: 27 Şevval 1306.
- 5) eş-Şeyh Ali Tâlib Efendi El-Nakşibendi El-Hâlidî. Vefatı: 9 Zilkaade 1311.

27. ŞAH SULTAN TEKKESİ

Eyüb'de Şah Sultan Tekkesi Şeyhleri. Târih-i Binây-ı Tekke: 923

- 1) Gömleksiz eş-Şeyh Mehmed Efendi. Halife-i Merkez Efendi. Vefatı: 951.

- 2) eş-Şeyh es-Seyyid Abdülhalik Efendi, Alemdâr-ı Ebbâ Eyyub el-En-sâri.
- 3) eş-Şeyh Bostan Efendi ibn-i Şeyh Abdülhalik Efendi, Vefatı: 1040.
- 4) eş-Şeyh Ahmed Adimi Efendi, Müftâhizâde, Halife-i Şeyh Adli Efendi, Vefatı: 1072.
- 5) eş-Şeyh İsmail Efendi, Hafid-i Müftâhizâde, Vefatı: 1097.
- 6) eş-Şeyh Mehmed Nizâmî Efendi ibn-i Şeyh İsmail Efendi, Vefatı: 1135.
- 7) eş-Şeyh Abdullah Efendi, Belgrâdi, Cankurtaran, Vefatı, 3 Ramazan 1145.
- 8) eş-Şeyh Abdürrahim Efendi ibn-i Şeyh Mehmed Nizâmî Vefatı, 27 Şaban 1159.
- 9) eş-Şeyh Mahmud Efendi ibn-i Cankurtaranzâde Şeyh Abdullah, Vefatı: 23 Ramazan 1162.
- 10) eş-Şeyh Abdülkaadir Efendi ibn-i Şeyh Abdullah Efendi, Vefatı: 15 Şaban 1163.
- 11) Dede Şeyh Mehmed Efendi, Vefatı: 7 Muharrem 1168.
- 12) Halim Efendi Birâderi Şeyh Mehmed Efendi, Vefatı: 1169.
- 13) eş-Şeyh Ahmed Efendi ibn-i Şeyh Mehmed Efendi, Vefatı: 4 Şaban 1174.
- 14) eş-Şeyh Yahyâ Efendi ibn-i Şeyh Mehmed Efendi, Vefatı: 15 Şevval 1174.
- 15) eş-Şeyh Abdürrahim ibn-i Mehmed Efendi, Vefatı: 1181.
- 16) Kocamustafapaşa Tekkesi Zâkirbaşısı Buhurizâde Şeyh Abdülkerim Kemteri Efendi, Vefatı: 1192. Müstakimzâde'nin vefat târihi: «Hoca Abdülkerime Tekya-i adni mekân, 1191»
- 17) Merkezâde Şeyh Ahmed Efendi, Vefatı: 1229.
- 18) Yekçeşm Şeyh Ubeyd Dede Efendi Halife-i Şeyh Ahmed Efendi, Vefatı: 19 Safer 1253. Yekçeşm'in meşihatı 1251'de kaldırılmıştır.
- 19) eş-Şeyh El-Hâc İbrâhim Necâti Efendi, Velâdeti: 1207, Vefatı: 1282.
- 20) eş-Şeyh Ebulfeyz Efendi ibn-i Şeyh Necâti Efendi, Velâdeti, 1243, Vefatı: 1336.

28. KELÂMÎ TEKKESİ

Odabaşı Kurbinde Yayla'da Halvetiye'den Kelâmî Tekkesi Şeyhleri

- 1) eş-Şeyh Kelâmî Mustafa Efendi, El-Halveti, Halife-i Şeyh Fethullah-ı Cihângiri, Vefatı: 1151.
- 2) eş-Şeyh Ahmed Efendi, El-Halveti, Birâderzâde-i Şeyh Kelâmî, Vefatı: 1168.

- 3) eş-Şeyh Feyzullah Efendi. El-Halveti. İbn-i Şeyh Mustafa Kelâmi Efendi. Vefâtı: 1183.
- 4) Kolancı Şeyh İbrâhim Sabri Efendi.
- 5) Şeyh Kemâleddin Baba. Elrûfai. Vefatı: 12.. (Aynen)
- 6) Sâdiye'den Şeyh Seyyid İbrâhim Edhem El-Vehbi Efendi. Vefatı: 1267.
- 7) Helvâyi Tekkesi Şeyhi Rifâiyye'den eş-Şeyh Öküz Ahmed Efendi. Vefatı: 1270.
- 8)
- 9) Kaadiriye'den **Çadircı** Şeyh Mehmed Râşid Efendi. Vefatı: Cemâziyülevvel 1295.
- 10) eş-Şeyh El-Hâc Mehmed Ali Alemi Efendi. Elrûfai. Vefatı: 15 Zilhicce 1304.

29. TARSUS CAMİİ TEKKESİ

Mevlevihânekapusu Kurbinde Tarsus Câmii Tekkesi Şeyhleri

- 1) Vâzı-ı Meşihat Tarık-ı Rifâiyye'den Kökçüzâde eş-Şeyh Mehmed Ali Şükri Efendi. Vefatı: 18 Zilkaade 1225 Cumartesi.
- 2) eş-Şeyh İbrâhim Vehbi Efendi. El-Rûfai. Vefatı: 1251.
- 3) eş-Şeyh İbrâhim Edhem Zühdî Efendi. Halife-i Şeyh İbrâhim Vehbi Efendi. Vefatı: 1262.
- 4) eş-Şeyh Ahmed Zikri Efendi. El-Rûfai. Birâder-i Şeyh İbrâhim Edhem Efendi. Vefatı: 1265.
- 5) Şeyh Osman Efendi.
- 6) Efendi. El-Rûfai. Vefatı: 1273.
- 7) eş-Şeyh Ali Koç Efendi. Elsünbülî. Halife-i Şeyh Yunus Hilmi Efendi. Vefatı: 1280.
- 8) eş-Şeyh Ahmed Sâfi Efendi. El-Rûfai. İbn-i Karasarıklı Şeyh Mehmed Efendi. Vefatı: Gurre-i Zilkaade 1309.
- 10) eş-Şeyh Abdülkerim Rûhi Efendi. Halife-i Şeyh Ahmed Sâfi Efendi. Vefatı: 1326.

30. KEŞFİ CAFER TEKKESİ

Fındıklı'da Şeyh Seyyid Nebih Efendi Tekkesi Şeyhleri (Keşfi Câfer Tekkesi) Binây-ı Tekke 1008

- 1) Şeyh Hasan Efendi.
- 2) eş-Şeyh es-Seyyid Câfer Keşfi Efendi. Sünbülî. Halife-i Şeyh Adli Efendi. Vefatı: 1053.

- 3) Şeyh Receb Efendi. Vefatı: 1055.
- 4) eş-Şeyh Fazlullah Efendi. Vefatı: 1065.
- 5) eş-Şeyh Amâ Hasan Efendi. Halife-i Fazlullah Efendi. Vefatı: Zilhicce 1118.
- 6) Şeyh Mehmed Efendi. Vefatı: 1140.
- 7) Şeyh Mehmed Efendi. Vefatı: 1149.
- 8) Şeyh İbrâhim Efendi. Vefatı: 1178.
- 9) eş-Şeyh es-Seyyid Mehmed Nebih Efendi. Halife-i Şeyh Nüreddin-i Sünbüli. Vefatı: 1189.
- 10) Şeyh Hâfız İsmail Hakkı Efendi. Halife-i Seyyid Nebih Efendi. Vefatı: 8 Zilhicce 1234.
- 11) eş-Şeyh Yunus Hilmi Efendi. Halife-i Hâfız Efendi ve birâderzâde-i Şeyh Hâfız Efendi. Vefatı: 27 Receb 1279.
- 12) eş-Şeyh Hâfız Seyyid Ahmed Şevki Efendi. Vefatı: 1302.
- 13) eş-Şeyh Mehmed Kudretullah Efendi. İbn-i Şeyh Hâfız Ahmed Şevki Efendi. Vefatı: 2 Şâban 1313.

31. AKŞEMSEDDİN TEKKESİ

Zeyrek Câmii Şerifi İttisâlindeki Tekkeye Şeyh Olanlar
(Ak Şemseddin nâm-ı diğer Semerci İbrâhim Tekkesi)

- 1) eş-Şeyh Abdullah-ı İlâhî. El-Nakşibendi. Simâvî. Vefatı: 896 Yenicce-i Vardar.
- 2) eş-Şeyh Bâli. Halveti Sofyavî. Vefatı: 960 Sofya.
- 3)
- 4)
- 5) eş-Şeyh Abdullah-ı Biçâre-i Celvetî. El-Mâruf Be-Zâkirzâde. Vefatı: 1068.
- 6)
- 7)
- 8)
- 9) Semerci Şeyh Geredevî İbrâhim Efendi. El-Halvetî ve El-Şâbânî. Halife-i Şeyh Mustafa Çerkeşi. Vefatı: 1247.
- 10) eş-Şeyh Halil Efendi. Geredevî. Halife-i Şeyh Semerci İbrâhim Efendi. Vefatı: 1274 Şâban.
- 11) Şeyh Halil Efendi ibn-i Şeyh Halil Efendi. (Aynen) Vefatı: 15 Safer 1333.

32. EKMEK TEKKESİ

Etmeydanı Kurbinde Sofular'da Ekmek Tekkesi Şeyhleri

- 1) Bâni Şeyh Süleymân-ı Rûmî El-Halvetî. Halife-i Şeyh Mes'ud-ı Acemî, Edirnevî. Vefatı: 9...

- 2) eş-Şeyh Ekmelüddin Efendi. Halife-i Şeyh Süleyman Efendi. Vefatı: 985.
- 3) eş-Şeyh Mustafa Beyânî Efendi. Rusçuklu. Halife-i Şeyh Ekmelüddin. Vefatı: 1006.
- 4) Koğacızâde Şeyh Mehmed Efendi. Vefatı: 1026.
- 5)
- 6)
- 7)
- 8)
- 9) eş-Şeyh Hâfız Mustafa Efendi. Elgölşeni. Halife-iGürcü Şeyh Ali Efendi. Vefatı: 1206.
- 10) Şeyh Yâkub Efendi Mudanyavi. Vefatı: 1223 Gurre-i Safer.
- 11) eş-Şeyh Mehmed Nüreddin Efendi İbn-i Şeyh Yâkub Efendi. Vefatı: 10 Muharrem 1266.
- 12) Şeyh Ömer Fuadi Efendi El-Halveti. Halife-i Geredeli Şeyh Halil Efendi. Vefatı: 28 Cemâziyülevvel 1274.
- 13) Şeyh Abdullâh Rüşdi Efendi. İbn-i Şeyh Ömer Fuadi Efendi. Vefatı. 22 Muharrem 1299.
- 14) Şeyh Yâkub Efendi İbn-i Şeyh Ömer Fuadi Efendi. Vefatı: 28 Şâban 1319.
- 15) Mehmed Salâhaddin Efendi İbn-i Şeyh Yâkub Efendi.

33. KADEM-İ ŞERİF TEKKESİ

Davutpaşa İskelesi Kurbinde Sadrîâzam Halil Hâmid Paşa'nın Binâ eylediği Sâdiye'den Kadem-i Şerif Tekkesi Şeyhleri

- 1) eş-Şeyh El-Hâc Seyyid Mehmed Zeyyad Efendi. Halife-i Şeyh İbrâhim Elbulvefây-ı Şâmi. Vefatı: 1205.
- 2) eş-Şeyh Seyyid Ahmed Efendi İbn-i Şeyh Mehmed Zeyyad Efendi. Vefatı: 12..
- 3) eş-Şeyh Seyyid Abdürrahman Efendi İbn-i Şeyh Zeyyâd Efendi. Vefatı: 12.
- 4) eş-Şeyh Seyyid Mehmed Efendi. İbn-i Şeyh Zeyyad Efendi. Vefatı:
- 5) eş-Şeyh Es-Seyyid El-Hâc Abdüllâtif Efendi İbn-i Şeyh Mehmed Zeyyad Efendi. Vefat:
- 6) eş-Şeyh El-Hâc Ahmed Agâh İbn-i Şeyh Abdüllâtif Efendi. Velâdeti: 1238. Vefatı:.....
- 7) Şeyh İsmâil Bedreddin Efendi İbn-i Şeyh Ahmed Agâh Efendi. Vefatı: 13 Şevvâl 1332.

34. BANDIRMALI TEKKESİ

Üsküdar'da Bandırmalı Tekkesi Şeyhleri. Bânisi: Sadriâzam
Hekimzâde Ali Paşa. Târih-i Binây-ı Tekke: 1145.

- 1) Bandırmalı Şeyh Seyyid Yusuf Nizammeddin Efendi. El-Celveti. Vefatı: 1186.
- 2) Şeyh Seyyid Mustafa Hâşim Efendi ibn-i Şeyh Yusuf Nizâmeddin Ef. Vefatı: 1197.
- 3) Şeyh Seyyid Mehmed Gaalib Ef. Nebîre-i Şeyh Hâşim Ef. Vefatı: 1247.
- 4) Şeyh Seyyid Abdürrahim Selâmet Ef. ibn-i Şeyh Mehmed Gaalib Efendi. Vefatı: 1266.
- 5) Şeyh Seyyid Mehmed Fahreddin Ef. ibn-i Şeyh Abdürrahim Ef. Hâlâ Şeyh. Vefatı: 23 Safer 1311. (Not: Vefat târihi bilâhare ve ayrı bir kalem ile yazılmıştır. Ş.A.)
- 6) Şeyh Mehmed Gaalib Ef. ibn-i Şeyh Abdürrahim Ef. Vefatı: 13 Cemâziyülevvel 1330.

35. NASUHİ TEKKESİ

Üsküdar'da Doğancılar'da Hazret-i Nasuhi Tekkesi Şeyhleri. Târih-i
Binây-ı Tekke: 1099.

- 1) Hazreti Şeyh Mehmed Nasûhi Efendi. El-Halveti. Halife-i Karabaş Şeyh Ali Efendi. Vefatı: 17 Ramazan 1130.
- 2) Şeyh Alâeddin Ef. ibn-i Şeyh Mehmed Nasûhi Ef. Vefatı: 1165.
- 3) Şeyh Mehmed Fazlullah Ef. ibn-i Şeyh Alâeddin Ef. Vefatı: 1211.
- 4) Şeyh Abdürrahman Şemseddin Ef. ibn-i Şeyh Fazlullah Ef. Vefatı: 1249.
- 5) Şeyh Mehmed Mühiddin Efendi ibn-i Şeyh Şemseddin Efendi. Hâlâ Şeyh. Vefatı: 28 Zilkaade 1315. Velâdeti: 1245. (Not: Vefatı ve velâdeti bilâhare ve ayrı bir kalem ile yazılmıştır)
- 6) Şeyh Mehmed Kerâmeddin Ef. ibn-i Şeyh Muhiddin Ef. (Silsile-i Meşâyihe zeyli yapan zat zamanında son şeyh Kerâmeddin Efendi'dir. Ş.A.)

36. ÜMMİ ŞEYH AHMED EF. TEKKESİ

Üsküdar'da Çinili Câmî Kurbinde Ümmî Şeyh Ahmed Ef.
Tekkesi Şeyhleri.

- 1) Şeyh Ümmî Ahmed Efendi. El-Halveti, Kuddisesirrûh. Vefatı: 1138.

- 2) Şeyh Mürtâza Ef. Dâmâd-ı Şeyh Ümmî Ahmed Ef. Vefatı: 1149.
- 3) İstavroz'lu Şeyh Osman Ef. Halife-i Şeyh Ümmî Ahmed Ef. Vefatı: 1152.
- 4) Şeyh Ali Ef. Halife-i Ümmî Şeyh Ahmed Ef. Vefatı: 1175.
- 5) Şeyh El-Hâc Ali Efendi. Vefatı: 15 Şevval 1211.
- 6) Şeyh Hâfız Mehmed Şemseddin Ef. Vefatı: 1230.
- 7) Şeyh Mehmed Rızâeddin Ef. ibn-i Şeyh Mehmed Şemseddin. Vefatı: 25 Ramazan 1272.
- 8) Şeyh Seyyid Mehmed Rifat Ef. Vefatı: Zilkaade 1285. Şeyh Rıza Ef. nin hemşirezâdesidir.
- 9) Şeyh İsmail Dede Ef. Vefatı: 15 Şevvâl 1291.

37. FENAYİ TEKKESİ

Üsküdar'da Fenâyi Tekkesi Şeyhleri. Târih-i Binây-ı Tekke: 1126.

- 1) Şeyh Seyyid Ali Efendi. El-Halveti. Kütahyavi. Halife-i Şeyh Selâmi. Vefatı: 1158.
- 2) Şeyh Abdullah Rıfkı Ef. Halife-i Şeyh Fenâyi Ef. Vefatı: 1184.
- 3) Şeyh Mehmed Nazif Ef. ibn-i Şeyh Abdullah Rıfkı Ef. Vefatı: 1207.
- 4) Şeyh Hattat Mehmed Şâkir Ef.
- 5) Şeyh Mehmed Ef. Elcelveti. Halife-i Bandırmalizâde Şeyh Mehmed Gaalib Efendi. Vefatı: 1261.

38. ŞEYH HASİB EF. TEKKESİ

Üsküdar'da Toptaşı Kurbinde Kâin Şeyh Hasib Efendi Hânikaahında Postnişin olub güzeran Eden Meşâyih.

- 1) Bâni-i Zâviye Şeyh Seyyid Mehmed Hasib Ef. El-Nakşibendi Kuddisesirruh. Vefatı: 11.. (Aynen)
- 2) Şeyh Seyyid Mehmed Şâkir Efendi. El-Nakşibendi. Kuddisesirruh. Vefatı: 1227.
- 3) Bâni-i Sâni Tarık-ı Bedeviye'den Kalpakçı Şeyh Mustafa Rızâeddin Ef. Vefatı: 1255.
- 4) Şeyh Mehmed Sâdık Ef. ibn-i Şeyh Mustafa Rızâ Ef. Vefatı: 1278.
- 5) Şeyh Abdülhalim Ef. ibn-i Şeyh Mehmed Sâdık Efendi. Vefatı: Şevvâl 1318.

39. TOYGARTEPE RİFÂİ TEKKESİ

Üsküdar'da Toygartepe'sinde Rifâi Tekkesi Şeyhleri

- 1) İbtidâ Tarık-ı Aliyye-i Rifâiyye'den Saçlı Şeyh Hüseyin El-Hâdi. Vefatı: 11 Cemâziyülevvel 1268. Kasımpaşa'da Aşıklar Meydânında Medfundur. Mârûfi-Zâde Şeyh Ali Sâbit Efendi'nin Halifesidir.

- 2) Şeyh Ahmed Cezbi Ef. Elrûfai. Halife-i Saçlı Şeyh Hüseyin. Vefatı: Muharrem 1291. Tekkede medfundur.
- 3) Şeyh Hüseyin Hâzım Efendi. İbn-i Şeyh Ahmed Cezbi Efendi. Vefatı : 14 Zilhicce 1329. (Vefat Tarihinde silinti ve tashihat vardır. Aslından incelemek lâzımdır. Ş.A.)

40. ŞEYH FEYZULLAH EF.NİN CUMARTESİ TEKKESİ

Üsküdar'da Kefçedede Mahallesiinde Tarık-ı Halvetiyeden Şeyh

Feyzullah Efendi'nin Cumartesi Tekkesine Şeyh Olanlar

- 1) İptidâ vâki'-i meşihat Şeyh Seyyid Feyzullah Ef. El-Musli. El-Halveti. Vefatı: 1196. Tekkede medfundur.
- 2) Şeyh Seyyid Mehmed Es'ad Ef. İbn-i Şeyh Seyyid Feyzullah. Ef. El-Halveti. Tarık-ı Nüreddin'den ve Livâ-i Şerif Şeyhi Mustafa Şâkir Efendi'nin Halifesidir. Vefatı: 1229. Tekke'de medfundur.
- 3) Şeyh Seyyid Mehmed Atâullah Ef. İbn-i Şeyh Feyzullah Ef. Halife-i Şeyh Mustafa Şâkir Ef. Vefatı: 1231. Tekke'de medfundur.
- 4) Şeyh Hasan Dede Ef. Elmevlevî. Vefatı: 1233. Tekke'de medfundur.
- 5) Şeyh Seyyid Rûmi Ef. İbn-i Hasan Dede Ef. Halife-i Kavak'lı Şeyh Mehmed Şâkir Halveti. El-Nüreddini. Vefatı: 18 Cemâziyülevvel 1266.
- 6) Seyyid Mehmed Atâullah Efendi. İbn-i Şeyh Mehmed Rûmi Ef. Vefatı: 1297.

41. ŞEYH SEYYİD MEHMED EF. TEKKESİ

Üsküdar'da Vâlide-i Atik Kurbinde Kapuağası Câmii Şerifine Meşihat buyuran Moravî Şeyh Yahyâ Ef. nin mahdûmi Şeyh Abdüşşekûr Ef. Zâde Esbak Nüreddin Şeyhi Şeyh Seyyid Mehmed Arif Dede Efendi'nin Tekkesi Şeyhleri.

- 1) İptidâ Vâki-i Meşihat: Şeyh Seyyid Mehmed Arif Dede İbn-i Şeyh Abdüşşükûr Efendi. Nakl-i Asitâne-i Pir: 1220. Vefatı: 1228.
- 2) Birâderzâdesi ve Halifesi Şeyh Seyyid Abdülâziz Ef. Nakl-i Asitâne-i Pir: 1231. Orada vefat: 24 Şevvâl 1270.

42. ÜSKÜDAR MEVLEVİHÂNESİ

Üsküdar'da Ayazma Câmii Şerifi Kurbinde Vâki' Mevlevihâne Şeyhleri

- 1) Bâni: Şeyh Seyyid Nûman Halil Dede. Velâdeti: 1102 (Aynen). Vefatı: 27 Receb 1213.

- 2) Şeyh Seyyid Mehmed Hüsameddin Dede Ef. Vefatı: 1216.
- 3) Şeyh El-Hâc Ali Nâilî Dede Ef. Vefatı: 1217.
- 4) Şeyh İsmail Hulûsî Dede Ef. Vefatı: 1219.
- 5) Şeyh Seyyid El-Hâc Mehmed Emin Dede Ef. Vefatı: 1227.
- 6) Şeyh Seyyid Abdullah Necîb Dede İbn-i Şeyh Mehmed Rûhî Dede. Velâdet: 1199. Vefat: 1252.
- 7) Şeyh Ahmed Arif Dede Ef. İbn-i Şeyh Mehmed Rûhî Dede. Vefatı: 1290.
- 8) Şeyh Mehmed Zeki Dede Ef. Vefatı: 5 Safer 1299.
- 9) Şeyh Mehmed Hasîb Dede Ef. İbn-i Şeyh Ahmed Arif Dede. Vefatı: 4 Rebiülevvel 1304.
- 10) Ahmed Arifî Dede Ef. İbn-i Mehmed Rûhî Dede İbn-i Şeyh Arif Dede.
- 11) Vekil Konevî Hâlid Dede Efendi. Vefatı: 27 Şâban 1320.

43. ŞEYH RAÛFÎ TEKKESİ

Üsküdar'da Doğancılar Meydanı Kurbinde Halvetiye'den
Şeyh Raûfî Efendi Tekkesi Şeyhleri

- 1) İptidâ Şeyh Seyyid Ahmed Raûfî Efendi. Halife-i Köstendil'li Şeyh Ali Ef. Vefatı: 27 Zilkaade 1170.
- 2) Şeyh Seyyid Mehmed Nûrullah Ef. İbn-i Şeyh Ahmed Raûfî Ef. Vefatı: 15 Rebiülevvel 1189
- 3) Şeyh Seyyid El-Hâc Abdürrahim Nesîb Ef. İbn-i Şeyh Seyyid Mehmed Nûrullah Ef. Vefatı: 22 Ramazan 1227.
- 4) Şeyh Seyyid Mehmed Fazlı Ef. İbn-i Şeyh Abdürrahim Nesîb Ef. Vefatı: 9 Zilhicce 1227.
- 5) Şeyh Seyyid Ahmed Raûfî Ef. İbn-i Şeyh Seyyid Abdürrahim Nesîb Ef. Vefatı: 17 Zilhicce 1228.

44. ŞEYH HAFİZ İSMAİL EFENDİ TEKKESİ

Üsküdar'da Aşçıbaşı Mahallesinde vâki' Ashâb-ı Hayrâtdan Arif Billâh Şeyh Yahyâ Moravî Hazretleri Hulefâlarından Şeyh Hâfız İsmail Efendinin vaz'ı meşihat buyurdıkları Tekke-i Şerif'de güzerân eden Meşâyih Hazretleri.

- 1) İbtidâ Şeyh Hâfız İsmail Ef. Halife-i Şeyh Yahya Moravî. Vefatı: 11...
- 2) Şeyh Mûsâ dede Efendi. Halife-i Şeyh Hâfız Ef. Vefatı: 1201.
- 3) Şeyh Seyyid Mehmed Zeynelâbidin Efendi İbn-i Şeyh Abdüşşükür Efendi. İbn-i Moravî Şeyh Yahyâ Efendi. Vefatı: 1235.

- 4) Şeyh Seyyid Mehmed Arif Dede İbn-i Şeyh Seyyid Abdüşşükür Efendi. Vefatı: 20 Şevval 1238.
- 5) Şeyh Seyyid Yahya Şerâfeddin Ef. İbn-i Şeyh Mehmed Arif Dede. Vefatı: 1263.
- 6) Şeyh Seyyid Mehmed Nüreddin Efendi. İbn-i Şeyh Yahyâ Şerâfeddin Ef. Vefatı: 3 Ramazan 1291.

45. İSKENDER BABA TEKKESİ

Üsküdar'da Ağa Hamamı Kurbinde Halvetiye'den İskender Baba Tekkesi Şeyhleri.

- 1) Kaymakcızâde Şeyh El-Hâc Mehmed Ef. El-Celveti. Vefatı: 1183. Türbe'de medfundur.
- 2) Şeyh El-Hâc Abdürrahman Ef. El-Celveti. İbn-i Şeyh Mehmed Kaymakcızâde. Vefatı: 1224. Tekke'deki Türbede medfundur.
- 3) Şeyh Hâfız Mehmed Sâdık Efendi İbn-i Şeyh Ali Efendi. Hafid-i Şeyh Abdürrahman Efendi. Vefatı: 1262. Türbe'ye defnedilmiştir.
- 4) Şeyh Seyyid Mehmed Şâkir Efendi. El-Celveti. Halife-i Bandırma-lızâde Şeyh Mehmed Gaalib Ef. Vefatı: 27 Receb 1279.
- 5) Mehmed Şerâfeddin Efendi İbn-i Şeyh Şâkir Ef. Vefatı: 1310.
- 6) Şeyh Ahmed Sâfi Efendi. Hacıda vefat etmiştir. Sene: 13.. (Okunamadı)
- 7) Şeyh Mehmed Gaalib Ef. Vefatı: 12 Cemâviyülevvel 1330.

46. ŞEYH CAMİİ TEKKESİ

Üsküdar'da Bülbülderesi Kurbinde Şeyh Câmî-i Derûninde Celveti Tekkesi Şeyhleri. Bâni : Arslan Ağa.

- 1) İptidâ Devâti eş-Şeyh Mustafa Efendi. El-Celveti. Halife-i Şeyh Muk'ad Ahmed Efendi. Vefatı: 1070.
- 2) Şeyh Mehmed Tâlib Efendi İbn-i Şeyh Mustafa Devâti. Vefatı: 1090.
- 3)
- 4) Şeyh Mustafa Efendi İbn-i Şeyh Efendi. Vefatı: 1167.
- 5) Şeyh Mehmed Said Efendi İbn-i Şeyh Mustafa Efendi. 1223 Târîhinde meşihatdan alınmıştır. Vefatı: 122. (Aynen)
- 6) Şeyh Mehmed Asım Efendi İbn-i Şeyh Mehmed Said Efendi. Vefatı: 1259.
- 7) Şeyh Mehmed Tâlib Efendi İbn-i Şeyh Mehmed Asım Efendi. Vefatı: 1260.

- 8) Asâdâr-ı Hazret-i Hüdâyi Şeyh Mustafa Dede. Vefatı: 1263.
- 9) Şeyh Ahmed Hasib Efendi. Vefatı: 1275.
- 10) Şeyh Mehmed Tâlib Efendi. İbn-i Şeyh Ahmed Hasib Efendi.

47. YAĞCIZÂDE TEKKESİ

Üsküdar'da Balaban İskelesi Kurbinde İsfendiyyar Mescidine vaz'ı meşihat eden Yağcızâde Tekkesi Şeyhleri.

- 1) Tarikat-i Aliyye-i Sâdiyye'den Yağcızâde Şeyh Seyyid Ahmed Efendi Kuddise Sirruh. Vefatı: 1191. Abdüsselâmzâde Şeyh Mehmed Gaalib Efendinin halifesidir.
- 2) Şeyh Seyyid Mehmed Said Efendi. İbn-i Yağcızâde Şeyh Ahmed Ef. Vefatı: 1207.
- 3) Şeyh Mehmed Nizâmeddin-i Süzi İbn-i Şeyh Yâkub-ı Mudânyavi Elsâdi. Kuddise Sirrüh. Vefatı: 23 Cemâziyülâhîr 1238.
- 4) Vefatı: 1245.
- 5) Şeyh Mehmed Nizâmeddin Efendi İbn-i Şeyh Yâkub-ı Mudanya-
vi. Vefat:
- 6) Şeyh Mehmed Emin Efendi İbn-i Şeyh Nizâmeddin Efendi. Vefatı: 1297.
- 7)
- 8) Şeyh Mehmed Aşır Efendi. Vefatı: 19 Şâban 1323.

48. NALÇACI HALİL EF. TEKKESİ

Üsküdar'da İnâdiye Kurbinde Nalçacı Halil Efendi Tekkesi Şeyhleri.

- 1) Nalçacı Şeyh Halil Efendi. El-Mudurnuvi. El-Halveti. Vefatı: 1061. Tekkedeki türbede medfundur.
- 2) İplikçi Şeyh Ebûbekir Efendi. El-Mudurnuvi. Halife-i Şeyh Halil Efendi. Vefatı: 1082. Türbede medfundur.
- 3) Şeyh Mehmed Efendi. Vefatı: 1155.
- 4) Şeyh Mehmed Tulûi Efendi. El-Mudurnuvi. Vefatı: 1170. Mudurnu'da medfundur.
- 5) Damadı Şeyh Hüseyin Efendi İbn-i Şeyh Abdullah Rüşdü. El-Mudurnuvi. Vefatı: 1198. Türbede Medfundur.
- 6) Şeyh Mehmed Rüşdü Ef. El-Halveti. İbn-i Şeyh Hüseyin Ef. Vefatı: 1232. Türbe'de medfundur.
- 7) Şeyh Ahmed Reşid Ef. El-Halveti. İbn-i Şeyh Rüşdü Ef. Vefatı: 1280. Türbede medfundur.
- 8) Şeyh Mustafa Enver Bey. Halife-i Şeyh Ahmed Reşid Ef. Vefatı: 19 Receb 1289.

- 9) Şeyh Mehmed Tayyar Bey (b. Şeyh Mustafa Bey. Vefatı: 20 Cemâziyühâr 1328.
- 10) Şeyh İhsan Ef. vefâtı: 1328.

49. SELİMİYE TEKKESİ

Üsküdar'da Selimiye Tekkesi Şeyhleri. Târih-i Binây-ı Tekke: 1220.

- 1) Kangırili Şeyh Abdullah Efendi. El-Nakşibendi. 1222 de Meşihat-den ferâgat eylemiştir.
- 2) Şeyh El-Hâc Nîmetullah Efendi. El-Buhâri. Vefatı: 1232.
- 3) Şeyh Ali Behçet Efendi. Konevi. El-Nakşibendi. Rodosî Şeyh Mehmed Emin Efendi'nin Halifesidir. Vefatı: 1238.
- 4) Şeyh Mehmed Hidâyetullah Efendi. İbn-i Şeyh Ali Behçet Efendi. Vefatı: 1288.
- 5) Şeyh Mehmed Said Efendi. İbn-i Şeyh Hidâyetullah. Halâ Şeyhdir. (Bilâhare ayrı bir kalem ile «10 Ramazan 1313 de vefat etmiştir» şerhi vardır.)

50. ALACA MİNARE TEKKESİ

Üsküdar'da Alaca Minâre Tekkesi Şeyhleri

- 1) Şeyh Hacı Hüseyin Dede. El-Nakşibendi. Vefatı: 1173.
- 2) Şeyh Mehmed Fahri Efendi. El-Nakşibendi. Vefatı: 1192.
- 3) Şeyh Mehmed Sâdık Efendi. El-Erzincânî. Vefatı: 1209.
- 4) Şeyh El-Hâc İbrâhim Celâli Efendi. Vefatı: 1243
- 5) Şeyh Ali Rızâ Efendi İbn-i Şeyh El-Hâc İbrahim Efendi. Vefatı: 1275.
- 6) Şeyh Abdülfettah Efendi. Elbağdâdi. Halife-i Hazret-i Mevlânâ Hâlid. Vefatı: 1281.
- 7) Şeyh El-Hâc İbrâhim Şerif Efendi. Tırnova'lı. Vefatı: 1296.
- 8) Şeyh İsmail Efendi İbn-i Şeyh İbrâhim Şerif. (Vefat târihi yazılmamıştır.)

51. KORUK TEKKESİ

Mollagürânî'de Piri Paşa El-Mâruf Koruk Tekkesi Şeyhleri.

Târih-i Binây-ı Tekke: 927.

- 1) Şeyh İshak Karamânî. El-Mâruf Cemâl-i Halvetî. Halife-i Şeyh Habîb-i Karamânî. Vefatı: 933. Sütlüce'de medfundur.
- 2) Şeyh Mehmed Efendi İbn-i Şeyh İshak Karamânî. 971 Târihinde Emir Ahmed Buhâri Tekkesine nakletmiştir. Vefat târihi 993 dür.

- 3) Şeyh Ali Kemâli Tırhâli. Vâiz-i Ayasofya. Halife-i Nüreddinzâde. Vefatı: 1012.
- 4) Şeyh Kırımı Derviş Efendi. Vâiz. Vefatı: 1031.
- 5) Saçlı Şeyh İbrâhim Efendi. Vâiz-i Câmii Cerrahpaşa. Vefatı: 1042
- 6) Şeyh Mûsâ Efendi İbn-i Şeyh İbrâhim Efendi. Vefatı: 1085.
- 7) Şeyh İbrâhim Ef. İbn-i Şeyh Mûsâ. Vefatı: 1128.
- 8) Koruk'lu Şeyh Mehmed Fahri Efendi. Sünbülü. Halife-i Şeyh İbrâhim Nakşi Ef. Vefatı: 1148.
- 9) Şeyh Seyyid Mehmed Efendi. Hafid-i Atpazâri Şeyh Osman Fazli. Dâmâd-ı Şeyh Fahri Efendi. Vefatı: 12 (Veyâ 16) Ramazan 1189.
- 10) Şeyh Nûman Efendi. Sünbülü. Halife-i Mehmed Efendi. Vefatı: 7 Rebiülahir 1227.
- 11) Şeyh Celâleddin Efendi İbn-i Şeyh Nûman Efendi. Vefatı: 9 Cemâziyülevvel 1258.
- 12) Kandilci Şeyh Mehmed Şâkir Dede Efendi Vefatı: 1263.
- 13) Şeyh El-Hâc Mehmed Eşref Efendi. Melekhoca-zâde. Vefatı 23 Ramazan 1288.
- 14) Şeyh El-Hâc Mehmed Atâullah Efendi. İbn-i Şeyh Eşref. Vefatı: 12 Şevval 1285.
- 15) Şeyh Mustafa Hüsâmeddin Efendi İbn-i Şeyh Atâullah Ef. Vefatı: 22 Zilhicce 1303.
- 16) Şeyh Aziz Mahmud Efendi. Kocamustafapaşa Câmii Hatîbi. Vefatı: 12 Rebiülevvel 1305.
- 17) Mehmed Hüsni Efendi Hatîbzâde. Vefatı: 9 Receb 1307.
- 18) Mehmed Lûtfi Efendi İbn-i Hüsni Efendi. Vefatı: 16 Zilkaade 1320.

52. BEŞİKÇİZÂDE TEKKESİ

Beşikçizâde Tekkesi Şeyhleri. Fındıkzâde Civârı

- 1) Beşikçizâde Şeyh El-Hâc Süleyman Efendi. El-Nakşibendi. Kudîse Sırrühülâli. Vefatı: 13 Receb 1214.
- 2) Şeyh Hâfız Seyyid Mehmed Tâhir Efendi. Halife-i Beşikçizâde Süleyman. Vefatı: 1232.
- 3) Şeyh El-Hâc Ali Efendi. Beypazâri. El-Halveti. Vefatı: 22 Şevvâl 1234.
- 4) Şeyh Hâfız Ahmed Nazif Efendi. Hatîb-i Câmii Ayasofya-i Kebir. Vefatı: 1253.
- 5) Ahmed Kâmil Efendi İbn-i Ahmed Nazif Efendi: Ayasofya Hatîbi. 1269 senesinde meşihatden ferâgat eylemiş ve 1297 de vefat etmiştir.

- 6) Şeyh Sâdettin Efendi. Sünbülü. Vefatı: 20 Ramazan 1282.
- 7) İğciler İmamı Şeyh Mehmed Emin Efendi. Vefatı: 7 Zilkaade 1316. (İğciler Câmii, Aksarayda Vâlide Câmii kurbinde bir câmî'dir. Alem Bey Câmii de derler. Son devirde yokolmuştur. Ş.A.)
- 8) Terzi Şeyh (Okunamadı) Efendi.
- 9) Şeyh Hasan Kâmil Efendi. Vefatı: 2 Muharrem 1331.
- 10) Nûrullah Bey. Vefatı: 1397.

53. HALİDİ DERGÂHI

Bâbiâli Karşısında Kâin Hâlidî Dergâhı Şeyhleri (Gümüshâneli Tekkesi)

- 1) Gümüshânevi Şeyh El-Hâc Ahmed Zıyâeddin Efendi. Vefatı: 1311.
- 2) Geyveli Şeyh El-Hâc Hasan Hilmi Efendi. Vefatı: 23 Safer 1329.
- 3) Safranbolu'lu Şeyh El-Hâc Necâti Efendi.

54. BEDEVİ TEKKEŞİ

Kocamustafapaşa'da Ali Fakih Mahallesinde Bedevî Tekkesi Şeyhleri.

- 1) Bâni Şeyh El-Hâc Ahmed Niyâzi Efendi. Vefatı: 1294.
- 2) Şeyh Mehmed Arif Efendi. Hafid-i Şeyh Ahmed Efendi. Vefatı: 1301.
- 3) Şeyh Mustafa Naili Efendi İbn-i Şeyh Mehmed Arif Efendi. Velâdeti: 1282. Vefatı: 21 Zilkaade 1326. Salı.

55. PAZAR TEKKEŞİ

Topkapu Kurbinde Kürkcü Câmii İttisâlinde Pazar Tekkesi Şeyhleri.

- 1) Bâni: Şeyh Kazzaz Mehmed Efendi. El-Halveti. Halife-i Hazret-i Ümmî Sinan, Kuddise Sırrüh. Târih-i rihlet: 1050.
- 2) Şeyh... Hasan Efendi. Ümmî Sinan Zâde Nâmiyle mârûfdur. Vefatı: 1088.
- 3) Şeyh Hüseyin Hüsâmeddin Efendi. İbn-i Şeyh Hasan Efendi. Vefatı: 1147.
- 4) Şeyh Mustafa Efendi İbn-i Şeyh Hüseyin Efendi. Vefatı: 1180.
- 5) Şeyh Hasan Efendi İbn-i Şeyh Mustafa Efendi. Vefatı: 1210.
- 6) Şeyh Mehmed Sâlih Efendi. Vefatı: 1285.
- 7) Şeyh Ahmed Zarifi İbn-i Şeyh Sâlih Efendi. Vefatı: 21 Muharrem 1331.

56. PEYK DEDE TEKKESİ

Silivrikapusu Kurbinde Peyk Dede Tekkesi Şeyhleri

- 1) İbtidâ Şeyh Peyk Dede Ahmed Remzi Efendi. El-Gülşeni. Halife-i Hazret-i Sezâi. Kuddise Sırrüh. Vefatı: 11... (Aynen)
- 2) Şeyh Mustafa İbn-i Şeyh Peyk Dede: Vefatı... (Yazılmamıştır).
- 3) Hilâlcî Şeyh İbrâhim Efendi, El-Kaadiri. Vefatı: 1238.
- 4) Şeyh Seyyid Ahmed Sırrî Efendi. El-Kaadiri. Vefatı: 1254.
- 5) Tiryâkî Şeyh Seyyid Mehmed Said Aşki Ef. Birâder-i Şeyh Ahmed Sırrî Ef. Kaadiriye'den. Vefatı: 1271.
- 6) Seyyid Abdülkaadir Efendi. İbn-i Şeyh Said Efendi. Vefatı. 1298
- 7) Dellâl Şeyh El-Hâc Hasan Efendi. Kaadiriye'den Zillkaade 1307.
- 8) Şeyh Mehmed Gaalib Efendi İbn-i Şeyh Hasan Efendi. Vefatı: 1327.
- 9) Şeyh Mehmed ... Efendi. Vefatı: 8 Receb 1335. (Yazılar Silitir. Karine ile okunabılıyor)

57. EMİRLER TEKKESİ

Silivrikapusu Kurbinde Emirler Tekkesi Şeyhleri.

- 1) Şeyh Seyyid Seyfullah Kaasım Efendi. İbn-i Şeyh Seyyid Nizâmeddin El-Hüseynî. Halife-i Hazret-i Ümmî Sinan. Vefatı: 1010. (Tekkenin Haziresinde Medfundur.)
- 2) Şeyh Seyyid Cüneyd Efendi İbn-i Şeyh Seyfullah Ef. Vefatı: 1013.
- 3) Şeyh Seyyid Ahmed Ali Mürtezâ Ef. İbn-i Şeyh Seyyid Cüneyd. Vefatı: 1077.
- 4) Şeyh Seyyid Mehmed Efendi İbn-i Şerife Fatma (bint-i Şerife Es-mihan (bint-i Seyfullah Ef. Vilâdeti: 1030. Vefatı: 1114.
- 5) Şeyh Seyyid Ali Efendi İbn-i Şeyh Seyyid Mehmed. Velâdet: 1090. Vefatı: 1128.
- 6) Şeyh Seyyid İsmail Zühdî Efendi. İbn-i Şeyh Ali Mürtezâ Ef. Vefatı: 1180.
- 7) Şeyh Seyyid Abdüssamed Reşid Efendi İbn-i Şeyh Seyyid İsmail Efendi. Vefatı: 1203.
- 8) Şeyh Seyyid Mehmed Necib Efendi İbn-i Şeyh ... Efendi. Vefatı: 12... (Noktalı kısımlar) okunamıyor.

58. SİNEK ŞEYH HALİL EFENDİ TEKKESİ

Altımermer Kurbinde Sinek Şeyh Halil Efendi Tekkesi Şeyhleri

- 1) Şeyh Seyyid Halil Sabri Efendi. Elkaadiri. Halife-i Şeyh Mehmed Sırrî El-Remli. Kuddise Sırruh. Vefatı. 1170.

- 2) Şeyh Seyyid Mehmed Efendi. Dâmâd-ı Şeyh Halil Efendi. Vefatı: 1179.
- 3) Şeyh Seyyid Nüman Efendi. Vefatı: 1195.
- 4) Şeyh Seyyid Mustafa Efendi. El-Kaadiri. Vefatı: 12.. (Okunamadı)
- 5) Şeyh Seyyid Mehmed Efendi. El-Kaadiri. Vefatı:
- 6) Şeyh Mehmed Dede. Elmevlevî. Vefatı: 1269: Kerimezâde-i Şeyh Mehmed Efendi.
- 7) Şeyh Mehmed Nizâmeddin Efendi İbn-i Şeyh Mehmed Dede Efendi. Vefatı: 1279.
- 8) Şeyh Mehmed Şemseddin Dede Efendi İbn-i Şeyh Nizâmeddin Dede. (Vefatı yazılmamıştır.)

59. YENİKAPU MEVLEVİHANESİ

Yenikapu Mevlevihânesi Şeyhleri. Bâni: Yeniçeri Başhalifesi Malkoç Mehmed Ef. Târih-i Binây-ı Zâviye: 1006.

- 1) Şeyh Kemâl Ahmed Dede Efendi. Vefatı: 1010.
- 2) Şeyh Doğanî Ahmed Dede Efendi. Vefatı: 1040.
- 3) Şeyh Sabûhî Ahmed Dede Efendi. Vefatı: 1054.
- 4) Şeyh El-Hâc Ahmed Dede Efendi. Vefatı: 1078.
- 5) Şeyh Kaarı Ahmed Dede Efendi. Vefatı: 1090.
- 6) Şeyh Pendâri Nâci Ahmed Dede Efendi. Vefatı: 1123.
- 7) Şeyh Seyyid Yusuf Nesib Dede Efendi İbn-i Şeyh Ömer-ül-Konevi. Vefatı: 1126.
- 8) Şeyh Arifi Ahmed Dede Efendi. Peçevizâde. Vefatı: 1145.
- 9) Şeyh Mesnevîhân Kerestecizâde Mehmed Dede Efendi. Vefatı: 1145.
- 10) Şeyh Arab Mûsâ Safi Dede Efendi. Vefatı: 1157.
- 11) Şeyh Küçük Ahmed Dede Efendi. Vefatı: 1159.
- 12) Şeyh Seyyid Ebûbekir Dede. Vefatı: 3 Receb 1189.
- 13) Şeyh Seyyid Ali Nutki Dede İbn-i Ebûbekir Dede Efendi. Vefatı: 1219.
- 14) Şeyh Seyyid Nâsır Abdülbâki Dede Efendi İbn-i Şeyh Seyyid Ebûbekir Dede. Vefatı: 1236.
- 15) Seyyid Mehmed Hüsni Dede Efendi İbn-i Şeyh Abdülbâki Dede. Vefatı: Ramazan 1245.
- 16) Şeyh Abdürrahim Künhi Dede Efendi İbn-i Şeyh Ebûbekir Dede Efendi. Vefatı: 1247.
- 17) Şeyh Seyyid Osman Salâhaddin Dede Efendi İbn-i Şeyh Nâsır Abdülbâki Dede. Velâdeti: 1235. Vefatı: 18 Cemâviyülevvel 1304. Cuma Günü.

- 18) Şeyh Mehmed Celâleddin Efendi İbn-i Şeyh Osman Salâhaddin Dede. Vefatı: Gurre-i Cemâziyülevvel 1326.
- 19) Şeyh Abdülbâkî Dede Efendi İbn-i Şeyh Mehmed Celâleddin Dede. Vefatı:

60. KOLANCI ŞEYH EMİN EFENDİ TEKKESİ

Edirnekapusu Hâricinde Kolancı Şeyh Emin Efendi Şeyhleri. (Meşâyihin Esâmisi yazılmamıştır.)

61. ABDÜSSELÂM CAMİİ TEKKESİ

Hasköy'de Abdüsselâm Camii Tekkesi Şeyhleri.

- 1) İptidâ Kaadiriye'den Şeyh Süleyman Sâfi Efendi Halifesi Şeyh Hoca İsmail Efendi. Vefat: 9 Zilhicce 1272.
- 2) Vekil Şeyh El-Hâc Abdürrahman Hüsnü Efendi. Halife-i Şeyh İsmail Ef. Vefatı: 1278.
- 3) Mehmed Seyfeddin Efendi İbn-i İsmail Zühdi Efendi. Vefatı: 1301.
- 4) Şeyh Mehmed Raif Efendi. Vefatı: 1303.

62. YAVAŞÇA MEHMED AĞA TEKKESİ

Şhremminde Yavaşça Mehmed Ağa Tekkesi Şeyhleri.

- 1) Şeyh İbrâhim Efendi. Sıvâsi. Vefatı: 1040.
- 2)
- 3) Şeyh Mehmed Nazmî Efendi. El-Halveti. Halife-i Hazret-i Abdülâhadnûri. Velâdeti, 1032. Vefatı: 24 Şevvâl 1112.
- 4) Seyfeddin Ebûlnûr eş-Şeyh Refia Abdürrahman Efendi İbn-i Şeyh Mehmed Nazmî Efendi. Şehiden vefatı: 1132. (Şeyh Refia Efendi, 13 Receb 1132 Târihinde câriyesi ile birlikte ikamet ettikleri tekkedeki meşrûtahâne'de Bayezid'deki Kaptan İbrâhim Paşa Hamamı Dellâkleri tarafından feci' şekilde katledilmişlerdir. Ş.A.)
- 5) Şeyh Abdülmecid Efendi İbn-i Şeyh Nazmî Efendi. Vefatı: 1143.
- 6) Şeyh Seyyid Abdülhalim Efendi. Elbayrâmi. Dâmâd-ı Himmetzâde Şeyh Abdüssamed Efendi. Tevellüdü: 1105. Vefatı: 1173.
- 7) Şeyh Seyyid Mehmed Habîb Efendi İbn-i Şeyh Abdülhalim Efendi. Vefatı: 12 Cemâziyülevvel 1184.
- 8) Şeyh El-Hâc Mehmed Emin Sırrî Efendi. Kaadiri. Ayasofya Vâizi. Vefatı: Cemâziyülevvel 1205.
- 9) Şeyh Seyyid Abdülkerim Keşfi Efendi İbn-i Şeyh Sırrî Efendi. Vefatı: 6 Zilkaade 1227.

- 10) Şeyh Abdülhalim Nazmi İbn-i Şeyh Sırrı Efendi. Vefâtı: 1243.
- 11) Şeyh Mehmed Abdürrahim Hıfzı Efendi İbn-i Şeyh Abdülhalim Nazmi Ef. Tevellüdü. 1222. Vefâtı: 21 Zilkaade 1280.
- 12) Şeyh Seyyid Mehmed Emin Sırrı Efendi İbn-i Şeyh Abdülhalim Ef. Tevellüdü: 1233. (Veya 1223) vefâtı: 16 Muharrem 1298.
- 13) Şeyh Mehmed Eşref Efendi İbn-i Şeyh Hıfzı Efendi. Vefâtı: 15 Zilkaade 1317.

63. BAŞCI TEKKESİ

Haseki Kurbinde Gülşeniye'den Başcı Tekkesi Şeyhleri.

- 1) Şeyh Mehmed Said Efendi. Halife-i Şeyh Hâfız Mustafa Efendi. Dâmâd-ı Hazret-i Sezâyi. Vefâtı: 2 Şâban 1217.
- 2) Şeyh Mustafa Rifat Efendi İbn-i Şeyh Mehmed Said Efendi. Vefâtı: 14 Zilhicce 1256.
- 3) Şeyh Hâfız Mehmed Şerâfeddin Efendi İbn-i Şeyh Mustafa Rifat Efendi. Vefâtı: 15 Reviülevvel 1270.
- 4) Şeyh Mehmed Eşref Efendi İbn-i Şerâfeddin Efendi; Hâlâ. Vefâtı: 10 Safer 1296.

64. MİMAR ACEM TEKKESİ

Mimar Acem Tekkesi Şeyhleri

- 1) Şeyh Sarı Osman Efendi. Vefâtı: (Vefat Târihi yazılmamıştır. Ş.A.)
- 2) Şeyh Abdullah Efendi. Merkez Efendi Tekkesine nakli: 984. Vefâtı: 1000.
- 3) Şeyh Habîbi İsmail Dede Efendi. Halife-i Ümmî Sinanzâde Şeyh Hasan Ef. El-Halveti. Vefâtı: 1090.
- 4) Şeyh Mehmed Efendi İbn-i Hüseyin.
- 5) Şeyh Seyyid Ahmed Vahdi Ef. El-Halveti. Halife-i Şeyh Mehmed Nazmi Efendi. Vefâtı: 20 Cemâziyülâhır 1114.
- 6) Şeyh Seyyid Mehmed Emin Efendi İbn-i Vahdi Efendi. Halife-i Şeyh Seyyid Nüreddin. Elsünbülü. Vefâtı: 1170.
- 7) Şeyh Seyyid İsmail Efendi İbn-i Şeyh Vahdi Ef. Halife-i Şeyh Nüreddin-i Sünbülü. Vefâtı: 1194.
- 8) Şeyh Seyyid Abdülhay Efendi İbn-i Şeyh Mehmed Emin Ef. Vefâtı: 23 Ramazan 1211. Pazartesi.
- 9) Şeyh Seyyid Mehmed Habîb Efendi İbn-i Şeyh Abdülhay Efendi. Vefâtı: 1233.
- 10) Şeyh Seyyid İsmail İbn-i Şeyh Habîb Efendi. Vefâtı: 1256. Merkez Ef. Tekkesinde medfundur.

65. ŞERBETDAR ŞEYH MEHMED EFENDİ HÂNIKAHI.

Mollagürânî Kurbinde Fenâyi Mahallesiinde Halvetiyye'den
Şerbetdar Şeyh Mehmed Efendi Hânıkahı Şeyhleri.

- 1) Bâni-i Zâviye-i Şerif: Şerbetdar Şeyh Mehmed Efendi. Halife-i Şeyh Remâzanneddin-i Mahfi-i Halveti. Vefatı: 1053.
- 2) Şeyh Seyyid Mustafa Efendi. Halveti.
- 3) Şeyh Seyyid Abdullah Efendi. Rifâi. İbn-i Şeyh Mustafa Halveti. Vefatı: Receb 1209.
- 4) Şeyh El-Hâc Seyyid Süleyman Alvan Efendi İbn-i Şeyh Seyyid Abdullah Efendi. Rifâi. Vefatı: 15 Şevvâl 1249.
- 5) Birâderi Şeyh Veysi Efendi. Rifâi. Vefatı: 1273.
- 6) Şeyh Sâdık Efendi. Rifâi. Hoca-i Mekteb-i Şehzâde. Vefatı: 1274.
- 7) Şeyh Seyyid Ali Efendi. Rifâi. Vefatı: 1281.
- 8) Şeyh Hâfız Osman Hilmi Efendi. Rifâi. İmâm-ı Asker-i esbak nâmıyle mârufdur. Vefatı: 1291. Tekke'de medfundur.
- 9) Şeyh Süleyman Alvan Efendi İbn-i Şeyh Osman Hilmi Efendi. Vefatı: 1297.
- 10) Şeyh Süleyman Niyâzi Efendi. Vefatı: 7 Cemâziyülevvel 1310.
- 11) Şeyh El-Hâc Mehmed Arif Vasfi Efendi. Vefatı: 12 Ramazan 1314.
- 12) Şeyh Mehmed Arif Efendi. Hulvî Tekkesi Şeyhi. Vefatı: 22 Zilkaade 1319.
- 13) Şeyh Hâfız Mehmed Arif Efendi

66. ŞÂZELİ TEKKESİ

Kapân-ı Dakık Kurbinde Şâzeli Tekkesi Şeyhleri.

- 1) Şeyh El-Hâc Ahmed Efendi. Vefatı: 1242. (Veya 1243) Hac'da Vefat etmiştir.
- 2)
- 3) Şeyh Abdürrezzak Efendi. Vefatı: 12 ...
- 4) Şeyh Mehmed Kâmil Efendi İbn-i Şeyh Abdürrezzak Efendi. Vefatı: 12 ...
- 5) Abacı Şeyh Hâfız Mehmed Efendi. Vefatı: 27 Receb 1280.
- 6) Şeyh Mehmed Sâlih Efendi. Halife-i Şeyh Hâfız Mehmed Efendi. Vefatı: Rebiülevvel 1282.
- 7) Şeyh El-Hâc Mehmed Emin Efendi İbn-i Şeyh Sâlih Efendi. Vefatı: 23 Cemâziyülâhir 1325.

67. HACI EVHADÜDDİN TEKKESİ

Yedikule Kurbinde Hacı Evhadüddin Tekkesi Şeyhleri
Binây-ı Tekke: 983

- 1) Şeyh Bâki Zâde Şeyh Mehmed Çelebi Efendi. Vefatı: 10 ...
- 2) Şeyh Seyyid Mehmed Efendi. Eyyûbi. Kocamustafapaşa'ya nakli: 1026. Vefatı: 1028.
- 3) Şeyh Mûsâ Efendi. Sünbülü. Vefatı: 1066.
- 4) Şeyh El-Hâc Seyyid Hüseyin Efendi. Halife-i Hazret-i Abdülehad Nûri-i Halveti. Vefatı: 28 Cemâziyülâhir 1105.
- 5) Şeyh Seyyid Mehmed Efendi. Dâmâd-ı Şeyh Hüseyin Efendi. Vefatı: 1145.
- 6) Şeyh Mustafa Efendi. Dâmâd-ı Şeyh Mehmed Efendi. Vefatı: 1161.
- 7) Şeyh Seyyid Abdülkerim Efendi ibn-i Mustafa Efendi. Vefatı: 1181.
- 8) Şeyh Seyyid Mustafa Efendi ibn-i Şeyh Abdülkerim Efendi. Vefatı: 13 Cemâziyülâhir 1183.
- 9) Şeyh Seyyid Abdüşşükür Çelebi ibn-i Şeyh Abdülkerim Efendi. Vefatı: 19 Zilhicce 1184.
- 10) Şeyh Seyyid Mehmed Celâleddin Efendi ibn-i Şeyh Abdülkerim Efendi. Vefatı: 1220.
- 11) Şeyh El-Hâc Ahmed Efendi. Şikârizâde. Serzâkirân-ı Kocamustafapaşa. Vefatı: 16 Muharrem 1247.
- 12) Şeyh El-Hâc Mehmed Süfi Efendi. Sünbülü. Vefatı: 4 Receb 1272.
- 13) Şeyh El-Hâc Abdullah Nidâyi Efendi. İbn-i Şeyh Mehmed Süfi Efendi. Pişkadem-i Kocamustafapaşa. Vefatı: 20 Zilkaade 1289.
- 14) El-Hâc Hasan Vefâ Efendi ibn-i Şeyh Mehmed Süfi Efendi.

68. SEYYİD BABA TEKKESİ

Haseki'de Nakşibendiyye'den Seyyid Baba Tekkesi Şeyhleri.

- 1) Tarık-ı Nakşibendiyye'den Şeyh Seyyid Mustafa Baba. Halife-i Şeyh El-Hâc Üsküdarlı Hüseyin Dede. Vefatı: 1194.
- 2) Türbedâr Şeyh Hâfız Mehmed Efendi. Halife-i Şeyh Seyyid Mustafa Baba. Vefatı: Şevvâl 1228.
Târîk-ı Bayrâmiyye'den Himmetzâde Şeyh Abd..... Efendi'nin Halifesidir.
- 3) Şeyh Seyyid Hâfız Ali Efendi. Bayrâmi - Nakşibendi. Vefatı: 3 Safer 1247.
- 4) Şeyh Hâfız Mehmed Şerâfeddin Efendi. Serzâkirân-ı Kocamustafapaşa. Vefatı: 1270.

- 5) Şeyh Mehmed Eşref Efendi İbn-i Şeyh Şerâfeddîn Efendi. Vefatı: 10 Safer 1296.
- 6) Şeyh Hurşid Efendi.
- 7) Hâfız Ahmed Efendi.
- 8) Şeyh Mahmud Mecdeddin Efendi. Sünbülüyye'den. Vefatı: 1314.
- 9) Şeyh Mehmed Emin Efendi. Vefatı: 5 Rebiülevvel 1326.
- 10) Şeyh Hüseyin Zühdi Efendi.

69. KARAGÖZ TEKKESİ

Silivrikapusu Kurbinde Karagöz Tekkesi Şeyhleri.

- 1) Şeyh Hüseyin Efendi. El-Halveti. El-Nüreddini. El-Meşhûr Zerdecizâde. Halife-i Şeyh Yahyây-ı Moravi. Vefatı: 1201. Tekkede defnedilmiştir.
- 2) Şeyh Mehmed Sâlih Efendi. El-Halveti ve Nüreddini. Şeyh El-Hâc Abdürrahman Efendi'nin dâmâdıdır. Zerdecizâde'nin de halifesidir. 1209 tarihinde Nüreddin-i Cerrâhi Asitânesine nakletmiştir. Vefatı: 1239.
- 3) Şeyh Mahmud Efendi. Sünbülü. Postnişin olduğu Mollagürâni'deki Piri Paşa Tekkesinde medfundur. Vefatı: 1258.
- 4) Şeyh Seyyid İsmail. El-Halveti. Şekerpare Mektebi'nin Hocasıdır. Vefatı: 1261. Silivrikapu hâricinde medfundur.
- 5) Şeyh Hâfız Mehmed İzzet Efendi. Şehremini Mektebi'nin hocasıdır. Vefatı: 1275. Kocamustafapaşa'ya defnolunmuştur.
- 6) Şeyh Seyyid Mehmed Said Efendi. Kavaklı Şeyh Mehmed Şâkir Efendi'nin halifesidir. Hâlâ. Vefatı: 24 Cemâziyülâhir 1293.
- 7) İsmail Hakkı Efendi. İbn-i Şeyh Said Efendi. Vefatı: 1329.

70. ŞEYH GAVSÎ TEKKESİ

Mevlevihânekapusu Kurbinde Yayla Nam Mahâlde Aydın Kethüdâ Mahallesinde Kaadiriye'den Şeyh Gavsî Tekkesi Şeyhleri

- 1) Şeyh Seyyid Mustafa Gavsî Ef. Halife-i Enfizâde Şeyh Mehmed Rızâ Efendi. Vefatı: 1170.
- 2) Şeyh Seyyid Nüman Efendi. İbn-i Şeyh Gavsî Efendi.

71. BEDREDDİNİ-ZÂDELER TEKKESİ

Samatya'da Sâdiye'den Bedreddini Zâdeler Tekkesi Şeyhleri.

- 1) İptidâ Şeyh Seyyid Bedreddin Efendi İbn-i Şeyh Mehmed Esad Ef. Vefatı: 1171.

- 2) Şeyh Mehmed Sâdık Efendi İbn-i Şeyh Bedreddin. Vefâtı: 119..
- 3) Şeyh İbrâhîm Efendi İbn-i Şeyh Bedreddin Efendi. Vefatı: 1195.
- 4) Şeyh Mehmed Nüreddin Efendi İbn-i Şeyh Mehmed Sâdık Efendi. Vefatı: 1217.
- 5) Şeyh Mehmed Muhiddin Efendi İbn-i Şeyh İbrâhîm Ef. Vefatı:
- 6) Şeyh Mehmed Sâdeddin Efendi İbn-i Şeyh İbrâhîm Efendi.

72. ÜMMÎ SİNAN TEKKESİ

Şehreminde Hazret-i Ümmî Sinan Tekkesi Şeyhleri
Târih-i Binây-ı Tekke: 958

- 1) Şeyh İbrâhîm Ümmî Sinan. Halveti. Vefatı: 976. Eyüb'deki Ümmî Sinan Tekkesinde medfundur.
- 2) Dâmâdı Şeyh Arab Şerif Mehmed Efendi. El-Halebi. Halveti. Vefatı: 1023. Müddet-i meşihatı 67 senedir.
- 3) Şeyh Ced Hasan Efendi İbn-i Şeyh Mehmed Şerif Ef. Halveti. Vefatı: 1088. Müddet-i Meşihatı 65 senedir.
- 4) Şeyh Hüseyin Hüsameddin Efendi İbn-i Şeyh Ced Hasan Efendi. Vefatı: 1147. Müddet-i Meşihatı 59 senedir.
- 5) Şeyh Mustafa Efendi İbn-i Şeyh Hüseyin Efendi. Vefatı: 1180. Müddet-i Meşihatı: 33 senedir.
- 6) Şeyh Hasan Efendi İbn-i Şeyh Mustafa Efendi. Halveti. vefatı: 5 Ramazan 1210. Pazartesi Günü. Müddet-i meşihatı 30 senedir.
- 7) Nizâmî Şeyh Mustafa Ef. (Aynen) Halveti. Vefatı: 5 Şevval 1213. Pazartesi.
- 8) Şeyh El-Hâc Ali Efendi. Gülşeni. Vefatı: 1219.
- 9) Şeyh Mustafa Zekâyi Efendi. Üsküdarî. Halveti-Şâbânî. Şeyh El-Hâc Hasan Simâvi'nin Halifesidir. Vefatı: 4 Cemâziyülâhir 1227.
- 10) Şeyh Hasan Aziz Ef. İbn-i Şeyh Zekâyi Efendi. Velâdeti: 1193. Vefatı: 3 Şâban 1252.
- 11) Şeyh Mustafa Zeki Efendi İbn-i Şeyh Hasan Aziz. Vefatı: 8 Safer 1284.
- 12) Şeyh İbrâhîm Şükrullah Efendi İbn-i Şeyh Mustafa Efendi. Hâlâ. Vefatı: Gurre-i Receb 1313.

73. KABAKULAK TEKKESİ

Hırkaişerif Kurbinde Alime Hâtun Nâm-ı Diğer
Kabakulak Tekkesi Şeyhleri. Târih-i Binây-ı Tekke: 1204.

- 1) Şeyh Mustafa Ahi Resmî. El-Kaadiri. Kıbrıs nefyi: 5 Cemâziyülâhir 1206. Vefatı: 1208.

- 2) Şeyh Süleyman Sâfi Efendi. Şeyh Mustafa Ahi'nin birâderidir. Vefatı: 16 Zilkaa'de 1252. Tekke'deki Türbe'de medfundur.
- 3) Şeyh İbrâhim Mâşûki Efendi. Şeyh Süleyman Sâfi Efendi'nin dâmâdır. Vefatı: 1271.
- 4) Şeyh Mustafa Sabri Efendi. İbn-i Şeyh İbrâhim Mâşûki. Hâlâ. Vefatı: 26 Şâban 1305.
- 5) Şeyh İsmâil Halkı Efendi. İbn-i Şeyh İbrâhim Mâşûki.

74. AKBIYIK TEKKESİ

Köprülüzâde Mustafa Paşa'nın Binâ Ettiği Akbiyik Tekkesi Şeyhleri.

- 1) İptidâ Çarhacı Şeyh Ahmed Efendi. El-Halveti. Halife-i Şeyh Şâbân-ı Ferevî. Vefatı: 1080.
- 2)
- 3) Şeyh Kaasım Verdi Efendi. El-Halveti. Halife-i Hazret-i Mehmed-ül-mısri. Vefatı: Cemâziyülâhır 1135.
- 4) Şeyh Osman Efendi. El-Halveti. Halife-i Şeyh İlyas Sakızı. Vefatı: 11..
- 5) Afyoncu Şeyh Mehmed Şağlı Elkarahisâri. Halife-i Şeyh Abdül-fettaâ-ı Halveti. Vefatı: 1189.
- 6) Şeyh İsmail Efendi.
- 7) Taşçı Şeyh Seyyid Halil Efendi. Halveti. Vefatı: 1260. Üsküdar'da medfundur.
- 8) Oğlu Taşçı Seyyid Ali. Vefatı: 1283. Pederi yanında medfundur. («Ali» ismi karine ile okundu)

75. ŞEYH KAYGUSUZ TEKKESİ

Ayasofya-i Kebir Kurbinde Kaadiri'yeden Şeyh Kaygusuz Tekkesi.

- 1) Şeyh El-Hâc Kaygusuz İbrâhim Baba İbn-i Şeyh Ömer Vasfi. Boluvi. Akkavukzâde. Vefatı: 12 Zilkaa'de 1289.
- 2) Şeyh Süleyman Sabri Efendi. Fındıklı Câmii İmamı. Şeyh Kaygusuz Baba'nın Halifesidir. Vefatı: 1298.
- 3) Şeyh El-Hâc Mehmed Sürûri Baba. Halife-i Şeyh Kaygusuz. Vefatı: 20 Cemâziyülâhır 1302.
- 4) Şeyh El-Hâc Mustafa Şevki Efendi. Halife-i Şeyh Kaygusuz Baba.

76. BAYRAM PAŞA TEKKESİ

Bayram Paşa Tekkesi Şeyhleri Haseki

- 1) Şeyh Hamza Efendi, Malâti, Vefatı:
- 2) Şeyh Mehdi Efendi, Vefatı:
- 3) Şeyh Mehmed Efendi, Uryânî, Vefatı:
- 4) Şeyh Mustafa Efendi, Ahlati, Vefatı:
- 5) Şeyh İsâ Efendi, Vefatı: 1122.
- 6) Şeyh İsâzâde Efendi, Vefatı:
- 7) Himmetzâde Bayrâmî Şeyh Seyyid Mehmed Emin Efendi, Vefatı: 1135. (Vefat târihinin altına ayrıca bir de 1176 (!) yazılmıştır.)
- 8) Şeyh Seyyid Mehmed Esad Efendi ibn-i Mehmed Emin Efendi, Vefatı: 29 Ramazan 1202.
- 9) Şeyh Mustafa Fedâyi Efendi, Eşşehir Kalecik Müftisi, Vefatı: 27 Cemâziyülevvel 1206.
- 10) Müftizâde Şeyh Mehmed Nüreddin Efendi, Türbedâr-ı Hazret-i Sünbül Sinan, Vefatı: 17 Muharrem 1210 Pazartesi.
- 11) Şeyh Mustafa Efendi ibn-i Şeyh Mehmed Nüreddin, Vefatı: 1227.
- 12) Şeyh Hâfız Mehmed Hilmi Efendi ibn-i Şeyh Nüreddin Efendi, Vefatı: 27 Cemâziyülâhir 1253.
- 13) Şeyh Seyyid İbrâhim Efendi, Sünbülü, Vefatı: 13 Rebiülevvel 1271.
- 14) Şeyh Ahmed Müştak Efendi, El-Mârûf, Baba Efendi, El-Musli, El-Kaadiri, Vefatı: 1298.
- 15) Şeyh Mehmed Ali Müştak Efendi, ibn-i Baba Efendi, Vefatı: 7 Rebiülevvel 1309.

77. KUŞADALI TEKKESİ

Aksaray Kurbinde Sineklibakkal'da Halvetiye'den Kuşadalı Tekkesi.

- 1) İptidâ Tarik-ı Halvetiye'den Şeyh El-Hâc Seyyid İbrâhim Efendi, Kuşadavi, Vefatı: 1286.
- 2) Şeyh İbrâhim Efendi, Şâmi, El-Halveti - Elbekri, Vefatı: Ramazan 1289.
- 3) Şeyh Mehmed Cemâl Efendi, ibn-i Şeyh İbrâhim Efendi, Vefatı: Ramazan 1310.

78. ALYANAK ALİ EFENDİ TEKKESİ

Silivrikapusu Kurbinde Lâlezar'da Zihgirci Câmii Derûninde

Vâki' Rifâiye'den Alyanak Ali Efendi Tekkesi

- 1) İptidâ Vâz'ın meşihat: Alyanak Şeyh Ali Efendi, El-Rûfâi, Halife-i Şeyh Seyyid İsmâil Hilmi Şeyh-i Tekke-i Kubbe der-fâtih, Vefatı: 14 Rebiülâhir 1287.

- 2) Şeyh İsmail Efendi ibn-i Alyanak Şeyh Ali Efendi. Vefatı: 16 Şâban 1305.

79. VÂNİ TEKKESİ

Silivrikapusu Kurbinde Arabacı Bayezid Mescidine Vaz'ı
Meşihat eden Vâni Tekkesi Şeyhleri.

- 1) İptidâ Târik-ı Nakşibendîyye'den Vâni Şeyh El-Hâc es-Seyyid Ahmed Efendi.' Kuddisesirruh. Vefatı: Gurre-i Şâbân-ı Şerif 1216.
- 2) Şeyh Mustafa Celâleddin Bey ibn-i Vâni Şeyh Ahmed Efendi. Vefatı: 1236.
- 3) Şeyh Mehmed Emin Bey ibn-i Şeyh Celâleddin Bey. Vefatı: 1246.
- 4) Târik-ı Kaadiriye'den Bağdâdi Şeyh Abdullah Efendi. Vefatı: 22 Şevvâl 1270.
- 5) Yekçeşm Şeyh Mehmed Emin Efendi. Birâderzâde-i Şeyh Abdullah. Vefatı. 15 Cemâziyülâhir 1322.

80. RİFAİ TEKKESİ (BERBERLER ŞEYHİ OSMAN EFENDİ TEKKESİ)

Topkapu Kurbinde Bayezid Ağa Mahallesinde Kılı Yusuf
Ağa'nın binâ eylediği Rifaî Tekkesi Şeyhleri.

- 1) İptidâ Vâzı-ı Meşihat: Berberler Şeyhi Vekili eş-Şeyh es-Seyyid El-Hâc Osman Efendi El-Rüfai. Vefatı: 1237.
- 2) Şeyh Hâfız Mustafa Efendi. Vefatı: 124. (Aynen)
- 3) Şeyh Seyyid Ali Rızâ Efendi ibn-i Şeyh... Vefatı: 22 Zillkaade 1264.
- 4) Şeyh es-Seyyid El-Hâc Süleyman Niyâzi Efendi ibn-i Şeyh Ali Rızâ Efendi. El-Rüfai. Vefatı: 7 Cemâziyülevvel 1310.
- 5) Şeyh Hâfız Cemâl Efendi.

81. KASIMPAŞA MEVLİHANESİ

Kasımpaşa Mevlevihânesi Şeyhleri.

- 1) Şeyh Sırrı Abdî Dede Efendi. Bâni-i Mevlevihâne. Vefatı: 1041.
- 2) Şeyh İbrâhim Dede Efendi. Vefatı: 1048.
- 3) Şeyh Kasım Dede Efendi. Vefatı: 1051.
- 4) Şeyh Halil Fâzıl Dede Efendi. ibn-i Abdî Dede. Vefatı: 1088.
- 5) Şeyh Seyyid Mehmed Dede Efendi ibn-i Halil Dede. Vefatı. 1130.
- 6) Şeyh Seyyid Halil Sâlik Dede ibn-i Şeyh Mehmed Dede. Vefatı: 1135.

- 7) Şeyh Safi Mûsâ Dede Efendi, Yenikapu Mevlevihânesi'ne nakletmiştir. Vefatı: 1145.
- 8) Şeyh Mehmed Şemseddin Dede ibn-i Safi Mûsâ Dede. Vefatı: 1174.
- 9) Arabzâde Şeyh Ali Dede Efendi, Neyzenbaşı. Vefatı: 1181.
- 10) Midilli'li Hekim Ali Dede. Vefatı: 1190.
- 11) Mehmed Sâdık Dede Efendi ibn-i Şeyh Selim Dede, Dedeliğinin ref'i: 1191. Vefatı: 1192.
- 12) Şeyh Mûsâ Dede Efendi ibn-i Şeyh Selim Dede, Dedeliğinin ref'i: 1197.
- 13) Şeyh Semâhat Ömer Dede Efendi, Edirne Mevlevihânesi Şeyhi. Fevt: 1201.
- 14) Mûsâ Dede Efendi, İkinci def'a, Dedeliğinin Kaldırılması: 1202.
- 15) Mevlânazâde Şeyh Seyyid Mehmed Dede Efendi, Erzincan Şeyhi, 1211 de Şam'da vefat etmiştir.
- 16) Şeyh Seyyid Ali Dede Efendi ibn-i Mevlânazâde Şeyh Seyyid Mehmed Dede. Vefatı: 2 Muharrem 1243, Perşembe.
- 17) Şeyh Seyyid Mehmed Şemseddin Dede ibn-i Mevlânazâde Şeyh Ali Dede. Vefatı: 4 Muharrem 1275 (!)
- 18) Şeyh Seyyid Ali Rızâ Dede ibn-i Mevlânazâde Şeyh Mehmed Şemseddin, Hâlâ Vefatı: 25 Safer 1324.
- 19) Seyyid Mehmed Şemseddin Dede Efendi, ibn-i Şeyh Ali Rızâ dede. Vefatı: 9 Cemâziyülevvel 1327.

82. KASIM ÇAVUŞ TEKKESİ

Kasımpaşa'da Yahyâ Kethüda Câmii İttisâlinde Halvetiye'den Kasım Çavuş Tekkesi Şeyhleri.

- 1) Şeyh Seyyid Yahyâ Efendi, El-Halveti. Vefatı:
- 2) Şeyh Seyyid Süleyman Efendi, El-Halveti, İbn-i Şeyh Yahyâ Efendi, Vefatı: 15 Rebiülevvel 1203.
- 3) Şeyh Seyyid Mehmed Tevfik Efendi ibn-i Şeyh Süleyman, Vefatı: 27 Şevvâl 1227.
- 4) Mehmed Aşkı Dede, Elmevlevî, İbn-i Şeyh Süleyman Efendi, Vefatı: 1254.
- 5) Şeyh İsmail Aşkı Efendi, El-Kaadiri, Lâkâbı: Yâhû, Vefatı: 1265.
- 6) Mehmed Behâeddin Efendi, İbn-i Şeyh İsmail Aşkı, Vefatı: 1283.
- 7) İsmail Hakkı Efendi İbn-i Behâeddin, Vefatı: 1295.

83. SAÇLI EMİR EFENDİ TEKKESİ

Kasımpaşa'da Kulaksız'da Saçlı Emir Efendi Tekkesi Şeyhleri.

- 1) Şeyh Seyyid Hâşimi Osman Efendi, El-Sıvâsi. Elbayrâmi. Elmeşhûr: Saçlı Emir Efendi. Vefatı: 11 Zilkaade 1003.
- 2) Şeyh Seyyid Câfer Efendi ibn-i Şeyh Osman Hâşimi. Rihlet. 1040
- 3) Şeyh Seyyid Tavil İbrâhim Efendi. ibn-i Şeyh Seyyid Câfer. Vefatı: 1099.
- 4) Gazanfer Efendi
- 5) Şeyh Seyyid Gazanfer-i Sâni Efendi ibn-i Şeyh İbrâhim Tavil Efendi. Vefatı 1112.
- 6) Kerestecizâde Şeyh Mehmed Ledünni Efendi, El-Halveti. Halife-i Karabaş Şeyh Ali Ef. Vefatı. 1120.

İSTANBUL MÜFTÜLÜĞÜ
İLMİ ARAŞTIRMA VE İSTİŞARE HEYETİ RAPORLARI

İKİNCİ TOPLANTI

SİGORTA

Hazırlayan : Abdülaziz BAYINDIR

Tarihi ve Yeri : İstanbul Müftülüğü 21.12.1979 - 2.2.1400 h.

Başkan : Selahaddin KAYA İstanbul Müftüsü

**Sekreter : Abdülaziz BAYINDIR İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri
Arşivi Uzmanı**

**Üyeler : Hayreddin KARAMAN İstanbul Yükl. İsl. Enstitüsü Öğretim
Üyesi**

**Mehmed SAVAS Diyanet İşleri Başkanlığı Haseki Eğitim Merkezi
Öğretmeni**

**Halil GÜNENÇ Diyanet İşleri Başkanlığı Haseki Eğitim Merkezi Öğr.
Dr. Cahit BALTACI İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi Uz.**

ÖZÜ

Toplantı Selahaddin KAYA'nın konuşmasıyla açıldı. Daha önceden heyet üyelerine gönderilmiş bulunan Sigorta mevzuu ile alakalı sualler üzerinde görüşmeye başlandı. Yapılan mübahaselerde Halil GÖNENÇ ve Mehmed SAVAS karşılıklı yardımlaşma ve üyelik esasına dayanan sigorta şekli dışında ticarî amaçlı bütün sigortalardan haram olduğunu söylediler. Hayreddin KARAMAN da, bugün faaliyette bulunan ticarî amaçlı sigortalara cevaz venmemekle beraber bu tip sigortalardan İslâma uygun şeklinin kurulabileceği kanaatinde olduğunu belirtti.

Toplantıya esas olan sual şuydu:

Bugün devlet veya özel sektör tarafından kurulan ve hayat, nakliye, oto hırsızlık, yangın vs. birçok sahada faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin çalışmaları malumdur. Buna göre:

a — Böyle bir sigorta şirketini işletenlerin, üyelerin rızasıyla, aldıkları paralardan elde ettikleri kazançlar helâl midir?

b — Bu sigortalara iştirak eden bir müslümanın dinî yönden mahzurlu bir durumu olur mu?

c — Bir sigorta şirketi kurmak arzusunda bulunan müslümanlar hangi şartlara riayet edeceklerdir?

Halil GÜVENÇ şu konuşmayı yaptı:

Sigorta meselesi aslında Türkiye'yi aşan bir meseledir. İslâm âleminin her ülkesinde sigorta hakkında çeşitli mütalaalar yürütülmektedir. Helaldır diyenler olduğu gibi haramdır diyenler de olmuştur. Bunun için burada konu üzerine serdedilen mütalaaların bir kısmını naklettikten sonra kanaatimi beyan edeceğim.

Sigortanın ismi takriben iki asır önce İslâm Aleminde duyulmuş, ondan söz edilmiştir. O zaman merkezi Avrupa'da bulunan sigorta şirketlerinin temsilcileri deniz kenarındaki bazı islâmî şehirlerde bulunup Avrupa'ya giden gemilerle taşınan malların sigortasını yapmaya başlamış ve İslâm âleminde bazı ortaklar temin etmek suretiyle orada da yerleşmişlerdi.

Sigorta, bazı kimseler için faydalı olsa da kısa bir zaman içerisinde milyonlarca insandan alınan taksitlerle büyük servetler yığılmasına vesile olması dolayısıyla sömürünün en büyük örneklerinden birisidir.

Sûriye ulemasından Dr. Mustafa ez-Zerkâ ile Mısır ulemasından Muhammed Abduh, Şeltut, Dr. Muhammed el-Behiyy gibi kimseler sigorta şirketinin bir yardımlaşma şirketi olduğuna ve dolayısıyla meşru olduğuna hükmetmişlerdir. Dr. Muhammed el-Behiyy bu hususta özet olarak şu şekilde bir mütalaa yürütmüştür. Sigorta akti bir satış akti değil, mağdur olan kimselerin musibetlerini hafifletip onlara yardım elini uzatmak için yapılan bir yardımlaşma ve dayanışma aktidir. İster mal, ister hayat sigortası olsun, dayanışma ve yardımlaşmadan başka bir şey değildir. Meselâ köylü davalarını, tüccar ticaret eşyasını, ev sahibi evini, araba sahibi arabasını sigorta ediyor. Çünkü zarara girmenin zor olduğunu, tek başına musübet yükünü kaldıramıyacağını, ancak başkasının yardımıyla yükün ha-

fifleneceğini biliyor. Hayatını sigorta eden kimse de hayatını korumak için sigortaya baş vurmuyor. Ecelin Allah'ın elinde olduğunu, zamanı gelince onu kimsenin erteleyemeyeceğini biliyor. Sigortaya baş vurmasının gayesi erken öldüğü taktirde aile efrâdına bir yardım kaynağı temin etmektir diyor. (el-Fıkhu'l-İslâmi ve Tetavvuruh s. 462)

İmam Nevevî'nin el-Mecmu' adlı kitabının tetimmesini yazan büyük fakih Muhammed Necîb el-Mut'î de şöyle diyor: Sigorta kurumu tarafından üyelere verilen tazminatın mübah olması hususunda ihtilâf yoktur. Çünkü daha önce dediğimiz gibi bir kimse birisine «Malını at ben öderim» dese mal sahibi malını attığı taktirde ödemeyi taahhüd eden kimse onu ödemeğe mecburdur. (el-Mecmu' C. XVII S. 361)

Mısır ulemasından Mustafa el-Hamami ile İbni Abidin ve Rabîta-tü'l-Alemi'l-İslâmiyye'nin fıkıh heyeti Hey'etü Kibari'l-'Ulema de sigortanın haram olduğunu belirtiyorlar. Mustafa el-Hamami, kitabında şöyle diyor: Sigortanın bütün çeşitleri haramdır. Aynen piyangodan bir nevidir. Çünkü sigorta şirketi evini sigorta etmek isteyen kimseye «Her yıl bana şukadar pirim ödeyeceksin. Eğer evin yanarsa ben değerini ödeyeceğim yoksa sen taksitini ödemeğe devam edeceksin. «Demek ki ev yanarsa sigorta değerini ödeyecek, yoksa ödenen taksitler beyhude gitmiş olacaktır. Bu aynen piyangoya benziyor. Çünkü birçok kimse her yıl bir veya bir kaç defa piyango biletini alır ama bir defa olsun kendisine birşey çıkmaz. Bazıları da vardır ki yalnız bir defa bilet alır ve kendisine para çıkar. Yalnız hayat sigortası bundan biraz farklıdır. Çünkü belirtilen zamana kadar sigortalı ölmezse ödediği taksitler faiziyle beraber kendisine geri verilir.

İbni 'Abidin de İslâm diyarında sigortanın câiz olmadığını, küfür diyarında gayri müslimlerin sigorta şirketine sigorta edilmiş bulunan malın telef olması halinde bedelini almakta bir beis olmadığını beyan edip özetle şöyle diyor: Tüccarlar arasında câri olan âdete göre herhangi bir ecnebiden kiralanan gemiye, kira anında, mallarının teminatına mâtüfen ecnebî diyarındaki gayri müslim bir miktar para veriyor ki buna sigorta denmektedir. Şayet gemi yanar, ya batar veya yağma edilirse darü'l-harpte bulunan sigorta şirketi malların değerini ödeyecektir. Benim anladığıma göre helâk olan şeyin bedelini almak caiz değildir. Evet müslüman bir tüccarın darü'l-harpte harbî bir ortağı bulunur, müşterek mallarını orada sigorta eder,

mal telef olursa müslüman tüccar şirket tarafından verilen tazminatı alabilir. Çünkü akt-i basit iki harbi arasında cari olmuş ve tazminat harbi olan şahsın rızasıyla kendisine göndermiştir.

Mekke-i Mükerreme'de 4.4.1397 tarihinde Abdullah b. Hümejd'in başkanlığında Muhammed Ali el-Harekan, Abdülaziz b. Baz' Muhammed Mahmud es-Savvaf, Muhammed b. Abdullah es-Sebil, Salih b. Asimeyn, Muhammed Reşid Kaşani, Mustafa ez-Zerkâ, Muhammed Reşidi, Abdülkuddüs el-Haşimi'n-Nedvi ve Ebubekir Comi'den müteşekkil fihih hey'eti toplanarak sigorta meselesini ele alıp inceden inceye tetkik ettikten sonra Mustafa ez-Zerkâ hariç, ittifaqla sigortanın bütün çeşitlerinin haram olduğuna dâir kanaatlerini beyan etmişlerdir.

Verilen kararın özeti aşağıya alınmıştır:

1 — Sigorta akdi zararı tazammun eder. Çünkü sigortalı ne kadar vereceğini, ne kadar alacağını bilmiyor. Belki bir iki taksit ödedikten sonra bir âfet gelir çatar, bunun üzerine sigortalı malın bütün bedelini sigorta şirketinden alır. Belki de bütün taksitleri yatırdığı halde malî âfetten mahfuz kaldığı için bir şey almaz.

2 — Sigorta kumarın bir çeşididir. Çünkü sigorta şirketinin, meydana gelen felâkette hiçbir rolü yoktur ama mal helâk olursa bedelini vermektedir. Yahut devamlı musibetten masun kaldığı için bedelsiz olarak taksitleri almış olmaktadır.

3 — Sigorta, ribe'l-fadl ve ribe'n-Nesie'yi tazammun eder (1) Çünkü sigorta iştirakçiye verdiğiinden fazlasını verirse ribe'l-fazl ve bir müddet sonra olduğu için de ribe'n-nesie olur.

4 — Sigorta muamelesinde bedelsiz olarak başkasının malının alınması vardır. Bu da «Ey iman edenler mallarınızı aranızda haksız yere yemeyiniz.» (2) âyetindeki yasağın şumülüne girer.

(1) İslâm Hukukunda riba yani faiz, ribe'l-fadl ve ribe'n-nesie diye iki kısma ayrılır. Birincisi faize konu olan mallar kendi cinsleriyle peşin olarak değiştirildiğinde bir tarafın miktarının diğerinden fazla olması sebebiyle hasıl olur. İkincisi de aynı malların birbirleriyle veresiye olarak değiştirilmesi sebebiyle meydana gelir. Meselâ, 100 gram altını 105 gram altınla peşin olarak değiştirdiğimiz zaman ribe'l-fadl olur. Eğer peşin olarak vereceğimiz 100 gram altını üç gün sonra alacağımız 100 gram altınla değiştirirsek ribe'n-nesie olmuş olur. Her iki tür mübadele de İslâmın faiz yasağının şumülüne girdiği için haram olmaktadır. Buna göre bir insan bugün vereceği 100 gram altını bir ay sonra alacağı 105 gram altınla değiştirecek olsa bu muamelede hem ribe'l-fadl hem de ribe'n-nesie bulunmuş olacaktır. Bundan sonra yayımlamağa çalışacağımız, Heyetimizin «Para, Banka ve Faizcilik»le ilgili raporunda bu konuları daha geniş olarak görme imkânımız olacaktır.

(2) Nisa süresi 29 âyet.

Sigortanın mubah olduğuna dair serdedilen delillere cevabımız da şudur:

a — Sigortanın mubah olması için maslahat ile istidlal etmek doğru değildir. Zira maslahat şeriatıta üç kısımdır. Birincisi, Şeriat onu kabul ettiği için helaldir. İkincisi, şeriat onu açıklamadığı, tavzihi müctehidlere kaldığı için içtihadî bir meseledir. Üçüncüsü, şeriat onu reddettiği için haramdır. Sigorta da bu kabildendir.

Çünkü onda, zarar, kumar ve riba vardır.

b — Eşya aslında helâldir şeklindeki kâide sigortanın helal olması için bir belge teşkil etmez. Çünkü bu Kur'an ve sünnete ters düşüyor.

c — Zarûret yasak olan şeyi mubah kılar kaidesi bunun için bir delil olamaz. Çünkü burada helali mubah kılacak kadar zorlayıcı bir şey yoktur.

d — Burada örf ile istidlal etmekte doğru değildir. Çünkü örf, manası tam açık olmayan nassı anlamak ve halkın sözünü şeriatıta göre değerlendirmek için bir delil sayılır. Teşri için belge değildir.

d — Sigorta akdi mudarebe kabilinden bir akittir demek te doğru değildir. Çünkü mudarebede sermaye, sahibinin mülkünden çıkmaz, gene onun mülkü sayılır. İstedığı zaman onu geri alabilir. Fakat sigortada durum böyle değildir. Mal, sahibinin elinden çıkar ve bir daha da geri alınmaz.

e — Sigorta akti, bir şeyi başkasına vermek için yapılan taahhüde kıyasen caizdir, demek te doğru değildir. Çünkü taahhüd meselesi bir teberru ve ahlâkî bir meseledir. Ticaretle bir ilgisi yoktur. Sigorta ise sadece ticarî ve kâr amacı güden bir muameledir.

f — Sigorta akdini emeklilik meselesine kıyas etmek te yanlıştır. Çünkü emeklilik meselesinde ülülemr vatandaşın velisi olarak tekaud zamanı gelince kendisine maaş bağliyor.

Bu nakilleri serdettikten sonra kısaca kanaatimi beyan ediyorum:

«Muhammed Abduh, Şeitut, Muhammed el-Behiyy gibi zevatın, «Sigorta, muhtemel musibetlerin zararını etkisiz bir hale getirmek için kurulmuş bir yardımlaşma müessesesi olup istisnasız bir şekilde mubah olduğuna dair kanaatleri doğru değildir. Çünkü bunu yardımlaşma ile vasıflandıracak olursak riba ve piyangoyu da aynı vasıflarla vasıflandırmak mümkün olacaktır. Durum Muhammed Nedim ül-Muti'nin dediği gibi de değildir. Çünkü sigorta bir fâiz müessesesi ve gayri meşru olarak toplanan paranın merkezidir. Buna he-

lâl diyemeyiz. Ancak Mustafa el-Hamâmi ile adı geçen fıkıh kurulu-
nunun dedikleri gibi sigorta amelîyesi, piyango gibi bir kumar ame-
liyesidir. İştirakçi her yıl belli bir miktar sigorta şirketine öder. Malı
bir âfet neticesinde telef olursa bedelini şirketten alır. Böylece piyan-
go kumarını oynayan kimse gibi kazanmış olur. Aksi taktirde şirke-
te ödediği taksitler beyhude gitmiş olur. Veyahut riba amelîyesidir.
Çünkü muhtemelen de olsa daha fazla para alma gayesiyle sigorta
şirketine taksit yatırılır. Hibe, hediye, alış veriş gibi islâmın kabul et-
tiği kazanç yollarından birisi de değildir. Yalnız İbni Abidin'in be-
yan buyurduğu gibi küfür diyarında kurulu bir sigorta şirketinden
tazminat almaktâ bir beis yoktur. Aynı zamanda imameyne göre içe-
risinde islâm ahkâmı tatbik edilmeyen bir ülkede gayri müslimlerin
veya ehli irtidatın kurduğu bir şirketten böyle bir tazminat almak
caizdir.»

Benim mütalaalarım bunlardan ibarettir.

Selahaddin KAYA — Yürüttüğünüz mâtalaalar neticesinde si-
gortanın islâma uygun bir müessese olmadığını bunun için câiz olmi-
yacağını belirttiniz. Verdiğiniz bilgilerden dolayı teşekkür ederim.
Acaba karşılıklı yardımlaşma esasına dayalı olarak böyle bir mües-
se kurulamaz mı?

Halil GÖNENÇ — Benim yürüttüğüm mütalaalar kâr sağlamak
gayesiyle kurulmuş veya kurulacak olan sigorta şirketleriyle ilgili-
dir. Eğer kurulacak şirket ticarî olmaz da sadece yardımlaşma esa-
sına dayanırsa bu caizdir. Zaten Mekke-i Mükerrreme'deki adı geçen
fıkıh kurulu da buna cevaz veriyor. Ama bugünkü sigortaların esas
gayesi kâr elde etmektir. Sırf üyelerine yardım sağlamak amacıyla
ve karşılıklı yardımlaşma esasına dayalı olarak kurulacak olan bir
sigortadan istifade etmek caizdir.

Mehmet SAVAŞ — Mustafa ez-Zerkâ bugün kurulu bulunan si-
gorta şirketlerini ticarî ve teavünî (karşılıklı yardımlaşmaya dayalı)
diye ikiye ayırmaktadır. Adı geçen fıkıh kurulunun kararında bu
şekilde bir ayırım yapmanın isabetli olmadığı da belirtilmektedir.

İkinci konuşmayı Hayrettin KARAMAN yaptı:

Bilinen üç sigorta çeşidi vardır: Devlet sigortası, üyelik sigortası
ve ücretli sigorta.

a — Bunlardan birincisi İslâmda en kamil manada gerçekleş-
miştir. Bütün vatandaşların kaza, felâket, angarya yüklenme ve yok-
sulluk karşısında devlete (beytü'l-mâle) başvurma hakkı vardır.

b — Üyelik sigortası : Meselâ bir iş koluna mensup üyelerin içlerinden birisi kaza veya felâkete uğradığı zaman yardım edilmek üzere peryodik bir meblâğ vermeleriyle gerçekleşir. Bu da meşrudur. Teşvike değer bir sigortadır.

c — Ücretli sigorta: Daha çok kavga bu üçüncü nevi sigorta başındadır.

Devletin vatandaşı sigortalaması konusu aslında islâmda vardır. Buna işaret etmek lâzım gelir. Bugün Türkiye’de kapitalist düzenin bir kuruluşu olan ücretli sigorta müesseselerinin gelişmesi ve vatandaşların buna ihtiyaç duymaları gayri islâmi bir düzen içerisinde yaşanmasından ileri gelmektedir. Eğer biz, islâmı bütün müesseseleriyle yaşatan bir düzen içerisinde bulunmuş olsaydık, vatandaşların böyle ücretli sigortaya ihtiyaçları kalmazdı. Zenginse verirlerdi. İhtiyaçları olsaydı alırlardı. Müctehitler arasında bazı görüş farkları olmasına rağmen bu ihtiyaç sanırım halkların doyurma ile sınırlandırılabilir. Bazı müctehitlere göre de iâde-i itibara kadar varır. Dolayısıyla bir işletmeciyse, milyarderseniz, ve iflas etmişseniz milyar vermezler ama gene bir sermaye verirler. Bir sanatkârsanız, iş yeriniz yanmışsa, âletleriniz tahrip olmuşsa tekrar işe başlayacak kadar size bir şey verilir. Beytülmal yardımı yalnızca karın doyuracak kadar olmadığı için bu gün sigortanın fonksiyonunun tam manasiyle icra edecek keyfiyettedir. Öyleyse islâm hukukî ve iktisadî düzeni içerisinde ücretli sigortaya ihtiyaç yoktur. Bir yandan beytülmal yardım, beytülmalin yükünü hafifletmek için, diğer yandan islâm nizamının hakim olmadığı ülkelerde mümkün olduğu kadar bu ihtiyacı karşılayabilmek için ikinci bir sigorta şekli vardır. Demin arzettiğim gibi üyelik sigortasıdır. Binaenaleyh bir çeşit esnaf, bir derneğe, bir birliğe bağlı esnaf, hasılı bir araya gelebilecek olan kişiler bir fon, bir şirket veya fâizsiz bir banka yahut benzeri bir müessesese vücuda getirirler. Bu üyelik sigortası, yalnızca içimizden biri felâkete uğrarsa gönül rızasıyla ona yardım edilsin diye muayyen bir para vermek ve felâket hasıl olduğu zaman bu biriken paralardan yardım etmek şeklinde olabileceği gibi ilki şeyin yanyana yürümesi şeklinde de olabilir. Şirket ve kredi müessesesi kredi müessesesinden maksadımız, bildiğiniz gibi fâizsiz bankadır. Benim tercüme ve neşrettiğim, Abdülaziz en-Neccar isminde bir zatın «Faizsiz Banka» ismi altında hem nazari hem tatbiki bir denemesi var. Bunu Mısırda tatbik etmiş ve Suudi Arabistan’da da bu benimsenmiş üzerinde durulmuştur. Onun ileri sürdüğü, tatbik ettiği ve başarılı tesirlerini gördüğü sistemde faizsiz kredi müessesesinin üç ayrı fonksiyonu oluyor.

1 — Netice itibariyle mudarebe esasına dayanan ticari faaliyetler yapılıyor.

2 — Parasını faiz beklemeden buraya yatıran insanlara, ki bunlar belli ölçüde müstehlik sermayesine sahip kişilerdir, Onlara karz-ı hasen esasına göre ödünç para veriliyor.

3 — Bu ünitelerde de halkın zekâtı toplanıyor ve belli mesarife harcanıyor. En iyi şekilde zekat müessesesininin tatbikatını değerlendiriyor.

Birinci ve ikinci ünitelerden hasıl olan kârdan ayrılan bir fonla üçüncü ünitelerdeki zekat fonundan sigorta vazifesini de yerine getirmişlerdir. Dolayısıyla burada sigortalı diyebileceğimiz, veya uğradığı kaza ve zarardan ötürü kendisine yardım edilen insanlar buna karşılık daha önceden bir meblâğ ödemediği için üçüncü nevi sigortayı kabul etmeyen insanların korktukları veya çekindikleri yahut engel olarak ileri sürdükleri manilerden de azade olmuşlardır.

Bu söylediğim üyelik sigortası konusu vaktiyle memleketimizde Şeyhülislâmlık yapmış bulunan Mustafa Sabri Efendi dahil hemen pek çok ulema tarafından kabul ve tecviz edilmiştir. Buna yapılmış çok ciddi bir itiraz hemen hemen görmedim. Bütün nevileriyle sigorta haramdır diyenler için İbni 'Abidin'den, Şeyh Bahî'ten bazı nakiller var ama, bunların bu nevi sigortayı da karşılıklarına hedef alarak söylediklerini pek sanmıyorum. Eğer söylemişlerse isabet etmemişler demektir. Büyük bir ulema çoğunluğu ikinci nevi sigortayı kabul etmişlerdir.

Şimdi üçüncüsüne gelmiş oluyoruz.

Bu, pirimli ücretli sigortadır. Gene Hoca Efendinin (Halil GÖNENÇ) bahsettikleri Mustafa ez-Zerkâ'nın daha evvel Şam'da yapılmış bir tartışmalı toplantıda sunduğu tebliği var. Orada sigortanın lehinde ve aleyhinde görüşler serdediliyor. Muhalif görüşlerin temsilciliğini M. Ebu Zehra, muvafık görüşlerin temsilciliğini kendisi üstleniyor. Yapılan tartışmalar o toplantıda bitmemiştir. Daha sonra Ebu Zehra Hadârâtü'l-İslâm dergisinde bu konuda bir makale neşretmiş Mustafa Ahmed ez-Zerkâ o makaleyi de ele almış tenkit etmiş, derken bu münakaşayı sürdürmüşlerdir.

Yayımladığım mezkûr tercüme kitabın önsözünde o münakaşa da bulunmayan fakat bu konuda mütalaaları olan bazı insanları da tesbit ettim ve kısaca görüşlerini neşrettim.

Bu mesele Osmanlılar zamanında Şeyhülislâmlığa arzedilmiş, sigorta hakkında bir sual sorulmuştu.

Mehmed SAVAŞ — Muhammed el-Behit'e arzedilen mesele midir?
Hayreddin KARAMAN — Hayır öyle bir atıfta bulunulmuyor.

Mehmed SAVAŞ — Bunu bilmiyordum.

Selahaddin KAYA — Celaledin isminde bir zat tarafından sorulan
ve iki yıl sonra cevaplandırılan sualdir, değil mi?

Hayrettin KARAMAN — Evet, Mahmud Celalettin isminde bir zat ta-
rafından 1327 h. yılında soruluyor 1329 yılında cevaplandırılıyor.
Ancak bunun cevabı 10 gün içerisinde verilmiş ve fakat havalesi
uzun sürmüş. Suali ve verilen cevabı aynen okuyorum.

Huzûr-i âli-i Cenâb-ı Meşihatpenâhiye Marûz-i Çâkerleridir.

Memâlik-i ecnebiyyenin bir mahallinde meselâ Fransa'da teşek-
kül etmiş Ünyon namındaki bir şirketle acizleri beyinde hayatta
kaldığım halde onbeş senenin hitamında vefat eder isem vereseme
mahall-i mezkûrdan gönderilip beşyüz adet lirây-ı Osmânî verilmek
üzere bir akit icra etsem yani beher sene maktûan mezkur şirkete
otuz bir adet liray-ı Osmânî gönderip işbu onbeş sene hitamına ka-
dar vermiş olduğum meblâğın miktarı da dörtyüz altmış beş liraya
baliğ olsa bu göndermiş olduğum meblâğa mukabil şirketin hissedâ-
ranı tarafından âcizlerinden müddet-i mezkûr zarfında almış olduk-
ları dörtyüz altmış beş liraya otuz beş lira zammiyle beş yüz lira mez-
kûr şirket tarafından âcizlerine mahall-i mezkûrdan gönderseler ve-
yahut senevi maktûân göndereceğim otuz bir adet lirây-ı Osmânî'yi
bir sene gönderip vefat etsem şu bir senede gönderdiğim otuz bir li-
raya dörtyüz altmış dokuz lira zammiyle beşyüz adet lirây-ı Osmâ-
nî'yi şirketin hissedârânı vereseme mahalli mezkûrdan gönderseler
böyle bir akdin kabul ve icrasına cevâz-ı şer'î olup olmadığının fet-
vâhâne-i âlice tetkik ve bu bâbda bir kıt'a fetvây-ı şerife verilmek
üzere işbu istid'â-i kemterânemin makâm-ı müşarûn ileyhâya havâle
buyrulmasını istirham eylerim olbabda emr ü ferman hazret-i men-
lehül emrindir. 23 Teşrîn-i Evvel 1327 Mahmud Celâlettin.»

K. Fetvâhâne-i âliye 12 329
327 istidâ

Müstediyat 5904
5824
225

«Havâle buyurulan işbu arzuhal mütâlaa olundu. Derûn-i arzu-
halde muharrer akd-ı mezkûr dâr-i islâmda olmayup da ber vech-i

meşruh memâlik-i ecnebiyyede kâin bir sigorta şirketi ile icrâ edildiği taktirde şirket-i mezkûre rızasıyla vereceği ziyadeyi yani maku-dün aleyh sigorta bedeli ne miktar meblağ ise anı ahz helâl olur ol-babda emr ü ferman menlehülemdir.

Alelusül itâsı
25 Zilkade 1329

22 Zilkade 329
Eminü'l-fetvâ

Bundan sonra mezkur risalede geçmeyen bazı zevata bakalım:

1 — Mustafa Sabri Efendi: Ücretli sigortayı tecviz etmiyor, üye-lük esasına dayalı sigortayı tecviz ediyor, burada şekiller de veriyor. Biraz da propaganda yapıyor.

2 — Şeyh Muhammed Abduh : Bu zat hakkında ileri geri çok konuşulmuştur. Onun için onunla ilgili kısmı aynen okuyorum:

Eski Mısır müftülerinden Şeyh Muhammed Abduh hayat sigor-tası hakkındaki bir suale müsbet cevap vermiştir. Ancak Abduh'un cevabına esas olan soru şöyledir:

«Bir kimse bir cemaate muayyen bir para vererek bunu şu za-mana kadar çalıştırın, eğer zamanı gelince hayatta isem paramı kârı ile beraber alırım, ölmüş olursam vârislerim alır» desem bu caiz mi-dir? Parayı alabilirler mi?

Muhammed Abduh haklı olarak bunun bir mudarebe akti oldu-ğunu, şirket mâhiyetinde bulunduğunu ve cevâzına mâni bulunma-dığını ifade etmiştir.

3 — Reşit Rızâ: O da bu meseleyi almış incelemiş. İki ayrı yer-de zikretmiş. Birincisinde biraz çekingen fakat sonrasında aşağı yu-karı mutlak manada tecviz edenler zümresinden olmuş.

4 — Muhıbbüddin el-Hatîb: el-Ezher dergisinde neşrettiği maka-lesinde, şirket veya şahısların yürüttüğü ücretli sigortayı -kumara benzeterek- reddetmiş, ancak bunu Vakıflar Bakanlığı yürütürse iyi olacağını ifade etmiştir. Zannederim burada şahıslar aradan çıktığı için ve sigorta bir nevi devletleştirildiği için câiz görmüştür. Karşı-lıklı sigortaya gelince bunun islâmın rûhuna uygun bir yardımlaş-ma olduğunu ifade etmiş ve teşvik eylemiştir.

5 — Muhammed el-Bediyy, Hoca Efendinin (Halil GÖNENÇ) anlattıkları gibi mutlak manada sigortayı câiz görenlerdendir.

6 — Yusuf el-Kardavi : Ücretli sigortayı câiz görmüyor.

7 — Muhammed Hamidullah: Üyelik sigortasını ve devletin yap-tığı sigortayı câiz görüyor. Ücretli sigortaya gelince:

«Sigorta edilen insanların mevdûâtıyla mütenasip bir şekilde şirketin kârına iştirak etmedikleri sermayeli sigortaların teknik teferuatına girmeden denilebilir ki, bu nevi sigortaları islâm hoş görmez. Zira bu çeşitleri bir nevi şans oyunudur.» diyor.

8 — Prof. A. Mennân : Ücretli sigortaya tam bildiğimiz manada yaklaşmıyor. Şöyle diyor: «Sigortacılık sahasında müteşebbüslerin kartel tipi ortaklıklar kurmasının İslâmi olup olmayacağı düşünülmesi gereken bir mevzudur. Tekelci bir ekonomik düzenin toplum için faydalı olmadığı bilinmektedir. Kartel tipi bir sigorta toplumun nihâi refahını umursamaksızın kârını azami hadde çıkarma gayesini güttüğünden islâma ters düşer. İslâmi devlet böyle bir sigortayı murakabe etmek ve sınırlamak mecburiyetindedir. Gerçekte sigortacılığın gelişmesi her yerde idâresi ve politikası üzerinde daha etkili bir devlet murakabesini ön gören kanunlara yol açmıştır.» diyor.

Prof. Mennan daha sonra şöyle diyor: İslâm devletinde sigorta teşvik edilmeli ve millet ölçüsünde yayılmalıdır. Ölüm sigortası hususî ortaklıklara bırakılmalıdır. Yaşlılık ve işsizlik, hastalık, kaza sigortası millet ölçüsünde hükümet tarafından yürütülebilir. Böylece bütün millet ortaklaşa olarak hasta, yaşlı, aç ve işsize bakmaya mecbur tutulmuş olur. Primlerle birlikte islâm devleti zekâtı da sigorta harcamaları için kullanabilir. Beşikten mezara kadar kişilerin bütün ekonomik risklerini karşılayan, İngilteredeki Milli Sigorta Plânı'nın bir benzeri kurulacaktır. Tek fark faizli tahvillerin kullanılmamasıdır.

Kendi kanaatim :

Yaptığımız araştırma ve incelemeler sonucu bizde hasıl olan kanaat şudur:

a — Getirdiği ictimâi ve iktisâdi düzen içinde islâm, insanları tehlike ve felâketlere karşı sigorta etmiş, geleceklerini güven altına almıştır.

b — Bu düzenin bütünüyle işlemediği yer ve zamanlarda karşılıklı sigorta nevi geliştirilmeli, bu kurulmuş sigorta ve ortaklıklarla desteklenmelidir.

c — Karşılıklı sigortanın da bulunmadığı veya yeterli olmadığı yerlerde ücretli sigortanın kapısı -buna ihtiyaç duyanlar için- açıktır. Sigorta şirketlerinin sigortacılık dışında islâmın yasakladığı işlerle meşgul olması ayrı bir mevzudur ve bunu yapmayan şirketleri bulmak veya kurmak mümkündür.

Abdülaziz BAYINDIR — Hocam, müsaade ederseniz, bir sualım var : En son yayımlamış olduğunuz, «Günlük Hayatımızda Haramlar ve Helalllar» isimli kitabınızda sigortanın münakaşaya esas konu teşkil eden bu üçüncü nevinin haram olduğunu kesin bir dille ifade etmiş bulunuyorsunuz. Acaba görüşlerinizde bir değişiklik mi oldu?

— Hayır, her hangi bir değişiklik söz konusu değildir. Bahsettiğiniz kitap halk için yazılmış olup fetva mahiyeti taşımaktadır. Yani bir fetvâ kitabı hüviyetindedir. Orada, mevcutt sigorta şirketleri göz önüne alınarak hüküm verilmiştir. Benim söylediğim şudur: İslâma aykırı unsurlardan arındırılmış sigorta şirketlerini kurmak mümkündür. İşte bu tip sigorta şirketlerine sigortalı veya ortak olarak iştirak etmek helâldir. Eğer ülkemizde bir şirket olsaydı o kitabımızda, falanca sigorta şirketine iştirak etmek helâldir. derdik.

— Bizden, islâma uygun bir sigorta şirketinin nasıl kurulabileceği de sorulmaktadır. Bu hususta ne dersiniz?

— Bahsettiğiniz şahıs veya şahıslar kuracakları sigorta şirketinin kuruluş ve çalışma esaslarını belirleyen tüzük ve yönetmeliklerini hazırlar getirirler, ayrı bir oturumda ona islâma uygun bir şekil veririz.

Bundan sonra önemli sayılacak bir konuşma olmamış ve başkan Selahaddin KAYA yapılan mübahaseleri özetleyerek oturumu kapatmıştır.

25.1.1980 tarihinde yapılacak olan üçüncü oturumda para, banka ve kredi meseleleriyle ilgili soruların tartışılması karara bağlanmıştır.

1928 — 1978 ARASI

Yeni Harflerle Yayınlanmış Ramazan ve Oruç'la İlgili Eserler

İsmail Lütfi ÇAKAN

Ramazan Ayı ve bu aya mahsus oruç ibâdetinin İslâm'da ve müslümanların hayatlarındaki müstesna mevkiî bilinen bir gerçektir. Müslüman milletimiz de bu, bütün bir milletçe yaşanan dini esastır; rahatlatıcı, huzur verici, uyandırıcı, hakka yaklaşıtııcı müsbet tesirlerini, dinî hayatın en çok yozlaştırıldığı yıllarda bile derinden hissetmiş, müslümanlığını bu mübarek ay dolayısıyla hatırlamış ve hatırlatmıştır.

Müslüman toplumların hayatından sökülüp atılmasına asla imkân bulunamamış olan Ramazan ve Oruç, beraberlerinde getirdikleri öteki dinî görevler ve ulvî duygular sebebiyle özel kitaplara ve yayınlara da konu olmuşlardır. İslâm esasları içinde, özellikle ve ağırlıklı bir şekilde, Namaz, Hac, Ramazan ve Oruç hakkında irili ufaklı - kitaplar yazılmıştır.

Biz burada, yeni harflerle 50 yıllık bir dönem içinde (1928-1978) yayınlanmış Ramazan ve Oruç'u konu alan eserlerin bir listesini çıkarmaya çalıştık. Hemen belirtelim ki aşağıdaki liste, Türkiye Bibliyografyası taranarak elde edilmiştir. Çeşitli sebeplerle mezkûr bibliyografya'ya girmemiş eserlerin bulunması mümkündür.

Biz bu listeye, İlmuhâller'i, İbadetlerimiz'i İslâm'ın 5 Şartı'nı ve Kadir Gecesi'ni konu edinen eserleri almadık. Bu eserlerin her birinde Ramazan ve Oruç'tan bahsedileceği tabiidir. Ancak biz, özellikle, «Ramazan ve Oruç» adıyla veya doğrudan bunlarla ilgili olarak yayınlanmış eserlerle yetindik.

Listemiz; konuya ait, küçük bir bibliyografya denemesi olarak kabul edilmelidir.

*
**

- Akseki, A. Hamdi; Ramazan Armağanı, Ankara, 1937 (15 s.)
» » » ; H. 1366 (M. 147) yılı ramazan-ı şerifi münâsebetiyle dini bir konuşma, Ankara, 1947 (20 s. Diy. İşl. Reislîği yayını)
» » » ; Ramazan-ı şerif münâsebetiyle müslümanlara hitab, İstanbul, 1952,
(27 Mayıs 1952 tarih ve 180 sayılı Hüradam'ın ilâvesi, 16 s.)
- Akşehirli, Mehmet Hilmi; İslâm Dininde Oruç, İstanbul, 1956 (28 s.)
Altın, Yakub; Otuz Ramazan, otuz mev'iza, İstanbul, 1966 (199 s.,)
Daha sonraki yıllarda bir kaç baskı daha yapmıştır)
Ankara Müftülüğünün 1965 yılı Ramazan Hediyesi, Ankara, 1965 (37 s.)
- Arslanoğlu, E.; Savm, Oruç, İstanbul, 1963 (4 s.)
Asarcıklı, Hayreddin; Ramazan-ı Şerif (Hadis-i Şerifler ışığında), İstanbul, 1971 (47 s.)
- Aslan, Nureddin; Ramazan Ayı ve Oruç İbadeti, Adana, 1974 (24 s.)
Aşık, Hüseyin; Ramazan Orucu, İstanbul, 1965 (43 s.)
Atik, Emin; Beş Emirden Oruç, İstanbul, 1962 (39 s.)
Aydın, Ali; Ramazan öğütleri ve dualar, Aydın, 1960 (42 s.)
Aykut, Şaban; Oruç ve Ehemmiyeti, ?, 1962 (Hâkimiyet Matbaası, 23 s.)
- Ayvacıklı, M. Ali; Ramazan ilâhileri ve Ziyâret Duaları, İstanbul, 1959
Azmi, Nihat - İsmail Sivri; Eski ve Yeni Ramazanlar, İstanbul, 1958.
(64 s.)
- Bayata, Hasan Basri; Ramazan Armağanı (Otuz iki farzlı imsakiye), sivas, 1960
- Bülbül, Kemal; İslâmda Şart olan Oruç ve Ramazan'ın Faziletleri, Samsun, 1958. (8 s.)
- Büyükkörükçü, Tahir; Mübarek Ramazan ve Oruç, İstanbul, 1963 (56 s., eser sonraki yıllarda iki kez daha basılmıştır.)
- Çelebioğlu, Âmil; Ramazannâme; İstanbul, ?. (Tercüman 1001 Temel Eser: 22)
- Dıraz, Abdullah; Oruç Terbiye ve Cihaddır, Mtrc; İrfan Kocabaş, İstanbul, 1965 (116 s.)

- Dişnet İşleri Reisliği Mecmuası -Ramazan Nüşhası- yıl 1, Sayı 1, Ankara, 1956 (64 s.)
- Doğan, Dr. Lütü; Ramazan Hediyesi, Ankara, 1963 (16 s.)
- Duru, Abdülkadir; Makbuldür Orucumuz, İstanbul, 1969, (31 s.)
- Erbil, Mehmed; Oruç Kitabı, Eskişehir, 1954 (13 s.)
- Erdem, H. Hüsnü; Oruç ve Ramazan ibadetlerine dair yüzbir hadis, Ankara, 1953 (35 s. Diy. İşl. Bşk. Yayını)
- Eren, A. Şükrü; Ramazan ve Oruç (Oruç farızasının 1365. yıl dönümü münasebetiyle) Ankara, 1948 (123 s. Diy. İşl. Bşk. yayını)
- » » » ; Halk Din Bilgilerinden Ramazan ve Oruç, Ankara, 1948 (1949 da 2. baskısı yapılmıştır)
- Eren, M. Ali; Kaside Duaları ve Ramazan İlahileri, İstanbul, 1952 (16 s.)
- Esirger, Salih Cemal; Ramazan Ümmetin Ayıdır, Adana, 1953 (sonra- ; ki yıllarda iki kez daha basılmıştır)
- » » » ; Müslüman Hanımlara Ramazan Okulu, İstanbul, 1970
- Gölpınarlı, Abdülbaki; Ramazan geldi, hoş geldi, İstanbul, 1962
- Gökçe, Y. Ziyaeddin; Ramazan ve Oruç (Bütün il ve ilçeler için namaz vakitleri) İst., 1954 (Milliyet'in ilâvesidir)
- Gülüözer, Mehmed; Ramazan Duası, Erzincan, 1954
- Gül Fahri; Ramazan Ayı ve Oruç, Ordu, 1963
- Hemedâni, Ahmed; İslâm'da Oruç (Ca'feri Mezhebine Göre), İstanbul, 1969
- İba, Mahir; Takvimli Ramazan Manileri, ?, 1957
- Kaçar, Ahmed Hamdi; Ramazan Borçlarımız, İzmir, 1953
- » » » ; Onbir Ayın Serveri Ramazan Ayının Rehberi, İzmir, 1961
- Kalabay, Nazım ; Mübarek Ramazan ve İbadetleri (Oruç, zekat, fitre, teravih namazı) İst., 1966 (2. baskı, İst., 1970)
- Karagöz, Ahmed Şakir; Ramazan Rehberi, İzmir, 1952
- Karış, Orhan; İslâm Dininde Oruç, Bursa, 1962
- Korunan, Abdullah; En Büyük Ayın İlk Hediyesi, İstanbul, 1940
- Köksal, M. Asım; Oruç, Ankara 1954 (2. baskı, 1955; 3. baskı, 1964)
- Milliyet Ramazan İlâvesi, İstanbul, 1964
- Miras, Kâmil; Ramazan Musahabeleri, İstanbul, 1949
- Oruç ve Ramazan Hakkında Lüzumlu Bilgiler ve İmsâkiye Bugün Gazetesi, İstanbul, 1966

- Öksüzöğlü, F. Kafkas; İslâm'da Oruç Tutanların bilmesi gereken
Önemli Hususlar, Konya, 1963
- Özyazıcı, Osman; Ramazan-ı Şerife Ait Dua, Eskişehir, 1962
- Radyo Konuşmaları, Ramazan 1966-1967, Ankara, 1967
(A. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları; 75)
- Radyoda 1967 Ramazan'ı Dini Ahlâki İftar Sohbetleri. An-
kara, 1968, (Diy. İşl. Bşk. Yayınları)
- Ramazan Armağanı, Kayseri İmam - Hatib Okulu Mezun-
ları Derneği, Kayseri, 1963
- Ramazan Duası, İstanbul, 1960
- Ramazan Duası, İstanbul, 1957 (Metin Arapça ve Türkçe-
dir)
- Ramazan Duası ve Abdes-Namaz Duaları, Samsun, 1953
- Ramazan Rehberi, İstanbul, 1972 (Malkara Din Görevlileri
Yardımlaşma Cemiyeti yayını: 1)
- Ramazan-ı Şerif Duası, İstanbul, 1958
- Remzi, Mustafa; Ramazan Hediyesi, İstanbul, 1934 (7 s.)
- Sarıca, Ahmed; 1372-1953 Ramazan Ayna Ait İmsakiye ve Mühim
Bilgiler, Ordu, 1953
- Sungurlu, Ziya; Oruç ve Nefis Terbiyesi, İstanbul, 1972
- Süleyman Tevfik, Ramazan-ı Şerif Duası, İzmir, 1934 (16 s.)
- Şahin, S. Ahmed; Dinimizde Hikmetleriyle Ramazan ve Oruç, Anka-
ra, 1962
- Şakir, Mehmed; Şerhli Ramazan Duası, İstanbul, 1933 (2. baskı 1937)
- » » ; Şerhli ve tercümeli Ramazan Duası, İstanbul, 1933
- Tanrıbuuyruğu, Salih; Ramazan ve Oruç Risalesi, İzmir, 1953 (2. baskı,
1960)
- Tavaslı, Yusuf; Otuz Ramazan-ı Şerif vaazı, İstanbul, 1977
- Tuncalp, Enver; Ramazan'ın Kudsiyeti ve Oruç, Ankara, 1957
- Ülkü, Hayati; Oruç ve Zekat, İstanbul, 1966
- Ülkü, Hayati; Oruç ve Zekat, İstanbul, 1966
- Velibeyoğlu, Veli Recâi; Ramazan, Oruç, Mucur, 1960
- Yavuz, Fikri; Otuz Ramazan Vaazları, İstanbul, 1968
- Yekeler, Osman; Oruç ve Esrarı, Malatya, 1961
- Yeprem, M. Saim; Oruç ve İtikaf (Hükümleri ve Delilleri), İstanbul,
1966
- Yıldırım, Celal; Oruç ve Hükümleri, Aydın, 1961
- Yüksel, Sait Sami; Oruç Risalesi, Sivas, 1959

KİTAB İSİMLERİNE GÖRE FİHRİST

- Ankara Müftülüğünün 1965 Yılı Ramazan Hediyesi
Beş Emirden Oruç, (Emin Atik)
1372-1953 Ramazan Ayına Ait İmsakiye ve Mühim bilgiler (A. Sarıca)
Dinimizde Hikmetleri ile Ramazan ve Oruç (S. Ahmed Şahin)
Diyanet İşleri Reisliği Mecmuası - Ramazan Nüshası
En Büyük Ayın İlk Hediyesi (A. Korunan)
Eski ve Yeni Ramazanlar (N. Azmi-İ. Sivri)
Halk Din Bilgilerinden Ramazan ve Oruç (A. Şükrü Eren)
H. 1266 (M. 1947) Yılı Ramazan-ı Şerifi Münasebetiyle dini bir konuşma
İslâm'da Oruç (A. Hemedâni)
İslâm'da Oruç tutanların bilmesi gereken Önemli hususlar (F. K. Öksüzöğlü)
İslâm'da şart olan Oruç ve Ramazan'ın Faziletleri (K. Bülbül)
İslâm Dininde Oruç (O. Karmış)
İslâm Dininde Oruç (M. H. Akşehirli)
Kaside Duaları ve Ramazan İlahileri (M. A. Eren)
Makbuldür Orucumuz (A. Duru)
Milliyet Ramazan İlâvesi
Mübarek Ramazan ve İbadetleri (N. Kalabay)
Mübarek Ramazan ve Oruç (T. Büyükkörükçü)
Müslüman Hanımlara Ramazan Okulu (S. C. Esirger)
Onbir Ayın Serveri Ramazan Ayının Rehberi (A. H. Kaçar)
Oruç (M.A. Köksal)
Oruç Kitabı (M. Erbil)
Oruç Risalesi (S.S. Yüksel)
Oruç Terbiye ve Cihaddır (A. Dıraz)
Oruç ve Ehemmiyeti (Ş. Aykut)
Oruç ve Esrarı (O. Yekeler)
Oruç ve Hükümleri (C. Yıldırım)

Oruç ve İtikaf (M. S. Yeprem)
Oruç ve Nefis Terbiyesi (Z. Sungurlu)
Oruç ve Ramazan hakkında lüzumlu bilgiler ve imsakiye
Oruç ve Ramazan İbâdetlerine Dair Yüzbir Hadis (H. H. Erdem)
Oruç ve Zekat, (H. Ülkü)
Otuz Ramazan Otuz mev'iza (Y. Altın)

30 Remazan-ı Şerif Vaazı (Y. Tavaslı)

Otuz Ramazan Vaazları (F. Yavuz)

Radyo Konuşmaları, Ramazan (1966-1967)

Radyoda 1967 Ramazan dini ahlâki iftar sohbetleri

Ramazan Armağanı (A. H. Akseki)

Ramazan Armağanı (H. B. Bayata)

Ramazan Armağanı (Kayseri İ.H.O. Mz. Derneği)

Ramazan Ayı ve Oruç İbadeti (N. Aslan)

Ramazan Ayı ve Oruç (F. Gül)

Ramazan Borçlarımız (A. H. Kaçar)

Ramazan Duası (M. Gülüözer)

Ramazan Duası

Ramazan Duası ve abtes-namaz duaları

Ramazan Geldi, Hoş Geldi (A. Gölpınarlı)

Ramazan Hediyesi, (L. Doğan)

Ramazan Hediyesi (M. Remzi)

Ramazan'ın Kudsiyeti ve Oruç (E. Tuncalp)

Ramazan İlâhileri ve Ziyaret Duaları (A. Asarcıklı)

Ramazannâme (A. Çelebioğlu)

Ramazan Rehberi (A. Ş. Karagöz)

Ramazan Rehberi (Adana Din Adamları Yrd. Cemiyeti)

Ramazan Rehberi (Malkara Din Görevlileri Yrd. Cemiyeti)

Ramazan Musahabeleri (K. Miras)

Ramazan Öğütleri ve Duaları (H. Aydın)

Ramazan-ı Şerif Duası

Ramazan-ı Şerif Duası (S. Tevfik)

Ramazan-ı Şerif Münasebetiyle Müslümanlara Hitab (A.H. Akseki)

Ramazan-ı Şerif (H. Asarcıklı)

Ramazan-ı Şeirfe ait dua (O. Özyazıcı)

Ramazan Ümmetin ayıdır (S. C. Esinger)

Ramazan ve Oruç (V. R. Velibeyoğlu)

Ramazan ve Oruç (H. Aşık)

Ramazan ve Oruç (A.Ş. Eren)
Ramazan ve Oruç (Y. Z. Gökçe)
Ramazan ve Oruç Risalesi (S. Tanrıbuyruğu)
Savm Oruç (E. Arslanoğlu)
Şerhli Ramazan Duası (M. Şakir)
Şerhli ve Tercümeli Ramazan Duası (M. Şakir)
Takvimli Ramazan Manileri (M. İba)

13.6.1980

İSLÂM MEDENİYETİ MECMUASI

IV. CİLT FİHRİSTİ

Yazar Adına Göre

	Sayı	Sahife
Akbatu Şinasi, İstanbul Tekkeleri	4	51
Akbulut Turan, Dâvûd-i Kayseri	3	61
Baltacı Dr. Câhid, Kâdî-asker Rûznâmçelerinin Tarihi ve Kültürel Ehemmiyeti	1	55
Baltacı Dr. Câhid, Hadîkatü's-Şakâik ve Hadâiku'l- Hakâikte bulunmayan Ulemâ hakkında notlar	2	54
Baltacı Dr. Câhid, Kitâbiyat, Es'ad Efendi ve Teşrifât-ı Kadîme	3	81
Baltacı Dr. Câhid, Dâru'l-hadisler	4	35
Bayındır Abdü'l-aziz, İslâm Açısından Sarhoş . . . Edici İçkiler	3	3
Bayındır Abdü'l-aziz, İstanbul Müftülüğü İlmî . . . Araştırma ve İstişâre Hey'eti	3	57
Bayındır Abdü'l-aziz, İstanbul Müftülüğü İlmî Araştır- ma ve İstişâre Hey'eti Raporları. Sigorta . .	4	97
Baykal Orhan, İslâm İctimâî Hayatında Mescid ve Cami	2	13
Bilge Dr. Mustafa, The Ottoman Archives as a source for Economic History of the Muslim Countries,	1	101
Çakan İsmail Lutfi, Hadis Çalışmaları Bibliyografyası (kitaplar)	3	33
Çakan İsmâil Lütifi, 1928 - 1978 Arası Yeni Harflerle Yayınlanmış Ramazan ve Oruçla İlgili Eserler	4	109

	<u>Sayı</u>	<u>Sahife</u>
Eraydın Selçuk, Dîvân Edebiyatında Peygamber . . . (S.A.V.) in Mûcizeleri,	2	3
Hamidullah Prof. Dr. Muhammed, (Terc. İ. Kâfi Dön- mez), Müslümanlarda Hukuk Felsefesi,	4	19
Kazıcı Ziya, Müslüman Türklerde Müsamaha	4	3
Sönmez Abidin, Sünnetin İslâm Hukukundaki Yeri ve Önemi	1	3
Şeker Dr. Mehmed, Gelibolulu Mustafa Âli'nin Eserleri- nin Yeni İbr Tasnîfi ve 'Mevâ'idu'n-Nefâis fî Kavâidi'l-Mecâlis' Adlı Eseri	2	81
Tayşi M. Serhan, Kıyâfet İlmî ve Seyyid Lokman . . Çelebinin Kıyâfetnâmesi	2	91
Yavuz Hulûsî, XVI. Asırda Osmanlı-Hicâz Münâsebet- leri Hakkında Notlar	2	66
Yavuz Hulûsî, Western Influence upon the ottoman Institutions the Councel of State And the Councel Judicial Regulation	4	41